TÜRK-İŞ

TÜRKİYE İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU

EKONOMİK VE SOSYAL ALANDAKİ GELİŞMELER

TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi

Ocak - 2001

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

TÜRK-İŞ

TÜRKİYE İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU

EKONOMİK VE SOSYAL ALANDAKİ GELİŞMELER

TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi
Ocak 2004

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi
Tarih:.....
Demirbaş No:.....112.....
Tasnif No:...330.Eko...

SUNUŞ

Bir ülkede uygulanmakta olan ekonomik ve sosyal politikaların, toplumun geleceğini kurma ve refahını arttırma, refahı geniş halk kesimlerine yaygınlaştırma gibi işlevleri yerine getirmesi gerekir.

Uygulanan politikaların başarı ya da başarısızlığı;

- Makroekonomik istikrarın sağlanmasına,
- Ekonomik büyümenin sürdürülebilir olarak gerçekleştirilmesine,
- Sağlanan gelir artışının, üretim sürecine katılanlar arasında adaletli olarak dağıtılmasına,

göre değerlendirilmek durumundadır. Kuşkusuz bu üç temel sorunun çözüme kavuşturulması, temel insan hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmadığı demokratik bir ortamda sağlanmalıdır.

2000 yılların başında Türkiye ekonomisi yine kriz içindedir. Varolan sorunların çözüme kavuşturulmasına dönük olarak siyasal iktidar Uluslararası Para Fonu (IMF) ile stand-by anlaşması yapmış ve bu anlaşma çerçevesinde hazırlanan "istikrar programı" 2000 yılı başında uygulamaya başlanmıştır.

Yaşanan ekonomik bunalımdan çıkış için getirilen düzenlemeler, başta çalışanlar olmak üzere dar ve sabit gelirli kesimlerin yaşama ve çalışma koşullarını daha da ağırlaştırmaktadır. Toplumsal içerikten yoksun yaklaşımlarla uygulanmak istenen politikalar, sonuç itibariyle yine çalışanların fedakarlığına dayandırılmak istenmektedir.

Türkiye ekonomisinde son bir yıl içinde meydana gelen gelişmeler Konfederasyonumuz Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan raporla değerlendirilmiş[1] ve bu politikaların çalışanlara yansıması ortaya konulmuştur.

Yapılan değerlendirme ve hazırlanan veriler, çalışmalarınızda yararlı olması dileğiyle görüşlerinize sunulmaktadır.

TÜRK-İŞ YÖNETİM KURULU

---

[1] Bu değerlendirme, TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı Enis BAĞDADİOĞLU tarafından yapılmıştır.

EKONOMİK ve SOSYAL ALANDAKİ GELİŞMELER

Giriş 1

GSMH ve Sektörel Büyüme Hızındaki Gelişmeler 2

Tüketim ve Yatırım 6

Dış Ticaret 10

Ödemeler Dengesi 14

Dış Borçlar 16

Konsolide Bütçe 18

İç Borçlar 24

Para-Banka Politikaları 25

KİT'ler ve Özelleştirme 26

İstihdam ve İşsizlik 29

Gelir Bölüşümü 33

Fiyat Gelişmeleri 37

Gıda Harcaması 39

Asgari Ücret 43

Ücretler 48

EK: IMF'e Verilen 18 Aralık 2000 Tarihli Ek Mektup 53

I- EKONOMİK ve SOSYAL ALANDAKİ GELİŞMELER

Türkiye ekonomisinde varolan sorunların çözüme kavuşturulması doğrultusunda Uluslararası Para Fonu (IMF) ile stand-by anlaşması yapılmış ve bu anlaşma çerçevesinde hazırlanan üç yıllık orta vadeli ekonomik istikrar programı 2000 yılının başında 57'inci Hükümet tarafından uygulanmaya başlanmıştır.

57'inci Hükümet, toplumsal uzlaşma sağlamadan ve sürdürülen uygulamaların yükünü toplumun değişik kesimlerine dengeli ve adaletli yaymadan IMF politikalarını uygulamaktadır. Uygulanan IMF destekli programın hedefi; Türkiye'yi enflasyondan kurtarmak, ekonomik büyümeyi sağlamak ve toplumun bütün kesimleri için daha iyi bir yaşam standardı beklentilerini arttırmak olarak açıklanmıştır.

Hükümetin bugün uyguladığı politika, IMF'ye verilen niyet mektubunda yer alan taahhütlerdir. Bu taahhütler ülkemiz ve halkımız açısından büyük sıkıntılar yaratmaktadır. Ne yazık ki hükümet, Türkiye'nin sorunlarını İMF'in ve sermayenin taleplerini yerine getirerek çözeceğini sanmaktadır. Ekonomik istikrar programının bir yıllık uygulama sonuçları ülke ve çalışanlar açısından kabul edilemez unsurlar içermektedir.

Aslında 1999 yılı itibariyle ekonomide gelinen nokta birçok yönden tıkanmanın varlığını gösteriyordu. Türkiye iç ve dış borç sarmalına girmişti. Türkiye'nin 104 milyar dolar dış borcu, 43 milyar dolar iç borcu bulunmaktaydı. İç ve dış borç miktarının milli gelire oranı yaklaşık yüzde 75'e ulaşıyordu. Her geçen yıl ödenen dış borç anapara ve faiz toplamı giderek yükseliyor ve yeni dış borç sağlamanın maliyeti artıyordu. Kamu bütçesindeki açık vergi yerine borçlanmayla kapatılmaya çalışılıyordu. Yükselen faizler bütçedeki faiz ödemelerine ayrılan payı genişletiyor, kamu hizmetleri geriletiliyordu. Enflasyon yüzde 70'ler düzeyinde gelişiyordu.

Ancak ülke ekonomisinin bu noktaya gelmesinde çalışanların bir sorumluluğu bulunmak bir yana, uygulamalardan en fazla zararı; artan hayat pahalılığı karşısında yaşama şartları ağırlaşan, işten atılmalara maruz kalan, temel hakları tehdit altında olan dar ve sabit gelirli kesimler görmüştür. İşçi ve memur kesiminin, geniş halk kesimlerinin, bu politikayı savunmak ve desteklemek için nedeni yoktur. Çünkü başta çalışanlar olmak üzere tüm dar ve sabit gelirli kesim üzerine bu program ile ek ve taşınamaz ağırlıkta yeni yükler getirilmiştir.

IMF programının genel stratejisi içinde enflasyonla mücadele öncelikli hedeftir ve 2000 yıl sonu itibariyle tüketici fiyatlarındaki artış yüzde 25 olarak öngörülmüştür. 2001 yılı için öngörülen enflasyon hedefi tüketici fiyatlarında yıl sonu itibariyle yüzde 12.0'dir ve 2002 yılı sonunda fiyat artışının yüzde 5.0 olması hedeflenmektedir.

Kuşkusuz enflasyonla mücadelede başarı, öncelikle işçilerimizi, memurlarımızı, emeklilerimizi, işsizlerimizi, dar ve sabit gelirli vatandaşlarımızı sevindirecektir. 2000 yılı sonu itibariyle tüketici fiyatlarında gerçekleşen on iki aylık enflasyon hedefi önemli ölçüde aşılmış olmakla beraber gelinen nokta son yılların en düşük enflasyon oranıdır. Ancak gerçekleşmesi öngörülen enflasyon hedefi uygulanan gelirler politikasının da çerçevesini çizmekte ve ücret-maaş artışları öngörülen hedef doğrultusunda yapılmaktadır. Çalışanlar açısından önemli olan, gelirlerinin en az gerçekleşen enflasyon kadar artması ve artan refahtan pay alınmasıdır. Ancak olayın önemli bir yönü ihmal edilmemelidir. Aslında varolan olumsuz geçim koşullarında ücret-maaş gelirlerinin enflasyon kadar arttırılması bir bakıma yoksulluğun devam etmesi anlamına gelmektedir.

Konfederasyonumuz Araştırma Merkezi'nin tespitlerine göre, Aralık 2000 itibariyle insan onurunun gerekli kıldığı temel ihtiyaçları karşılayabilmek için ayda yarım milyar lirayı aşan tutarda harcama yapmak gerekmedir. Bu tutar, bir bakıma yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir. Ancak günümüzde, çalışanların büyük bir bölümünün geliri bu düzeyin altında kalmaktadır. Böylece enflasyonla mücadele, enflasyondan en fazla mağdur olmuş kesimlerin gelirleri geriletilerek yürütülmeye çalışılmaktadır. Kuşkusuz bu durum kabul edilemez bir yaklaşımdır.

Hükümetin uyguladığı istikrar programı ile ülkenin geldiği nokta kritiktir. Makroekonomik birtakım göstergelerde olumlu gelişmeler sağlanmış olması programın gerçek yüzünü gizlememektedir. Nitekim Kasım ayının sonlarında mali piyasalarda başlayan kriz, programın dayandığı dengelerin dış desteğe ihtiyacını ortaya koymuştur. IMF'in, Türkiye'nin ödemeler dengesi ihtiyaçları için sağlayacağı krediler karşılığında yapılmasını talep ettiği düzenlemeler, ülkemiz ve halkımız açısından büyük sıkıntılar doğuracak unsurları içermektedir. Sürdürülemez ve gizlenemez bir noktaya gelindiği için alınmak zorunluluğu duyulan önlemler, ülkenin geleceğine ipotek koyacak niteliktedir. Ülkenin potansiyeline uymayan, dinamiklerini harekete geçirmekten uzak yaklaşımlar uzun vadede büyük sıkıntılar doğuracaktır. Ekonomik sorunlar sosyal alanda büyük bunalımlara yol açacak niteliktedir.

Uluslararası finans kuruluşlarının dayatmaları ve istikrar programının ön şartı olarak hızlandırılmak istenilen özelleştirmenin kaynak sağlama işlevi artık açıkça ortaya çıkmıştır. Özelleştirmenin nasıl bir talan, usulsüzlüğe, hukuk dışılığa, istihdam ve ücret kayıplarına, sendikasızlaştırmalara konu olduğu ortadayken bu konudaki tutum kaygı vermektedir. Özelleştirmenin ekonomideki etkinliği arttırmak, rekabetçi piyasa düzeni oluşturmak, sermayeyi tabana yaymak gibi amaçlar taşımadığı zaten işçi kesimi tarafından bilinmektedir. Hazineye dolayısıyla halkın sırtına milyarlarca dolar yükleyen batık bankaların, özelleştirilmiş bankalar olması tesadüf değildir. Bugün ortalığa kriz olarak çıkan tablo, aslında yolsuzluk ile oluşan rantların paylaşımıdır.

İşsizlik ve yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik Türkiye'nin gündemindeki en önemli sorunlardır. Bu sorunların bugün ulaştığı boyut çözümü ertelenemez noktaya gelmiştir. Ancak siyasal iktidarın IMF'ye verdiği 18 Aralık 2000 tarihli ek mektubun (bakınız Ek: I) içerdiği koşullar, ülke ve çalışanlar açısından varolan sorunları daha da arttıran niteliktedir.

GSMH ve Sektörel Büyüme Hızlarındaki Gelişmeler

Dünya ekonomisinde 1997 ve 1998 yıllarında yaşanan global krizler Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş, 1998 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan yavaşlama, 1999 ilk yarısında erken seçim kararının getirdiği belirsizlik ortamı ve yılın ikinci yarıda yaşanan deprem felaketinin etkisiyle derinleşmiştir. Bu olumsuz gelişmeler sonucu, 1994 yılındaki ekonomik kriz sonrasında olduğu gibi 1999 yılında da gerileme yaşanmıştır. Türkiye ekonomisi 1999 yılında tarımda yüzde 4.6, sanayide yüzde 5.0 ve hizmetlerde yüzde 5.1 oranlarında küçülmüştür. GSMH bir önceki yıla göre yüzde 6.4 oranında daralmıştır.

Ekonomik gelişmede yaşanan istikrarsızlık Türkiye açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Ülkenin ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümü, tam üyelik sürecinde bulunduğumuz AB ülkeleriyle olan gelir açığının kapanabilmesinin temel koşulu, zaman içerisinde daha yüksek büyüme oranlarının sağlanması ve sürdürülmesi olmaktadır. Ancak kuşkusuz burada dikkatle değerlendirilmesi ve tartışılması gereken temel husus, büyümeyi desteklemek için gerekli tasarrufların sağlanmasında izlenecek politikalar olmaktadır.

Konfederasyonumuz Araştırma Merkezi'nin tespitlerine göre, Aralık 2000 itibariyle insan onurunun gerekli kıldığı temel ihtiyaçları karşılayabilmek için ayda yarım milyar lirayı aşan tutarda harcama yapmak gerekmedir. Bu tutar, bir bakıma yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir. Ancak günümüzde, çalışanların büyük bir bölümünün geliri bu düzeyin altında kalmaktadır. Böylece enflasyonla mücadele, enflasyondan en fazla mağdur olmuş kesimlerin gelirleri geriletilerek yürütülmeye çalışılmaktadır. Kuşkusuz bu durum kabul edilemez bir yaklaşımdır.

Hükümetin uyguladığı istikrar programı ile ülkenin geldiği nokta kritiktir. Makroekonomik birtakım göstergelerde olumlu gelişmeler sağlanmış olması programın gerçek yüzünü gizlememektedir. Nitekim Kasım ayının sonlarında mali piyasalarda başlayan kriz, programın dayandığı dengelerin dış desteğe ihtiyacını ortaya koymuştur. IMF'in, Türkiye'nin ödemeler dengesi ihtiyaçları için sağlayacağı krediler karşılığında yapılmasını talep ettiği düzenlemeler, ülkemiz ve halkımız açısından büyük sıkıntılar doğuracak unsurları içermektedir. Sürdürülemez ve gizlenemez bir noktaya gelindiği için alınmak zorunluluğu duyulan önlemler, ülkenin geleceğine ipotek koyacak niteliktedir. Ülkenin potansiyeline uymayan, dinamiklerini harekete geçirmekten uzak yaklaşımlar uzun vadede büyük sıkıntılar doğuracaktır. Ekonomik sorunlar sosyal alanda büyük bunalımlara yol açacak niteliktedir.

Uluslararası finans kuruluşlarının dayatmaları ve istikrar programının ön şartı olarak hızlandırılmak istenilen özelleştirmenin kaynak sağlama işlevi artık açıkça ortaya çıkmıştır. Özelleştirmenin nasıl bir talan, usulsüzlüğe, hukuk dışılığa, istihdam ve ücret kayıplarına, sendikasızlaştırmalara konu olduğu ortadayken bu konudaki tutum kaygı vermektedir. Özelleştirmenin ekonomideki etkinliği arttırmak, rekabetçi piyasa düzeni oluşturmak, sermayeyi tabana yaymak gibi amaçlar taşımadığı zaten işçi kesimi tarafından bilinmektedir. Hazineye dolayısıyla halkın sırtına milyarlarca dolar yükleyen batık bankaların, özelleştirilmiş bankalar olması tesadüf değildir. Bugün ortalığa kriz olarak çıkan tablo, aslında yolsuzluk ile oluşan rantların paylaşımıdır.

İşsizlik ve yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik Türkiye'nin gündemindeki en önemli sorunlardır. Bu sorunların bugün ulaştığı boyut çözümü ertelenemez noktaya gelmiştir. Ancak siyasal iktidarın IMF'ye verdiği 18 Aralık 2000 tarihli ek mektubun (bakınız Ek: I) içerdiği koşullar, ülke ve çalışanlar açısından varolan sorunları daha da arttıran niteliktedir.

GSMH ve Sektörel Büyüme Hızlarındaki Gelişmeler

Dünya ekonomisinde 1997 ve 1998 yıllarında yaşanan global krizler Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş, 1998 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan yavaşlama, 1999 ilk yarısında erken seçim kararının getirdiği belirsizlik ortamı ve yılın ikinci yarıda yaşanan deprem felaketinin etkisiyle derinleşmiştir. Bu olumsuz gelişmeler sonucu, 1994 yılındaki ekonomik kriz sonrasında olduğu gibi 1999 yılında da gerileme yaşanmıştır. Türkiye ekonomisi 1999 yılında tarımda yüzde 4.6, sanayide yüzde 5.0 ve hizmetlerde yüzde 5.1 oranlarında küçülmüştür. GSMH bir önceki yıla göre yüzde 6.4 oranında daralmıştır.

Ekonomik gelişmede yaşanan istikrarsızlık Türkiye açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Ülkenin ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümü, tam üyelik sürecinde bulunduğumuz AB ülkeleriyle olan gelir açığının kapanabilmesinin temel koşulu, zaman içerisinde daha yüksek büyüme oranlarının sağlanması ve sürdürülmesi olmaktadır. Ancak kuşkusuz burada dikkatle değerlendirilmesi ve tartışılması gereken temel husus, büyümeyi desteklemek için gerekli tasarrufların sağlanmasında izlenecek politikalar olmaktadır.

2000 yılının başında uygulamaya konulan ekonomik istikrar programının temel amaçlarından birisi de, ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamını oluşturmak olarak belirlenmiştir. Hükümet tarafından Uluslararası Para Fonu'na (IMF) verilen 9 Aralık 1999 tarihli "niyet mektubu"nda, 2000 yılında büyüme oranı yüzde 5.0-5.5 aralığında tahmin edilmiş ve GSMH büyümesinin 2001-2002 yıllarında ise yüzde 5.0-6.0 aralığında olması öngörülmüştür.

2000 yılının ilk çeyreğinde gayri safi milli hasıladaki artış oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4.1 artarken, yılın ikinci ve üçüncü çeyreğindeki büyüme hızı yüzde 4.6 ve yüzde 6.9 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik: Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızları
(sabit fiyatlarla yüzde değişme)

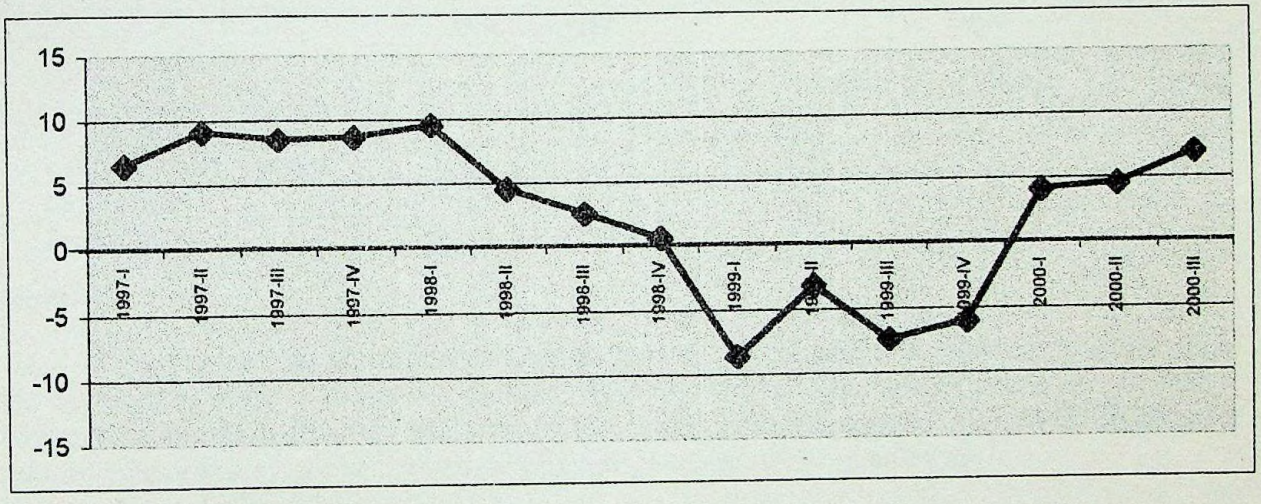

Gayri safi yurtiçi hasıladaki artış ise 2000 yılının üçer aylık dönemleri itibariyle sırasıyla yüzde 5.5, yüzde 6.0 ve yüzde 7.4 olarak daha yüksek oranlarda olmuştur. Böylece 2000 yılının ilk dokuz ay toplamı olarak gayri safi yurtiçi hasılada bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6.5 artış kaydedilmiştir. GSMH'daki artış ise yüzde 5.4 oranında kalmıştır.

Tablo: GSMH ve Sektörel Büyüme Hızları
(sabit fiyatlarla yüzde değişme)

	Yıllık		1999				2000		
	1998	1999	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem	IV. Dönem	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem
GSMH	3,9	-6,1	-7,9	-3,7	-7,6	-4,9	4,1	4,6	6,9
GSYİH	3,1	-4,7	-8,2	-2,2	-6,3	-2,1	5,5	6,0	7,4
Tarım	8,4	-5,0	5,5	-8,3	-5,8	-3,5	1,4	1,9	1,9
Sanayi	2,0	-5,0	-9,8	0,8	-8,3	-2,6	2,8	4,0	9,8
Hizmetler*	2,4	-5,1	8,3	-2,8	-5,5	-1,6	7,3	7,7	8,9

Kaynak: DİE
* hizmetler sektörü, son veriler temel alınarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

2000 yılının ilk dokuz ayında tarım sektöründe yüzde 1.8 oranında katma değer sağlanmıştır. Üçer aylık dönemler itibariyle katma değer artışın bakıldığında, tarım sektörünün ilk çeyrekte yüzde 1.4, ikinci ve üçüncü çeyrekte ise yüzde 1.9 oranlarında büyüdüğü görülmektedir. Mevsim koşullarına bağlı olarak özellikle yılın üçüncü çeyreğindeki tarımsal

üretim ülke ekonomisi bakımından önemli olmaktadır. Çünkü bu dönemde tarım sektörünün gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı nispi olarak yüksektir. 2000 yılının birinci ve ikinci çeyreğinde sırasıyla yüzde 4.9 ve yüzde 8.4 olan sektör payı yılın üçüncü çeyreğinde yüzde 23.2'ye yükselmiştir.

Tarım kesimini oluşturan alt sektörlerde en ağırlıklı paya sahip olan çiftçilik ve hayvancılıkta büyüme hızı dokuz ay toplamında yüzde 1.7 olmuştur. Aslında 1999 yılının aynı döneminde yüzde 5.5 oranındaki gerileme dikkate alındığında, bu kesimde önemli sorunların bulunduğu ve bu sorunların çözüme kavuşturulması konusunda ciddi yaklaşımlarda bulunulması gereği ortaya çıkmaktadır.

Tablo: Tarımsal Katma Değerdeki Artış Hızı

(sabit fiyatlarla yüzde değişme)

	Dokuz aylık		2000		
	1999	2000	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem
Tarım Sektörü	-5,1	1,8	1,4	1,9	1,9
Çiftçilik ve hayvancılık	-5,5	1,7	2,6	1,3	1,7
Ormancılık	-1,8	5,4	-1,3	8,2	9,4
Balıkçılık	6,4	1,2	-4,2	4,4	5,7

Kaynak: DİE

Sanayi sektörüne alt sektörler itibariyle bakıldığında, madencilik sektöründe 2000 yılının ilk çeyreğinde binde 3 oranında sağlanan büyüme hızı izleyen dönemde yerini gerilemeye bırakmış ve katma değer artışı sırasıyla yüzde 1.1 ve yüzde 4.4 oranında azalmıştır. Madencilik sektörü yılın dokuz ayı toplamı itibariyle gerileme gösteren sektör olmaktadır.

İmalat sanayinde, bir önceki yıldaki daralmadan sonra özellikle yılın ilk çeyreğinde sağlanan yüzde 2.5 orandaki büyüme ile toparlanmaya başlanmış, izleyen dönemde yüzde 3.8 ve yüzde 10.9 oranlarında katma değer artışı sağlanmıştır.

Yılın üçüncü çeyreğinde sağlanan yüzde 10.9 oranındaki yüksek büyüme oranının kamu-özel kesim ayırımına bakıldığında, imalat sanayi toplamı olarak özel kesimde yüzde 15.3 oranında katma değer artışı sağlanırken, kamu kesiminde yüzde 2.3 oranında daralma yaşanmıştır. Böylece bu döneme ilişkin toplam imalat sanayi üretim değeri içinde kamu kesiminin payı yüzde 21.9 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayi kamu kesiminde; gıda, tütün, kağıt ve kağıt ürünleri, petrol ve kömür türevleri, çimento, demir-çelik ve elektrik sanayilerinde yüzde 10'un üzerinde üretim artışı sağlanırken; diğer gıda, giyim eşyası, ağaç ürünleri, diğer kimyasal ürünler, plastik ürünleri, çanak-çömlek-çini porselen, diğer metal ana sanayi ve otomotiv sanayilerinde yüzde 10'un üzerinde üretim düşüşleri yaşanmıştır.

İmalat sanayi kamu kesimi alt sektörlerinde, özellikle özelleştirme yapılan giyim eşyasında yüzde 62.5; ağaç ve mantar ürünlerinde yüzde 93.9; diğer gıda maddelerindeki yüzde 36.7 oranlarındaki daralma dikkati çekmektedir. İmalat sanayi özel kesim alt sektörlerinde ise, içki sanayindeki yüzde 48.8; deri ve benzeri maddelerdeki yüzde 46.7 üretim artışı ile geçtiğimiz yıldaki ekonomik daralmadan en fazla etkilenen sektörlerden olan taşıt araçları ve lastik ürünlerinde sağlanan yüzde 63.0 ve yüzde 57.7 oranlarındaki üretim artış hızı göze çarpan gelişmeler olmaktadır. Enerji sektörü katma değeri üçer aylık dönemler itibariyle 2000 yılında sırasıyla yüzde 6.0, yüzde 8.0 ve yüzde 9.2 olarak büyümüştür.

Bu gelişmeler sonucu sanayi sektörü katma değeri 2000 yılının Ocak-Eylül dönemi itibariyle bir önceki yıla göre yüzde 5.7 oranında büyümüştür. Yılın ilk çeyreğinde yüzde 2.8 olan katma değer artışı izleyen üçer aylık dönemde yüzde 4.0 ve yüzde 8.0 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: Sanayi Sektörü Katma Değer Artış Hızı
(sabit fiyatlarla yüzde değişme)

	Dokuz aylık		2000		
	1999	2000	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem
Sanayi Sektörü	-5,7	5,7	2,8	4,0	9,8
Madencilik ve taşocakçılığı	-7,6	-1,9	0,3	-1,1	-4,0
İmalat sanayi	-6,4	5,9	2,5	3,8	10,9
Elektrik, gaz, su	1,1	7,7	6,0	8,0	9,2

Kaynak: DİE

Hizmetler sektörü katma değeri, 1999 yılında yaşanan daralmanın ardından 2000 yılında imalat sanayinde gerçekleşen yüzde artış yanısıra ithalatta yüzde 27.7 ve ticarette yüzde 11.1 oranlarındaki büyümenin getirdiği canlanmanın belirleyici etkisiyle yüzde 7.8 oranında artış sağlamıştır.

İnşaat sektörü yılın ilk çeyreğinde daralmasını sürdürmüş, ikinci çeyrekten itibaren tekrar büyümeye başlamıştır. Yılın üçüncü çeyreğindeki yüzde 7.9'luk artışın da etkisiyle yılın ilk dokuz ayındaki büyüme hızı yüzde 3.6 oranında gerçekleşmiştir. Ticaret sektöründe sağlanan yüksek oranlı katma değer artışında, toptan ve perakende ticarette sağlanan yüzde 11.1'lik artışın yanısıra yılın ikinci çeyreğinden itibaren başlayan turizm mevsiminin de etkisiyle otel, lokanta hizmetlerinde görülen canlanmanın da (2000 yılının dokuz ayında bir önceki döneme göre artış oranı yüzde 16.6) etkisi bulunmaktadır.

Tablo: Hizmetler Sektörü Katma Değer Artış Hızı
(sabit fiyatlarla yüzde değişme)

	Dokuz aylık		2000		
	1999	2000	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem
Hizmetler Sektörü*	-5,1	7,8	7,3	7,7	8,9
İnşaat	-6,1	3,6	-2,1	2,9	7,9
Ticaret	-8,3	11,1	9,9	10,6	12,2
Ulaştırma- Haberleşme	-2,8	4,4	4,7	4,5	4,0
Mali kuruluşlar	5,9	1,9	2,2	1,6	0,1
Konut sahipliği	1,7	-0,7	-1,1	-1,1	0,1
Serbest meslek ve hizmetler	-4,8	5,2	3,9	4,6	6,3
İthalat vergisi	-11,3	27,7	32,6	26,5	25,0

Kaynak: DİE
* hizmetler sektörü toplamı katma değer artış hızı tarafımızdan hesaplanmıştır.

2000 yılının Ocak-Eylül dönemini kapsayan dokuz aylık dönem itibariyle tarımda yüzde 1.8, sanayide yüzde 5.7 ve hizmetlerde yüzde 7.8 oranında gerçekleşen büyüme hızı olumlu bir gelişme olarak görülmekle beraber bunun sürdürülebilirliği konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Bu dönemde GSYİH'da yüzde 6.5 ve GSMH'da yüzde 5.4 oranlarında gerçekleşen katma değer artış hızının yıl toplamı olarak sırasıyla yüzde 7.0 ve yüzde 6.0 olacağı

tahmin edilmektedir. 2000 yılında ülke ekonomisi büyük ölçüde iç talebe bağlı olarak büyümüştür. Bu durumun 2001 yılında sürdürülmesi güç olacaktır. 2001 yılında, cari işlemler açığını kontrol altına alma yönünde uygulanacak makroekonomik politikaların iç talep artışını sınırlayıcı etkisi büyüme hızının yavaşlamasında belirleyici unsur olacaktır. Nitekim önümüzdeki yıl GSMH artışında öngörülen hedef yüzde 4.5'tir.

2000 yılı itibariyle sektörlerin GSYİH içindeki paylarının tarımda yüzde 13.5, sanayide yüzde 28.8 ve hizmetlerde yüzde 57.7 oranında olacağı tahmin edilmektedir. Oysa tarım sektöründe istihdam edilenler toplam istihdamın yüzde 40'ını oluşturmaktadır. Bu durum, bir bakıma çözüme kavuşturulması gereken ülkenin temel yapısal sorunlarından birisi olarak gündemde yer almaktadır.

Tüketim ve Yatırım

Harcamalar yöntemi ile gayri safi yurtiçi hasıla sonuçları, Eylül ayına ait ödemeler dengesinin yayımlanmamış olması nedeniyle DİE tarafından daha açıklanmamıştır.

2000 yılının ilk yarısı itibariyle bir değerlendirme yapıldığında; yılın ilk üç aylık döneminde toplam yurtiçi talep yüzde 11.2 oranındaki artışın ardından ikinci çeyrekte yüzde 5.7 oranında artış kaydetmiştir. Böylece yılın ilk yarısında yurtiçindeki talep artışı yüzde 8.1 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede, sabit sermaye yatırımları ve özel tüketim harcamalarındaki artışların etkisi bulunmaktadır.

Özel nihai tüketim harcamaları 2000 yılının ilk üç aylık döneminde yüzde 4.6 ve ikinci üç aylık döneminde yüzde 7.0 oranında artmıştır. Böylece Ocak-Haziran dönemindeki toplam artış oranı yüzde 5.8 olarak gerçekleşmiştir.

2000 yılının ilk yarısında dayanıklı tüketim malları alt grubundaki artış yüzde 26.0, hizmetler alt grubundaki artış yüzde 12.4 oranında olmuştur. Yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları, enerji-ulaştırma-haberleşme ve konut sahipliği alt gruplarındaki harcamalar ise bir önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla yüzde 1.4, yüzde 4.8 ve yüzde 1.0 oranlarında gerilemiştir.

2000 yılının ilk çeyreğinde bir önceki aynı döneme göre yüzde 0.3 oranında artan kamu tüketimi yılın ikinci çeyreğinde yüzde 12.3 oranında artmıştır. Yılın ilk yarısı itibariyle artış oranı yüzde 6.9'dur. Kamu tüketimindeki artış esas itibariyle diğer cari harcamalardan kaynaklanmıştır. 2000 yılının ilk yarısı itibariyle devletin tüketim harcamalarının yüzde 58.9'unu oluşturan maaş-ücret ödemelerindeki reel artış yüzde 2.2 olurken, yüzde 41.1 oranında payı bulunan diğer cari harcamalardaki reel artış oranı yüzde 14.6 olmuştur.

1998 ve 1999 yıllarında gerileyen sabit sermaye yatırımları 2000 yılından itibaren artmaya başlamıştır. 2000 yılının ilk çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10.6 oranında artan toplam sabit sermaye yatırımları yılın ikinci çeyreğinde de yüzde 19.8 oranında artmış ve yılın ilk altı aylık dönemindeki artış oranı yüzde 15.8 oranında gerçekleşmiştir.

Bu gelişmede, toplam sabit sermaye yatırımlarının yaklaşık yüzde 80'ini gerçekleştiren özel sabit sermaye yatırımlarındaki yılın birinci ve ikinci çeyrekleri itibariyle sırasıyla yüzde 11.9 ve yüzde 18.3 oranındaki artışların etkisi olmuştur. Yılın ilk yarısı itibariyle özel kesim makine teçhizat yatırımlarındaki artış yüzde 30.9 ve bina inşaatı yatırımlarındaki artış yüzde 6.1 oranında olmuştur.

Tablo: Harcamalar Yöntemiyle GSYİH

(sabit fiyatlarla yüzde değişme)

	Yıllık		1999				2000		
	1998	1999	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem	IV. Dönem	I. Dönem	II. Dönem	İlk altı ay
Özel tüketim	0,6	-3,1	-6,8	-0,9	-2,9	-1,9	4,6	7,6	5,8
Kamu tüketimi	7,8	6,5	10,4	2,1	9,1	5,7	0,3	12,3	6,9
Sabit sermaye yatırımı	-3,9	-16,0	-19,5	-16,2	-14,3	-14,6	10,6	19,8	15,8
Kamu sektörü	13,9	-4,1	-1,5	21,0	-7,8	-13,7	3,0	24,4	17,8
Makine teçhizat	19,1	11,2	6,0	105,4	5,6	-13,1	37,6	43,5	42,0
Bina inşaatı	25,0	-1,6	-6,5	3,4	-9,1	2,7	4,9	6,7	6,1
Bina dışı inşaat	6,3	-15,0	-3,3	-7,5	-15,1	-22,1	-19,0	15,2	3,3
Özel sektör	-8,3	-19,6	-22,0	-24,1	-16,2	-15,3	11,9	18,3	15,3
Makine teçhizat	-12,3	-26,4	-29,2	-33,2	-21,7	-18,5	22,9	38,2	30,9
Bina inşaatı	-1,8	-9,8	-9,4	-8,9	-10,2	-10,5	-3,1	-6,0	-4,7
Toplam yurtiçi talep	**0,6**	**-4,0**	**-12,0**	**0,6**	**-3,5**	**-2,0**	**11,2**	**5,7**	**8,1**
Mal ve hizmet ihracatı	12,0	-7,0	-8,1	-10,2	-10,6	1,2	7,4	16,1	11,9
Mal ve hizmet ithalatı	2,3	-3,7	-16,6	-0,9	-2,1	-5,2	25,0	14,5	19,1
GSYİH (harcama)	**3,2**	**-5,1**	**-9,0**	**-2,2**	**-5,9**	**-3,3**	**5,1**	**5,3**	**5,2**

Kaynak: DİE

Kamu sabit sermaye yatırımları 2000 yılının ilk çeyreğinde yüzde 3.0 ve ikinci çeyreğinde yüzde 24.4 oranında artmıştır. Aynı dönemde kamu kesimi makine teçhizat yatırımları yüzde 37.6 ve yüzde 43.5 oranında artarken, bina inşaatı yatırımlarındaki artış yüzde 4.9 ve yüzde 6.7 oranında olmuştur.

1999 yılının ilk üç çeyreğinde daralan mal ve hizmet ihracat ve ithalatı, yılın son çeyreğinde artış göstermiştir. Bu eğilim 2000 yılının ilk yarısında da devam etmiştir. 2000 yılının birinci çeyreğinde sırasıyla yüzde 7.4 yüzde 25.0 olarak gerçekleşen mal ve hizmet ihracatındaki ve ithalatındaki artış yılın ikinci çeyreğinde de yüzde 16.1 ve yüzde 14.5 oranında gerçekleşmiştir. Böylece, net mal ve hizmet ihracatının GSYİH büyümesine katkısı 2000 yılının ilk çeyreğinde negatif 6.5 puan, yılın ikinci çeyreğinde de negatif 0.9 puan olmuştur. Yılın ilk yarısı itibariyle ise net mal ve hizmet ihracatının GSYİH büyümesine katkısı ise negatif 3.2 puan olmuştur.

Gerçekte 1999 yılındaki yatırımsızlık döneminden sonra 2000 yılında sabit sermaye yatırımlarındaki artış önemli bir gelişme olarak görülmelidir. Ancak ülkemizde gerçekleştirilen ekonomik büyüme sağlıklı kaynaklara dayanmamaktadır. Yatırımlar yetersiz ve sektörler itibariyle dağılımı dengesizdir. Ekonomik büyüme daha çok dış kaynaklarla, para ve maliye politikalarının etkisiyle iç talep canlandırılarak sağlanabilmektedir. İç talep kısıldığında büyüme oranlarının hızla düştüğü gözlenmektedir. İç talebin canlandırılması ve üretim artışı, ithalattaki hızlı yükselmeyi beraberinde getirmektedir.

Büyüme hızını uzun dönemde belirleyen etkenlerden olan yatırımların yetersiz olması ekonomik büyümeye katkıyı da azaltmaktadır. 2000 yılı itibariyle sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranının yüzde 23.5 olacağı tahmin edilmektedir. 2001 yılı için öngörülen pay ise yüzde 23.6'dır.

Sabit sermaye yatırımları açısından dikkati çeken bir nokta, GSMH içinde 1980'li yıllarda yüzde 10 civarında olan kamu kesimi sabit sermaye yatırımları payının, izlenen ekonomik politikalar çerçevesinde ciddi biçimde geriletilmesidir. 2000 yılında kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payının yüzde 6.8 olacağı tahmin edilmektedir.

Özel kesim sabit sermaye yatırımları ise tüm beklentilere, teşviklere ve kredilere rağmen istenilen düzeyde değildir. 1993-1998 döneminde GSMH'nın yüzde 19'u civarında olan özel kesim sabit sermaye yatırımları 1999'da yüzde 15.9 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında bu payın yüzde 16.8'e yükselmesi beklenmektedir.

Tablo: Sabit Sermaye Yatırımları

	Cari Fiyatlarla (trilyon TL)			GSMH İçindeki Paylar		
	1999	**2000**	**2001**	**1999**	**2000**	**2001**
Gayri Safi Mili Hasıla	78.242	124.406	153.405	100	100	100
Sabit sermaye yatırımı	17.262	29.269	36.195	22.1	23.5	23.6
Kamu	4.833	8.412	9.616	6.2	6.8	6.3
Özel	12.429	20.857	26.579	15.9	16.8	17.3

Kaynak: DPT
* 2000 yılı gerçekleşme tahmini, 2001 yılı program hedefidir.

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımları reel olarak geriletilirken, yatırımların sektörel dağılımında ve yatırımı gerçekleştiren kuruluşların ağırlığında da değişiklikler söz konusu olmaktadır. Özellikle toplam kamu yatırımları içinde KİT'ler tarafından yapılan yatırımlar gerilemektedir. Kamu sabit sermaye yatırımları içinde yüzde 40'lar düzeyinde olan KİT yatırımları, özelleştirmeye dönük uygulamalar nedeniyle giderek kısılmış ve KİT'ler yatırım yapamaz duruma getirilmiştir. Kamu kesimi yatırımlarının iç dağılımına bakıldığında, 2000 yılında kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 32.1'inin genel ve katma bütçeli kuruluşlar, yüzde 25.9'unun KİT'ler, yüzde 3.0'ünün İller Bankası, yüzde 19.2'sinin mahalli idareler, yüzde 0.8'inin döner sermayeli kuruluşlar, yüzde 0.4'ünün sosyal güvenlik kuruluşları tarafından, yüzde 12.0'sinin ise fonlardan sağlanan finansmanla gerçekleştirildiğinin tahmin edildiği görülmektedir. 2001 yılı kamu kesimi sabit sermaye yatırımları dağılımının da benzeri yapıda olması hedeflenmektedir. Kamu yatırımlarında dikkati çeken bir diğer önemli nokta ise, özelleştirme kapsamına alınan KİT'lere verilen yatırım görevi olmaktadır. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar 2000 yılı itibariyle toplam kamu sabit sermaye yatırımlarının yüzde 5.9'unu oluşturan yaklaşık 2 trilyon liralık yatırım yapacaklardır.

Sabit sermaye yatırımlarının göreli olarak düşük düzeylerde olması yanısıra ekonomik sektörler itibariyle dağılımı da hızlı bir ekonomik büyümeyi sağlayacak şekilde değildir. Ülkede yapılan sabit sermaye yatırımlarının yetersizliği ve yatırımların sektörel dağılımındaki mevcut dengesizlik, sorunu daha da büyütmektedir. Yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında imalat sanayi, enerji, tarım ve madencilik sektörlerine yapılan yatırımların payında bir yükselme olmadığı, hatta bazılarında ciddi gerilemeler olduğu görülmektedir.

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında, enerji, ulaştırma, eğitim ve diğer kamu hizmetlerinin payının ağırlık taşıdığı görülmektedir. Son yıllarda özellikle enerji ve eğitim alt sektörlerinin payında yükselme söz konusudur. 2000 yılı itibariyle toplam kamu yatırımları içinde enerji sektörünün payı yüzde 16.1, ulaştırma sektörünün payı yüzde 35.2'dir. Eğitim sektörünün söz konusu yılda payı yüzde 12.7'dir. Bu durum büyük ölçüde sekiz yıllık zorunlu eğitim için gerekli yatırımların gerçekleştirilmesine yöneliktir.

Uygulanan ekonomik politika yaklaşımı çerçevesinde kamu kesimi tarım, madencilik, imalat sanayi, turizm gibi sektörlere yatırım yapmaktan kaçınmakta ve bu sektörlerin toplam kamu yatırımları içindeki payı son yıllarda düşmektedir.

Bu arada, 2000 yılı kamu kesimi sabit sermaye yatırımları değerlendirilirken, deprem hasarlarının telafisine yönelik olarak toplam 478,3 trilyon lira tahsis edildiği de göz önüne alınmalıdır. 2000 yılı toplam kamu sabit yatırımları toplamı 7 katrilyon 686 trilyon liradır ve deprem hasarları için ayrılan pay bu tutarın yüzde 6.0'ısını oluşturmaktadır. Anılan yıl imalat sanayi kamu sabit sermaye yatırımları için 315,2 trilyon lira ayrıldığı da düşünüldüğünde, ülkenin geleceğini biçimlendirecek yatırımların büyük ölçüde ihmal edildiği ortaya çıkmaktadır.

Kamu kesiminin yatırım yapamaz duruma düşürüldüğü, toplam içinde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yüzde 80'ler düzeyini kapsadığı bir yapıda, özel sektörün de sağlıklı bir gelişim göstermediği dikkat çekmektedir. Ekonomide istikrarsızlıkların hüküm sürdüğü, yüksek faiz politikalarının uygulandığı ortamın da etkisiyle özel sektör üretken yatırımlara yönelmek yerine, kısa dönemde geri dönüşü olan yatırım türlerine veya hizmet alt sektörlerine daha fazla yönelmiştir.

Tablo: Özel Kesim Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılım

(Toplam İçindeki Yüzde payları)

	1999	2000	2001
Tarım	2,8	2,5	2,4
Madencilik	1,6	1,1	0,8
İmalat	23,1	22,6	22,2
Enerji	2,7	2,7	4,3
Ulaştırma	19,3	23,6	24,9
Turizm	5,3	5,4	5,1
Konut	35,6	31,3	29,7
Eğitim	1,7	2,2	2,2
Sağlık	3,2	4,1	4,0
Diğer Hizmetler	4,7	4,4	4,3
Toplam	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DPT
* 2000 yılı gerçekleşme tahmini, 2001 yılı program hedefidir.

Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında; enerji ve ulaştırma sektörlerine yapılan yatırımlarda artış görülmektedir. Toplam özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde 2000 yılında yüzde 2.7 olan enerji sektörü payının 2001 yılında yüzde 4.3'e yükselmesi hedeflenmektedir. Aynı biçimde 1999 yılında toplam özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde yüzde 19.3 olan ulaştırma sektörünün payı 2000 yılında yüzde 23.6 olarak tahmin edilmekte ve 2001 yılı için de yüzde 24.9 olarak öngörülmektedir. Hükümetin öngördüğü özelleştirme programının ağırlıklı olarak bu sektörleri kapsamış olması, bir bakıma yapılacak değerlendirmelere ışık tutmaktadır.

Özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde imalat sanayii sektörünün payı ve yıllar itibariyle düşme eğilimi göstermesi dikkati çekmektedir. Aynı biçimde, son yıllarda özel kesim tarafından gerçekleştirilen konut yatırımlarında da reel bir azalma söz konusudur. Ancak buna rağmen konut sektörü özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde en ağırlıklı sektördür. Tarım ve madencilik sektörünün payında gerileme söz konusu olurken, sağlık sektöründeki sabit sermaye

yatırımlarında artış görülmektedir. 1995 yılı itibariyle toplam özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde yüzde 1.2 oranında pay alan sağlık sektörü, 1999 yılında payını yüzde 3.2'ye yükseltmiştir. 2000'li yılarda söz konusu pay yüzde 4'ler düzeyindedir.

Dış Ticaret

Dünya ekonomisinde 2000 yılında gözlenen iyileşme ve sağlanan büyüme hızı, özellikle Türkiye'nin ihraç pazarlarındaki ağırlığı nedeniyle AB ülkeleri açısından olumlu bir unsur olarak değerlendirilmesine karşın, dış ticaret hadlerinin önemli ölçüde aleyhimize gelişmesi, ham petrol fiyatlarında meydana gelen önemli orandaki artış, yurtiçi üretim ve talep gelişmeleri dış ticarette belirleyici unsurlar olarak dikkati çekmiştir.

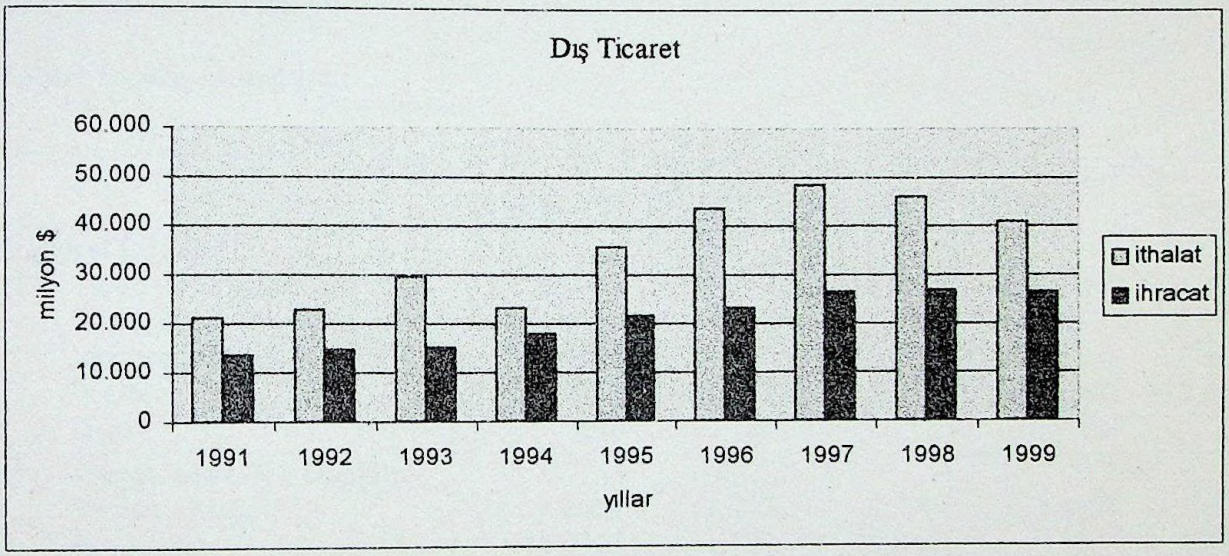

2000 yılının Ocak-Ekim dönemi itibariyle ihracat, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0.8 oranında artışla 22 milyar 79 milyon dolar; ithalat ise yüzde 35.4 artışla 43 milyar 868 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece 1999 yılının ilk on aylık döneminde 10 milyar 496 milyon dolar olan dış ticaret açığı 2000 yılının aynı döneminde yüzde 107.6'lık artışla 21 milyar 788 milyon dolar olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise 1999'da ilk on ayı itibariyle yüzde 67.6 iken 2000 yılının aynı döneminde yüzde 50.3'e gerilemiştir.

Tablo: Dış Ticaret
(milyon ABD Doları)

	Yıllık			Ocak-Ekim	
	1997	**1998**	**1999**	**1999**	**2000**
İhracat	26,3261	26,974	26,587	21,908	22,079
İthalat	48,559	45,921	40,687	32,404	43,868
Dış Ticaret açığı	-22,298	-18,947	-14,100	-10,496	-21,788
Karşılama Oranı %	54,1	58,7	65,3	67,6	50,3

Kaynak: DİE

2000 yılının Ekim ayında ihracat bir önceki aya göre yüzde 20.4 oranında düşmüştür. Geçtiğimiz yılın Ekim ayında 2,7 milyar dolarlık ihracat yapılırken, bu yıl 2,1 milyar dolar tutarında ihracat yapılabilmiş, buna karşılık Ekim ayı ithalatı yüzde 38.8 oranında artmıştır. Geçtiğimiz yılın Ekim ayında ithalat 3.6 milyar dolar iken bu yıl 4.9 milyar dolar olmuştur.

Böylece geçen yılın Ekim ayına dış ticaret açığı yüzde 213.6 artışla bu yılın aynı ayında 2,8 milyar dolara yükselmiştir.

Türkiye'nin, bu yılın Ocak-Ekim dönemindeki 22,1 milyar dolarlık ihracatındaki en büyük pay yüzde 91.7 ile imalat sanayi ürünleri sahip olurken, bunu yüzde 6.5 ile tarım ve ormancılık ürünleri, yüzde 1.5 ile madencilik ve taşocakçılığı ürünleri izledi. Dış ticaret verilerine göre, anılan dönemde 20,2 milyar dolar olarak gerçekleşen imalat sanayi ürünleri ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3.3 oranında artış göstermiştir. Geçen yılın on aylık döneminde imalat sanayi ihracatı 19,6 milyar dolar olmuştu. Söz konusu dönemler itibariyle balıkçılık ürünleri ihracatı ise yüzde 42.4 oranında düştü. Geçen yılın on ayında 32,9 milyon dolar olan balıkçılık ihracatı bu yılın aynı döneminde 18,9 milyon dolara geriledi. 2000 yılının Ocak-Ekim döneminde , tarım ve ormancılık ürünleri ihracatı yüzde 26.6 oranında azalarak 1,4 milyar dolar; madencilik ve taşocakçılığı ihracatı ise yüzde 3.6 artışla 0,3 milyar dolar olarak gerçekleşti.

Tablo: İhracatın Dağılımı

(milyon ABD Doları)

	Yıllık			Ocak-Ekim	
	1997	**1998**	**1999**	**1999**	**2000**
Sektörel Dağılım					
Tarım ve Ormancılık	2,679	2,700	2,394	1,945	1,428
Balıkçılık	33	17	38	33	19
Madencilik ve Taşocakçılığı	404	364	385	313	325
İmalat	23,132	23,873	23,755	19,605	20,243
Diğer	13	20	15	12	65
Mal Gruplarına Göre Dağılım					
Sermaye Malları	1,263	1,342	1,796	1,469	1,600
Ara Mallar	11,032	11,150	10,841	9,007	9,282
Tüketim Maddeleri	13,941	14,484	13,892	11,375	11,151
Diğer	25	15	58	57	47

Kaynak: DİE

İhracatın sektörel bazdaki ayırımındaki gelişmeler bu doğrultuda olurken, ana mal grupları temelinde 2000 yılının on ayında gerçekleştirilen ihracatın yaklaşık yarısını 11,2 milyar dolar ile tüketim malları oluşturmuştur. Türkiye'nin aynı dönem itibariyle ara malı ihracatı 9 milyar dolar, sermaye malı ihracatı ise 1,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Seçilmiş fasıllara göre ihracat verilerine bakıldığında; 2000 yılının ilk on aylık dönemi itibariyle bir önceki yılın aynı dönemine göre canlı hayvan, yenilen meyveler, yağlı tohum, hayvansal-bitkisel yağlar, tütün ve tütün mamulleri ihracatında önemli oranda gerileme görülmektedir. İhracatımızda 3 milyar doları aşan yer tutan örme giyim eşyasında yüzde 2.2 oranı ile düşme söz konusudur.

2000 yılının on ayında ithalatta bir "patlama" yaşanmıştır. İthalatın söz konusu dönemde yüzde 35.4 gibi yüksek oranlı artış göstermesinde, üretim ve iç talepte 1999 yılının son çeyreğinden itibaren reel ekonomide yaşanan toparlanma süreci yanısıra ham petrol fiyatındaki hızlı artışın belirleyici olmuştur.

İthalatın sektörel dağılımına bakıldığında; yılın on ayı itibariyle ağırlığın yüzde 82.8'lik payla yine imalat sanayinde olduğu görülmektedir. Mal gruplarına göre ithalatta; ara malları

ithalatı söz konusu on aylık dönem toplamı olarak, yüzde 35 oranında artışla 29 milyar dolar olmuştur ve toplam ithalatın yüzde 66'ını oluşturmuştur. Sermaye malları ithalatı yüzde 30 artışla 8,9 milyar dolar olurken, tüketim malları ithalatı yüzde 47 artışla 5,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tüketim malları ithalatında yüzde 47 ile yüksek oranda gerçekleşmesinin gerisindeki nedenlerin iyi irdelenmesi gerekmektedir. 2000 yılıyla birlikte ekonomide uygulanan "istikrar politikası" ile başta çalışanlar olmak üzere halkın büyük bir kesiminin gelirleri gerçek anlamda geriletilirken tüketim malları ithalatındaki yüksek artış dikkat çekmektedir. Bir bakıma bu yapı, ülkedeki bozuk ve dengesiz gelir dağılımının bir yansımasıdır. Nitekim seçilmiş fasıllara göre ithalata bakıldığında, 2000 yılının on ayında "kara taşıtları ve bunların aksam, parçaları" ithalatı tutarı 4,3 milyar dolara ulaşmaktadır. Türkiye'nin ham petrol ithalatı 2000 yılının on ayında geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 54.4 oranındaki artışla 3 milyar 293 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ham petrol ithalatı geçen yıl aynı dönemde 2,1 milyar dolar olmuştu.

Tablo: İthalatın Dağılımı

(milyon ABD Doları)

	Yıllık			Ocak-Ekim	
	1997	**1998**	**1999**	**1999**	**2000**
Sektörel Dağılım					
Tarım ve Ormancılık	2,419	2,129	1,654	1,382	1,826
Balıkçılık	2	1	1	1	1
Madencilik ve Taşocakçılığı	5,138	3,766	4,254	3,273	5,485
İmalat	40,910	39,914	34,688	27,676	36,343
Diğer	92	112	90	72	212
Mal Gruplarına Göre Dağılım					
Sermaye Malları	11,051	10,624	8,729	6,835	8,937
Ara Mallar	31,871	29,562	26,568	21,328	28,957
Tüketim Maddeleri	5,336	5,364	5,062	3,941	5,817
Diğer	301	371	327	299	157

Kaynak: DİE

Dış ticaretin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde; bu yılın Ocak-Ekim döneminde Türkiye'nin ihracatının yüzde 68.8'i, ithalatının da yüzde 65.5'i Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleriyle gerçekleştirildiği görülmektedir. AB ülkelerinin ülke ihracatı içindeki payı yüzde 52.8, ithalatı içindeki payı yüzde 48.9 olarak gerçekleşti. Türkiye'nin en fazla ihracatta bulunduğu ilk beş ülke sırasıyla Almanya, İtalya, Rusya, Fransa ve ABD olurken, ithalatta ilk beş ülke sırasıyla; Almanya, ABD, İngiltere, İtalya ve Fransa olmaktadır.

Verilere göre bu yılın on ayında OECD ülkelerine 15,2 milyar dolar ihracat yapılırken, bu ülkelerden 28,7 milyar dolar ithalat yapılmıştır. Tam üyelik sürecinde bulunduğumuz ve açıklanan Katılım Ortaklık Belgesi'ne karşılık Ulusal Belge hazırlamak durumunda olduğumuz AB üyesi olan ülkelerle bu yılın on aylık dönemi itibariyle toplam 11,7 milyar dolar ihracat ve 21,5 milyar dolar ithalat olmak üzere 33 milyar doları aşan dış ticaret ilişkisi gerçekleştirilmiştir.

Dış ticaretin arttırılmasında ve böylece ülke ekonomisine getireceği katkı dolayısıyla bir dönem büyük beklentilere ve tartışmalara neden olan serbest bölgelerden bu yılın on ayında 735 milyon dolar ihracat ve 417 milyon dolar ithalat yapılmıştır. Serbest bölgeden yapılan dış ticaretin toplam dış ticaret içindeki payı ise söz konusu dönemde yaklaşık 60'da 1 oldu.

2000 yılının incelenen döneminde, İslam Konferansı Teşkilatı (İKO) ülke grubuna Türkiye'nin yaptığı ihracat 1999 yılına göre yüzde 14 azalarak 2,8 milyar dolar olurken, çoğu ham petrol olan ithalat yüzde 62 oranında artışla 5 milyar geçti.

Bu arada ilginç olan bir durum, İsrail'e on ayda yapılan 538 milyon dolarlık ihracat ile anılan ülkenin en çok ihracat yapılan ilk on ülke arasında yer almasıdır. Aynı dönemde İsrail'den yapılan ithalat 413 milyon dolar olmuştur.

Bağımsız Devletler topluluğu ile Türk Cumhuriyetlerine 2000 yılının Ocak-Ekim döneminde yapılan ihracatta geçen yıla oranla önemli bir değişiklik görülmezken, doğalgaz alımına bağlı olarak ithalatımızda yüzde 50'yi aşan artış meydana gelmiştir.

Tablo: Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

(milyon ABD Doları)

	Yıllık			Ocak-Ekim	
	1997	**1998**	**1999**	**1999**	**2000**
Toplam İhracat	**26,261**	**26,974**	**26,588**	**21,908**	**22,079**
A- OECD Ülkeleri	**15,583**	**16,979**	**18,058**	**14,856**	**15,197**
1- AB Ülkeleri	12,248	13,498	14,349	11,742	11,657
2- EFTA Ülkeleri	414	357	362	304	264
3- Diğer OECD Ülkeleri	2,921	3,125	3,347	2,810	3,276
B- Türkiye Serbest Bölgeleri	-	**831**	**780**	**617**	**735**
C- OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	**10,678**	**9,164**	**7,768**	**6,435**	**6,147**
1- Avrupa+BDT Ülkeleri	4,684	3,980	2,749	2,222	2,335
2- Afrika Ülkeleri	1,234	1,819	1,659	1,415	1,087
3- Amerika Ülkeleri	205	234	243	206	182
4- Ortadoğu Ülkeleri	2,382	2,191	2,205	1,831	1,772
5- Diğer Asya Ülkeleri	1,169	636	696	591	530
6- Diğer Ülkeler	1,004	304	216	171	241
Toplam İthalat	**48,559**	**45,921**	**40,692**	**32,404**	**43,868**
A- OECD Ülkeleri	**34,815**	**33,472**	**28,326**	**22,717**	**28,738**
1- AB Ülkeleri	24,870	24,075	21,419	17,053	21,465
2- EFTA Ülkeleri	1,287	1,169	926	748	937
3- Diğer OECD Ülkeleri	8,658	8,228	5,981	4,917	6,335
B- Türkiye Serbest Bölgeleri	-	**418**	**508**	**401**	**417**
C- OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	**13,744**	**12,032**	**11,858**	**9,286**	**14,713**
1- Avrupa+BDT Ülkeleri	4,646	4,673	4,670	3,649	5,813
2- Afrika Ülkeleri	2,197	1,758	1,690	1,294	2,179
3- Amerika Ülkeleri	764	725	495	409	469
4- Ortadoğu Ülkeleri	2,726	1,943	1,988	1,494	2,402
5- Diğer Asya Ülkeleri	2,547	2,626	2,392	1,907	2,855
6- Diğer Ülkeler	864	307	624	533	995

Kaynak: DİE

Bu arada vurgulanması gereken bir husus; Türkiye'nin Rusya hariç sınırdaş olduğu komşu ülkelerle olan dış ticaretinin toplam ithalat-ihracatı içinde düşük pay oluşturmasıdır. Irak hariç tutulduğunda, Türkiye'nin Yunanistan, Bulgaristan, Suriye ve İran'a ihracatı 2000 yılının ilk on ayında 905 milyon dolar ile yüzde toplam ihracatının yüzde 4.1'ini; ithalatı ise 1,7 milyar dolar ile toplam ithalatının yüzde 3.9'unu oluşturmaktadır.

Ödemeler Dengesi

Dış ticaretteki gelişmelerin değerlendirildiği bölümde de yer aldığı üzere 2000 yılının on ayında ithalatın yüksek oranda artmasına bağlı olarak dış ticaret açığı, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 107.6 artışla 21,8 milyar dolar olarak gerçekleşmişti.

Ancak Türkiye'nin ödemeler dengesi ile ilgili veriler 2000 yılı Ocak-Eylül dönemi itibariyle yayınlanmıştır. Söz konusu dönemde dış ticaret açığı (ödemeler dengesinde yer aldığı üzere) yüzde 122.3 oranında artarak 16 milyar 041 milyon dolar olmuştur.

Mal ihracat ve ithalatı dışında kalan hizmet ve faaliyetleri kapsayan görünmeyen işlemler dengesi 2000 yılının ilk dokuz aylık döneminde 9,3 milyar dolar fazla vermiştir. Böylece dokuz aylık cari açık 6 milyar 771 milyon dolar düzeyinde oluştu.

Tablo: Cari İşlemler Dengesi
(milyon ABD Doları)

	Yıllık			Ocak-Eylül	
	1997	1998	1999	1999	2000
I- Cari İşlemler Dengesi	**-2,638**	**1,984**	**-1,364**	**-25**	**-6,771**
A- Dış Ticaret Dengesi (1)	-15,358	-14,220	-10,447	-7,215	-16,041
B- Görünmeyen İşlemler Dengesi	12,720	16,204	9,083	7,240	9,270
a- Diğer mal ve hizmet gelirleri	21,273	25,802	18,748	14,458	16,310
- turizm	7,002	7,177	5,203	3,969	5,869
- faiz gelirleri	1,900	2,481	2,350	1,756	1,959
- diğer	12,371	16,144	11,195	8,733	8,482
b- Diğer mal ve hizmet giderleri	-13,419	-15,325	-14,840	-11,222	-10,820
- turizm	-1,716	-1,754	-1,471	-1,218	-1,452
- faiz giderleri	-4,588	-4,823	-5,450	-3,989	-4,350
- diğer	-7,115	-8,748	-7,919	-6,015	-5,018
c- Karşılıksız transfer (özel-net)	4,552	5,568	4,813	3,790	3,659
- işçi gelirleri	4,197	5,356	4,529	3,562	3,365
- diğer	355	212	284	228	294
d- Karşılıksız transfer (resmi-net)	314	159	362	214	121
- işçi gelirleri	32	41	47	32	32
- diğer	282	118	315	182	89
C- Toplam Mal ve Hizmet Dengesi	-7,504	-3,743	-6,539	-3,979	-10,551

Kaynak: TC Merkez Bankası
(1) bavul ticareti dahil

Görünmeyen işlemler dengesini oluşturan turizm, faiz gibi ana kalemlerdeki gelir-gider durumu ve gelişmeler şu şekilde olmuştur:

Türkiye'nin turizm gelirleri 1999 yılında bir önceki yıla göre gerileyerek 5,2 milyar dolar olarak gerçekleşmişti. Ancak 2000 yılının dokuz aylık verileri turizm gelirlerinin bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 47.9 artışla 5,9 milyar dolara ulaştığını ve 1999 yılı toplam turizm gelirini aştığını ortaya koymuştur. Turizm giderleri ise Ocak-Eylül itibariyle 1999'da 1,2 milyar dolardan 2000'de 1,5 milyar dolara yükselmiştir.

İşçi gelirleri 1999 yılında yüzde 15.2 azalarak 4,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılının ilk dokuz aylık dönemi sonunda ise 1999 yılının aynı dönemine göre yüzde 5.5 alışla 3,7 milyar dolar olmuştur.

Faiz gelirleri 2000 yılının Ocak-Eylül döneminde 2 milyar dolara ulaşırken faiz giderleri 4,4 milyar doları aşmıştır. Türkiye'nin 2000 yılında ödemek durumunda kaldığı faiz gideri, yurtdışında çalışan işçilerimizin ülkeye yolladıkları dövizden daha fazla olmuştur.

İşçi, turizm ve faiz dışında kalan diğer işlemlerden sağlanan gelirler 2000 yılının dokuz aylık dönemi sonunda geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 2.9 ve giderleri yüzde 16.6 oranında azalmıştır.

2000 yılının Ocak-Eylül döneminde sermaye hareketleri 11,1 milyar dolar fazla vermiştir. Bu tutar 1999 yılının aynı döneminde 1,9 milyar dolar olarak gerçekleşmişti.

Sermaye hareketlerindeki gelişmeler alt bölümler halinde değerlendirildiğinde;

Anılan dönemde doğrudan net yabancı yatırımlarında net 257 milyon dolarlık düşüş yaşandı. Bu düşüş büyük ölçüde yurtdışına yapılan doğrudan yatırımdan kaynaklandı. Türkiye'nin tüm çabalarına ve teşviklere rağmen yatırımlar yoluyla yabancı sermaye girişini gerçekleştiremediği, izin verilen yabancı sermayenin yatırım için genelde hizmetler sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Geçen yılın ilk dokuz ayında 1,7 milyar dolar olan portföy yatırımları bu yıl aynı dönemde 6 milyar dolara ulaşmıştır. Bu durum, büyük ölçüde uluslararası sermaye piyasalarına ihraç edilen tahvillerle sağlanan borçlanma sonucudur. Uzun vadeli sermaye hareketlerinde 2000 yılında ilk dokuz ayda net 2 milyar 981 milyon dolarlık giriş sağlanmıştır. Aynı dönemde net kısa vadeli sermaye girişleri de 2 milyar 367 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: Sermaye Hareketleri
(milyon ABD Doları)

	Yıllık			Ocak-Eylül	
	1997	1998	1999	1999	2000
II- Sermaye Hareketleri	**7,053**	**-755**	**4,671**	**1,930**	**11,123**
a- Doğrudan yatırımlar	554	573	138	81	-257
b- Portföy yatırımlar	1,634	-6,711	3,429	1,729	6,032
c-Uzun vadeli sermaye hareketleri	4,788	3,985	345	-500	2,981
d- Kısa vadeli sermaye hareketleri	77	1,398	759	620	2,367

Kaynak: TC Merkez Bankası

Bu gelişmelerden sonra Türkiye'nin ödemeler genel dengesi, net hata ve noksan ile birlikte, 2000 yılının Ocak-Eylül dönemi sonunda 2,4 milyar dolar fazla vermiştir.

Ancak Kasım ayının sonunda mali piyasalarda görülen krizin yol açtığı sermaye çıkışının boyutu henüz ödemeler dengesi verilerine henüz yansımamıştır. Mali sektörün bankacılık kesiminde (bono-tahvil) başlayan gelişmeler, faizlerdeki artışa rağmen büyük çaplı bir sermaye

çıkışını başlatmıştır. Gelişmeler karşısında Merkez Bankası'nın müdahalesi döviz rezervlerinde 7 milyar dolarlık kayba yol açmıştır. Para ve döviz piyasalarındaki dalgalanma IMF'den sağlanan ek kredi imkanlarıyla aşılmaya çalışılmıştır.

Aralık 1999 sonu itibariyle 23.2 milyar dolar düzeyinde gerçekleşen Merkez bankası uluslararası rezervleri, krizin yaşandığı hafta öncesi 17 Kasım günü 24,4 milyar dolar iken 1 Aralık günü 18,9 milyar dolara gerilemiştir.

Dış Borçlar

Türkiye ekonomisinde yaşanan kaynak ihtiyacı dış borçlarla karşılanmaktadır. 1990'lı yıllarda -1994 yılı hariç- dış borçlar sürekli artmıştır. Dış kaynak talebini azaltacak yönde gerekli önlemlerin alınmamasının sonuçları bugün ekonomide yakıcı biçimde kendini göstermektedir. Cari işlem açığı ve borç geri ödemeleri dış borçlara olan gereksinimi arttırmıştır. Ancak dış borç anapara ödemeleri kadar yeni dış borç temin etmekte zorlanan Türkiye, dış borçların bir bölümünü de iç borçlanmayla finanse etmeye başlamış ve tıkanma noktasına gelmiştir. Dışarıya net kaynak aktaran bir ülke durumuna gelen Türkiye, yüksek maliyetli iç borç ve kısa vadeli sermaye hareketleri arasına sıkışmıştır.

Borçlanma düzeyindeki artış 1990'li yıllarda tehlikeli boyutlara ulaşmış, 1993 yılı sonunda bu tehlikeli artış ekonomideki tüm dengeleri zorlamaya başlamıştır. Hedeflerin üzerinde gerçekleşen bütçe açıkları ve artan kamu borçlanma gereğiyle 1994 yılında ülke ekonomisi krize girmişti. Yaşanan krizi takiben yurtdışı borçlanma olanaklarının da ortadan kalkması iç borçlanmayı ihtiyacını arttırmıştır. Aynı süreç 1998 yılında da yaşanmış, siyasal istikrarsızlık, dış borç imkanının olmaması, yabancı sermayenin yurt dışına çıkması iç borçlanma zorunluluğunu daha da arttırmış, faiz oranlarını yükseltmiş, borçlanma vadesinin kısalmasına neden olmuştur.

Sürdürülemez noktaya gelen ve IMF'e verilen "niyet mektubu" doğrultusunda bu olumsuz mali yapıyı düzeltmeye yönelik uygulamalar, faiz oranlarının düşmesini ve borçlanma vadesinin artmasına karşın, borç stokunu daha da artmıştır.

TABLO : Dış Borç Stoku
(Milyon ABD Doları)

Yeni Seri

	1996	1997	1998	1999	2000*
Dış Borç Stoku	79,626	84,887	96,973	102,110	106,029
1- Kısa Vadeli	17,345	17,994	21,217	23,472	24,904
2- Orta-Uzun Vadeli	62,281	66,893	75,756	78,638	81,125
a- Kamu Sektörü	40,200	39,420	40,339	42,537	45,849
b- Merkez Bankası	11,389	10,868	12,073	10,312	10,350
c- Özel Sektör	10,693	16,605	23,344	25,788	24,926

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı
* Haziran sonu itibariyle

1996 yılında 80 milyar dolar düzeyine ulaşan Türkiye'nin dış borç stoku 1999 yılının sonunda 102 milyar doları aşmış, 2000 yılının ilk altı ayı sonunda ise 106 milyar 50 milyar dolar olmuştur.

Toplam dış borç stokunun GSMH'ya oranı 1996 yılında yüzde 44.7 iken 1999 yılında yüzde 55.2'sine ulaşmıştır. Dış borç stoku, 1999 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam döviz gelirinin yüzde 203.6'sını, toplam ihracatının yüzde 384'ünü oluşturmaktadır.

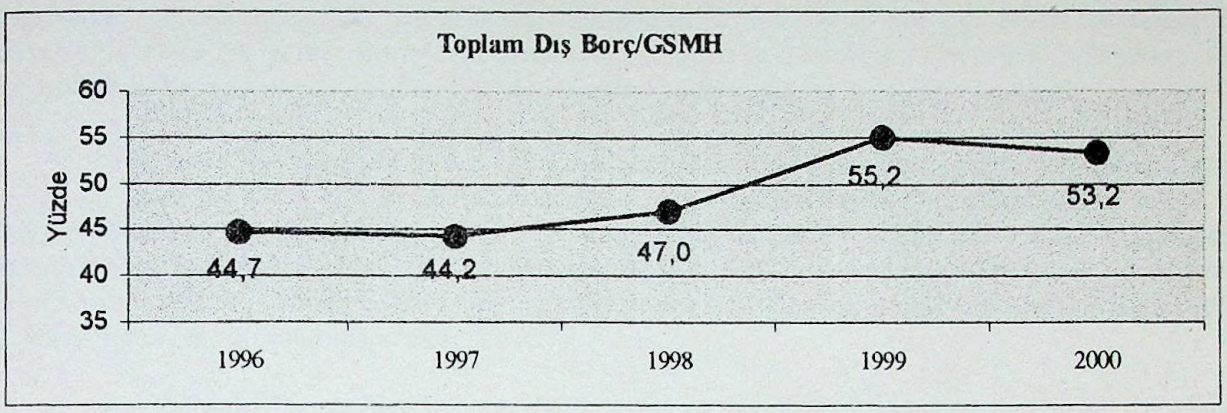

* 2000 yılı Haziran ayına göredir.

Dış borç stokunun 81,1 milyar doları orta ve uzun vadeli, 24,9 milyar doları ise kısa vadelidir. Dış borç stokunda kısa vadeli dış borçların payı yıllar itibariyle artış göstermektedir. 1997 yılında yüzde 21.7 olan pay 2000 yılının Haziran'ında yüzde 23.5'e yükselmiştir. 2000 Haziran ayı itibariyle; orta ve uzun vadeli borç stokunun 45,8 milyar doları kamu kesimine, 10,4 milyar doları Merkez Bankası'na ve 24,9 milyar doları özel sektöre aittir. Uygulanan ekonomik politika yaklaşımı çerçevesinde dışardan borçlandırılarak kaynak sorunu giderilmeye çalışılan KİT'lerin borç stoku Haziran 2000 'de 3 milyar 650 milyon dolara ulaşmıştır.

1999 yılında toplam 18,3 milyar dolarlık borç ödemesinin 12,9 milyar dolarını anapara, 5,4 milyar dolarını faiz ödemesi oluşturmuştur. 2000 yılının ilk dokuz ayında ise 9,9 milyar doları anapara ve 4,4 milyar doları faiz olmak üzere 14,3 milyar dolar tutarında dış borç ödemesi yapılmıştır.

Dış borçlanmada 1994 yılından bu yana net borç ödeyicisi olan, diğer bir ifadeyle yurtiçinden yurtdışına kaynak aktarmak durumunda olan Türkiye, 2000 yılında net borçlanıcı konumuna gelmiştir. 2000 yılının ilk altı aylık dönemi itibariyle sağlanan kredi kullanımı borç servisi tutarından fazla olduğundan 3 milyar dolara yakın net borçlanma sağlanmıştır. Türkiye 1999 yılında 2 milyar dolar, 1997 yılında 2,3 milyar dolar kaynak aktarmıştır.

TABLO : Dış Borç Servisi
(Milyon ABD Doları)

	1996	1997	1998	1999	2000*
Dış Borç Servisi	11,418	12,418	16,513	18,316	10,557
Anapara	7,218	7,830	11,690	12,866	7,686
Faiz	4,200	4,588	4,823	5,450	4,350
Net Akım (1)	1,694	5,556	2,521	3,410	5,860
Net Transfer (2)	-2,506	968	-2,302	-2,040	2,969

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı
* Haziran sonu itibariyle
(1) Yıl içinde kredi kullanımı- anapara ödemesi
(2) Yıl içinde kredi kullanımı-dış borç servisi. (-) işareti yurtdışına (+) işaret yurtiçine kaynak akımını ifade etmektedir.

Konsolide Bütçe

Bütçeler maliye politikasının temel aracıdır. Ülkede uygulanmakta olan ekonomik faaliyetlerde devletin yerini ve rolünü belirleyen özelliğe sahiptir. Devletin ekonomiye kamu bütçesiyle yaptığı müdahale, bir bakıma hükümetin siyasal tercihinin göstergesi olmaktadır. Devlet, merkezi ve yerel düzeydeki bütçesi aracılığıyla çok önemli kaynakları toplamakta ve harcamakta, bu nedenle de kaynak tahsisleri üzerinde belirleyici etkiye sahip olmaktadır.

Bütçelerin harcama bileşimi, kamusal kaynakların toplumun hangi kesimleri gözetilerek ve hangi gereksinimlerinin karşılanmasında kullanıldığını göstermektedir. Gelir bileşimi ise, söz konusu faaliyetleri yerine getirmek için gereken finansman yükünün toplumda nasıl dağıldığını göstermektedir. Böylece bütçeler, uygulanacakları yıl itibariyle devlet hizmetlerinin toplumun hangi kesimlerine yöneldiğinin ve bu hizmetlerin finansman kaynaklarının nerelerden sağlandığının fotoğrafını oluşturmaktadır.

Son yıllarda "küreselleşme" ile ifade edilen dünyadaki değişimin neo-liberal ekonomi çerçevesinde yeniden geçerlilik kazanan yaklaşımlarına göre, devletin küçültülmesi gerekmektedir. Devletin ekonomideki yerini belirleyen ölçüt, toplam kamu harcamalarının ulusal gelire oranının büyüklüğüdür. Devletin, kamusal üretim alanından çekilmesi veya bu alandaki üretiminin kısıtlanması talebi, "kaynakların rasyonel kullanılması" adı altında gerekçelerle savunulmaktadır. Oysa, bütçenin küçültülmesi talebinin arkasında; sermaye kesiminin vergi yükünün azaltılması, küçültülen bütçenin ortaya çıkarabileceği kaynak fazlasının sermayenin daha fazla biçimde kullanımı, devletin çekildiği sosyal hizmet alanında sermayenin daha karlı çalışabilmesinin koşullarının yaratılması istekleri yatmaktadır.

2001 yılı bütçesi, 57'inci Hükümet tarafından IMF'e verilen "niyet mektubu" çerçevesinde uygulanmaya başlanan üç yıllık ekonomik programın ikinci yılını kapsamaktadır. Programın birinci hedefi; "kamu açıklarını azaltmak, yıllardır süren yüksek enflasyonu üç yıl sonunda tek haneli rakamlara indirmek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi sağlamak" olarak açıklanmıştır. Bu yaklaşım doğrultusunda; "Enflasyon sadece kamu finansmanı sürdürülebilir bir yola sokulabilir ve artık enflasyon vergisine başvurulmaz ise ortadan kaldırılabilir. Bu durum, bir yandan kamu borcunun azaltılması için özelleştirmenin hızlanmasını, diğer yandan kamu sektörü dengesinde önemli ölçüde bir fazla yaratılmasını gerektirmektedir" ifadesiyle izlenecek maliye politikasına açıklık getirilmiştir.

"Başbakan imzasıyla yayımlanan 2001 yılı Bütçe Çağrısı'nda yer alan "Programın en hayati unsurlarının başında faiz dışı bütçe fazlası gelmektedir." ifadesi, bir anlamda Bütçeye egemen olan yaklaşımı da ortaya koymaktadır.

2001 mali yılı konsolide bütçe tasarısı;

- gayri safi milli hasıla büyümesinin yüzde 4,5
- tüketici fiyatlarında yıl sonu artışın yüzde 12,0
- toptan eşya fiyatlarında yıl sonu artışın yüzde 10,0 ve ortalama artışın yüzde 15,2
- GSMH deflatörünün yüzde 18,0

olarak öngörüldüğü makroekonomik hedefler çerçevesinde yürütülecektir. Bütçenin, enflasyonu daha aşağılara çekmeyi, faiz oranlarını düşürerek kamu kesimi faiz dışı fazlasını yükseltmek suretiyle borç-faiz kısır döngüsünü kırmayı hedefleyen bir ekonomik politikanın aracı olarak hazırlandığı yetkililerce ifade edilmektedir.

2001 yılında bütçe harcamalarının önceki yıla göre yüzde 3,5 oranında artışla 48 katrilyon 360 trilyon lira olması öngörülmektedir. Buna göre 2001 yılı bütçe harcamalarının GSMH'na oranı yüzde 31,5 olmaktadır. Bütçe gelirinin ise, bir önceki yılın başlangıç ödeneğine göre yüzde 32,4 artışla 43 katrilyon 127 trilyon lira olması hedeflenmektedir. Böylece 2000 yılında bütçe açığının 5 katrilyon 233 trilyon lira olması hedeflenmektedir. Buna göre, bütçe açığının gayri safi milli hasılaya oranı yüzde 3,4 olacaktır.

2001 yılı için öngörülen enflasyon oranının ortalama yüzde 15,2 olduğu dikkate alındığında, siyasal iktidarın giderleri kısmak konusunda kararlı olduğu görüntüsü verdiği söylenebilmektedir. Eğer enflasyon öngörüldüğü gibi gerçekleşirse, bütçe harcaması artış hızı reel olarak gerileyecektir. Ancak giderlerdeki göreli azalma, personel harcamalarındaki artışın sınırlı tutulması ve büyük ölçüde faiz ödemelerindeki azalmadan kaynaklanmaktadır. IMF'e 18 Aralık 2000 günü verilen ek mektupta, TBMM'den henüz onaylanmış bütçe harcama kalemlerinde yüzde 2 oranında kısıntı yapılacağı taahhüdünde bulunulmuş olması bir bakıma siyasal iktidarın kararlılığını ve fakat bu alanda fazla manevra imkanı olmadığının da göstergesi olmaktadır.

Tablo: 2000 ve 2001 Yılı Bütçeleri

(trilyon lira)

	2000 yılı Başlangıç Ödeneği	2000 yılı Gerçekleşme Tahmini	2001 yılı Başlangıç Ödeneği	Başlangıç Ödeneğine Göre Artış Yüzdesi
Bütçe Gelirleri	**32.585**	**34.819**	**43.127**	**32,4**
1- Vergi Gelirleri	24.000	26.550	31.777	32,4
2- Vergi Dışı Gelirler	5.620	5.049	8.022	42,7
3- Diğer Gelirler	2.965	3.220	3.328	3.4
Bütçe Giderleri	**46.713**	**46.372**	**48.360**	**3,5**
1- Personel	9.900	10.020	12.000	21,2
2. Diğer Cari	3.840	3.664	4.770	24,2
3.Yatırım	2.352	2.465	3.500	48,8
4. Transfer	30.621	30.223	28.090	-8,3
Faiz	21.133	20.219	16.680	-21,1
sosyal güvenlik	3.568	3.422	4.335	21,5
diğer transferler	5.920	6.582	7.075	19,5
Bütçe Açığı	**-14.128**	**-11.553**	**-5.233**	**-63,0**
Faiz Hariç Fazla	**7.005**	**8.667**	**11.447**	**63.4**

Kaynak: 2001 Yılı Bütçe Gerekçesi

Konsolide bütçe ödenekleri ekonomik ayırıma göre cari, yatırım ve transfer olarak üçe ayrılmaktadır. 2000 yılı bütçesinin başlangıç ödeneklerine göre 2001 yılı bütçesinin harcama kalemlerindeki değişime bakıldığında;

Cari harcamalar arasında yer alan personel ödeneklerinin yıllık yüzde 21,2 oranında artarak 12 katrilyon lira olması öngörülmektedir. Bütçe harcamaları içinde personel harcamalarının oranı böylece yüzde 21, 2'den yüzde 24,8'e yükselmiş görünmektedir. 2000 yılında personel harcamaları için başlangıçta 9,9 katrilyon lira ayrılmıştır. Ancak hatırlanacağı üzere, 2000 yılının ilk yarısında gerçekleşen enflasyonun öngörülen enflasyonun üstünde olması

nedeniyle enflasyon farkı" kamu çalışanlarının maaşlarına yansıtılmış ve bu ödeme personel ödeneklerine başlangıçta ayrılan payın yükselmesine yol açmıştır.

Personel cari harcamaları kadro sayısı ile bağlı olduğundan dolayı öngörülen artış kişi başına artış olarak yorumlanmamalıdır. Kamu çalışanlarını "enflasyon karşısında ezdirmeyeceğiz" biçimindeki yaklaşım uygulamada doğru ve fakat eksiktir. TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi'nin belirlemelerine göre, dört kişilik bir ailenin sağlıklı ve dengeli beslenebilmesi için gerekli aylık gıda harcaması tutarı Aralık 2000'de 175 milyon liraya ulaşmıştır. İnsan onuruna yaraşır bir yaşam için gerekli harcama tutarı ise 533 milyon lira olarak hesaplanmaktadır. Oysa kamu çalışanlarının ortalama maaşı ilk yarıda yapılacak olan yüzde 10 zamla bile bu tutarın yarısını bile karşılamaktan uzaktır.

Tasarrufun amaçlandığı, toptan eşya fiyat artışının yüzde 10 olarak hedeflendiği bir yapıda, bütçedeki "diğer cari harcama" ödeneğindeki artış yüzde 24,2 olarak öngörülmektedir. Bu kalemin bütçe içindeki payında artış söz konusudur. Ancak bunun bir nedeni, bu harcama kaleminin büyük ölçüde güvenlik harcamalarına tahsis ediliyor olmasındandır.

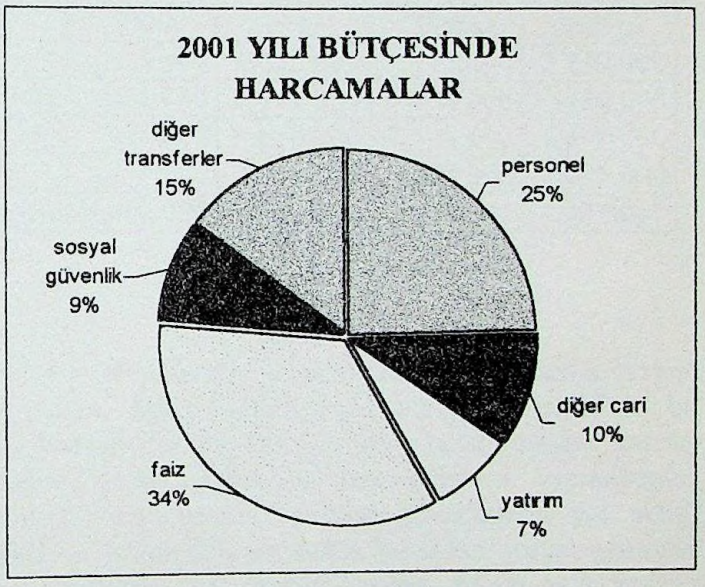

Yatırım ödenekleri, geçmiş yıllardaki gerilemenin yarattığı sakıncalar ve alt yapıda ortaya çıkan aksaklıklar dikkate alınarak bu yıl yüzde 48,8 oranında artışla 3,5 katrilyon lira olarak öngörülmesine karşın toplam bütçe harcaması içindeki payı sadece yüzde 7,2 olmaktadır. Esas olarak faiz dışı bütçeyi sınırlandırma girişimi yatırım ödeneklerinde de kendini göstermektedir. 2001 yılında faiz ödemelerindeki gerilemeye rağmen yatırım için ayrılan ödeneğin yaklaşık 5 katı faiz için harcanacaktır.

Yatırım kalemi, plan ve programlar çerçevesinde kamu kesimine verilen görev açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü, program hedefine göre, ekonomide toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 26,6'sı kamu kesimi tarafından yapılacaktır. Konsolide bütçe yatırımlarının tüm kamu yatırımları içindeki payı ise yüzde 39,8 oranındadır. Bu yetersiz kaynaklarla, işsizlik sorununa çözüm bulunması, daha sağlıklı, daha eğitimli, refah düzeyi artan bir topluma ulaşmak hedefine ulaşmak mümkün değildir.

2001 mali yılı konsolide bütçesindeki transfer harcamaları geçen yıla göre cari olarak yüzde 7,1 azalmaktadır. Faiz ödemelerinin gelişimine bakıldığında; faiz oranlarındaki düşüşe paralel olarak faiz ödemelerinde bir gerileme öngörülmesine karşın, 2001 yılında 16 katrilyon 680 trilyon lira faiz ödemesi yapılacaktır. Faiz ödemeleri halen bütçenin üçte birinden fazlasını oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle, Türkiye bütçesinden faize ayrılan pay, bir yıllık personel ve yatırım ödeneğinden fazladır.

Bir başka açıdan bakıldığında, devletin bütçesinden eğitime, sağlığa, sosyal güvenliğe, adalete, bayındırlığa, sanayiye, tarıma, ulaştırmaya, turizme, çevreye ve diğer merkezi kamu kuruluşlarına ayrılan kaynakların toplamını aşan bir faiz ödemesi yükü söz konusudur. Faizlere

yer açmak için yatırımlardan, sosyal harcamalardan ve personel ücretlerinden kısıntı yapılması politikası bu yıl da geçerliliğini korumaktadır.

2001 yılı bütçe hedeflerinde dikkati çeken bir diğer özellik de, sosyal güvenlik kurumlarına yapılacak transferlerin tutarı ve bunun iç dağılımıdır. Bir taraftan sosyal güvenlik sisteminde gerçekleştirilen düzenlemelerin olumlu etkilerinin alınmaya başlandığı ve bu gelişmenin bütçe dengesine de katkıda bulunduğu söylenmekte, diğer yandan sosyal güvenlik kurumlarına yapılacak transferin bütçe içindeki payı arttırılmaktadır. Başlangıç ödeneğine göre 2000 yılında yüzde 7,6 olan payın 2001 yılında yüzde 9,0 olacağı öngörülmektedir. Bu hususa ilişkin tabloda yıllar itibariyle Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur'a yapılan yardımlar gösterilmektedir.

Tablo: Konsolide Bütçeden Sosyal Güvenliğe Yapılan Ödemeler

(milyar lira)

	1996	1997	1998	1999	2000(1)	2001(2)
Emekli Sandığı	119.200	300.000	514.000	1.035.000	1.775.000	2.250.000
S.S.K	146.000	337.000	451.000	1.105.000	400.000	430.000
Bağ-Kur	70.100	123.000	435.000	610.000	1.150.000	1.380.000
İşsizlik Fonu	-	-	-	-	97.000	275.000
Toplam	**335.300**	**760.000**	**1.400.000**	**2.750.000**	**3.422.000**	**4.335.000**

Kaynak: 2001 Yılı Bütçe Gerekçesi
(1) Yıl sonu harcama tahmini
(2) Program hedefi

Anayasasında "sosyal devlet" olduğu vurgulanan ve milyonlarca çalışanına sosyal güvenlik hizmeti götürmekle yükümlü devlet, bütçe açığına yol açtığı gerekçesiyle bu kuruluşlara yapılan yardımı kısarken, öte yandan dar bir azınlığa -payı azaltılmasına karşın- sosyal güvenliğe ayrılan tutarın neredeyse 4 katına ulaşan faiz ödemesi yapmaktadır. Kamuoyunu, bütçe açıklarına sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin yol açtığı aldatmacasıyla kandırarak, IMF'in telkinleri ve isteği doğrultusunda çıkarılan sosyal güvenlik "reformu", çalışanların kazanımlarını geriye götürmüştür. Siyasal iktidar, prime esas kazanç sınırları ile emeklilik yaş sınırının yükseltilmesiyle sağlanan tasarrufu övünç vesilesi yapmakla benimsediği felsefeyi ortaya koymaktadır.

Bütçede, faiz hariç bütçe gelir ve giderlerinde denklik olması hatta fazla verilmesi işte bu özveriler temelinde gerçekleştirilmektedir. Bu özverileri yapmaya zorlanan toplumsal kesimlerin ise başta ücretliler olmak üzere toplumun geçimini emeğiyle kazanan çevrelerdir.

2001 mali yılı konsolide bütçe gelirleri toplamının bir önceki yıla göre yüzde 32,4 artışla 43 katrilyon 127 trilyon lira olması öngörülmektedir. Enflasyon oranını yıllık 15,2 ve büyüme hızının yüzde 4,5 olarak programlandığı dikkate alınırsa bu alanda iddialı olunduğu görülmektedir ve bunu gerçekleştirmek bir takım ek düzenlemelere ihtiyaç duyulacağı açıktır.

Vergi gelirlerinin yüzde 32,4 artışla 31 katrilyon 777 trilyon lira olması hedeflenmiştir. 2001 yılı Bütçesinin TBMM'ne sunulmasını izleyen günlerde, geçtiğimiz yıl uygulanan bazı deprem vergilerinin iki yıl daha devam etmesi karara bağlanmış, "hayat standardı" gibi yeni vergi düzenlemeleri yapılmış ve Hükümet bazı vergileri arttırabilme yetkisini almıştır. Öngörülen hedeflere ulaşıldığında bile vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı yüzde 20,7'ye yükselmektedir. Oysa bu oran Avrupa Birliği ortalaması olarak yüzde 30 civarındadır.

Ancak 2000 yılı tahsilat tahmini esas alınarak bir değerlendirme yapıldığında, 2001 yılında bütçe gelirlerindeki artışın yüzde 23,9 ve vergi gelirlerindeki artışın da yüzde 19,7 olduğu görülmektedir.

Tablo: Konsolide Bütçede Vergi Gelirleri

(milyar lira)

	2000 yılı Tahsilat Tahmini	2001 yılı Bütçe Teklifi	Artış Yüzdesi
Gelirden Alınan Vergiler	**10.704.000**	**11.785.000**	**10,1**
1- Gelir Vergisi	6.413.000	8.434.000	31,5
2- Kurumlar Vergisi	2.392.000	2.936.000	22,7
3- Ek Gelir Vergisi	95.000	-	-
4- Faiz Vergisi	1.627.000	415.000	-74,5
5- Ek Kurumlar Vergisi	177.000	-	-
Servetten Alınan Vergiler	**334.000**	**322.000**	**-3,6**
1- Motorlu Taşıtlar Vergisi	192.000	305.000	58,9
2- Veraset ve İntikal Vergisi	14.000	17.000	21,4
3- Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi	66.000	-	-
4- Ek Emlak Vergisi	62.000	-	-
Mal ve Hizmetlerden Alınan Vergiler	**11.293.000**	**14.646.000**	**29,7**
1- Dahilde alınan Katma Değer Vergisi	4.775.000	6.418.000	34,4
2- Ek Vergi	500.000	691.000	38,2
3- Taşıt Alım Vergisi	378.000	610.00	61,4
4- Akaryakıt Tüketim Vergisi	3.295.000	4.107.000	24,6
5- Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	735.000	867.000	18,0
6- Damga Vergisi	672.000	1.164.000	73,2
7- Özel İletişim Vergisi	415.000	789.000	90,1
8- Özel İşlem Vergisi	340.000	-	-
9- Özel İşlem Vergisi	183.000	-	-
Dış Ticaretten Alınan Vergiler	**4.218.000**	**5.023.000**	**19,1**
1- Gümrük Vergisi	374.500	494.000	31,9
2- Akaryakıt Gümrük Vergisi	1.300	1.700	30,8
3- Tek ve Maktu Vergi	200	300	50,0
4- İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	3.832.000	4.515.000	17,8
5- Diğer Dış Ticaret	10.000	12.000	20,0

Kaynak: 2001 Yılı Bütçe Gerekçesi

2001 yılında vergi dışındaki gelirlerden 8 katrilyon beklenmektedir. Bu da yüzde 42,7 oranındaki artışa tekabül etmektedir. Bu kalemdeki gelirin dörtte üçü devlet patrımuvanının gelirleridir. Özel gelir ve fon gelirlerinde geçen yıla oranla bir azalma söz konusu olacaktır. Bunun bir nedeni, eğitim özel gelirleri ile bedelli askerlik özel gelirinin bu yıl kalkmış gözükmesidir. Bu arada, özelleştirmeden bütçeye 3,3 katrilyon lira "gelir" beklenmesi, söylenegeldiği gibi özelleştirmenin "ekonomide etkinliği arttırmak", "rekabetçi bir piyasa düzeni oluşturmak" ve "sermayeyi tabana yaymak" amaçları taşımadığını -bir kez daha- ortaya koymaktadır.

2001 yılı bütçesinin vergi gelirleri ile ilgili alt ayrımları, siyasal iktidarın yeni vergi yükleri getirdiğini göstermektedir. 2001 yılı için hedeflenen enflasyon oranı dikkate alındığında, özellikle dolaylı vergiler aracılığıyla önemli tutarda bir tahsilat beklenmektedir. Bu arada bir

noktayı vurgulamak yerinde olacaktır: Bütçenin yaklaşık üçte birinin faiz ödemelerine ayrıldığı bir yapıda, ülke genelinden beklenen faiz vergisi sadece 415 trilyon liradır.

Devletin asli geliri vergilerdir. Kamu gelirlerinin harcamaları finanse etmedeki etkinlikleri yanında finansman yükünü topluma yaymadaki adaletli yaklaşım da önem kazanmaktadır. Demokratik toplumlarda, vergilerin toplumun hangi kesimlerinden ve ne oranda alındığı ve bunların nasıl harcandığı büyük önem taşımaktadır. Vergilendirmede temel kural, herkesin ekonomik gücüne göre vergi ödemesidir. Nitekim Anayasa'da "mali güce göre vergilendirme, vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır" ilke ve görüşüne yer vermektedir. Ancak vergi yaygınlaşmadığı için bu yük mevcut vergi mükelleflerinin, dolayısıyla ağırlıklı olarak çalışanların üzerinde olmaktadır. Türkiye'de ücretliler üzerindeki verginin ağırlığı, Anayasanın hem hukuk devleti ilkesine, hem de sosyal devlet ilkesine aykırı olduğu gibi, çalışanlar ve ülke aleyhine olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçlar da doğurmaktadır.

Ücretlerde vergi yükünün ağır olmasının yanısıra, ücretlerin vergilendirilmesinde, diğer gelir grubu mükelleflerine kıyasla eşitsizlik de söz konusudur. Ücretliler üzerindeki ağır yük, büyük ölçüde vergi ödemesi gerekenlerin bu yükümlülüklerinden kaçabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de gelir vergisi mükelleflerinin büyük çoğunluğunu ücretliler oluşturmaktadır. Ticari ve serbest kazanç sahiplerinin önemli bir bölümü ise halen vergi mükellefi yapılamamıştır.

Uygulanmakta olan ekonomik program gerekçe yapılarak ücretlilerin yararlandığı özel indirim miktarının asgari ücret düzeyine çıkartılması ile ilgili düzenleme bu yıl da yapılmamıştır. Böylece işçi ve ailesinin, günün ekonomik ve sosyal koşullarına göre insanca yaşamasını mümkün kılacak ölçüde saptanması gereken asgari ücretin vergi dışı tutulması gerçekleştirilmemiştir. Ücretlilerin de yıllık gelir vergisi beyannamesi vererek, sağlık, eğitim, kültürel harcamalarını gider olarak vergi matrahından indirme imkanı tanınması, düşük gelir grubunun tükettiği temel mal ve hizmetlerde uygulanan katma değer vergisinde indirimler yapılması gibi alanlarda da herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Aksine çalışanları olumsuz etkileyecek yeni düzenlemelerle bazı ürün ve hizmetlerde katma değer vergisi oranları arttırılmıştır.

Öte yandan, Türkiye'de toplanan vergilerin büyük ölçüde çalışanlar tarafından ödenmesi söz konusu iken, toplanan bu vergilerin dar gelirli kesimlere eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, altyapı harcamaları olarak aktarılmak yerine, gittikçe artan ölçüde faiz ödemelerine ayrılır duruma geldiğine yukarıdaki bölümde işaret edilmiştir. Bu durum, harcama yönünden de bir reform yapılması gereğini ortaya koymaktadır.

İç Borçlar

Kamu harcamalarının sağlıklı kaynaklardan sağlanarak yapılması yerine borçlanma politikasının tercih edilmesi Türkiye'yi bir borç batağına sürüklemiştir. Ekonomide yaşanan kaynak ihtiyacı büyük ölçüde dış borçlarla finanse edilmeye çalışılmıştır. Ancak, 1994 yılından 1999 yılı sonuna kadar dış borç anapara ödemeleri kadar yeni dış borç temin etmekte zorlanan Türkiye, dış borçların bir bölümünü de iç borçlanmayla finanse etmek durumunda kalmıştır. Anılan dönemde Türkiye, dışarıya net kaynak aktaran ülke konumunda olmuştur. Türkiye'nin cari işlem açığının finansmanı, izlenen yüksek faiz politikasına da bağlı olarak gerçekleşen sermaye girişi ile sağlanmaya çalışılmış ve böylece Türkiye, yüksek maliyetli iç borç ve kısa

vadeli sermaye hareketleri arasına sıkışmıştır. Bu politikanın sürdürülemez noktaya geldiği, toplanan vergiden fazlasının faiz ödemelerine ayrılması sonucuyla belirgin noktaya gelmiştir.

2000 yılı başında uygulamaya konulan ekonomik politikaların temelinde tıkanma noktasına gelen kamu kesimi borçlanma gereğinde bir iyileşme sağlanması öncelikli hedef olarak belirlenmiştir.

Kamu harcamalarının finansmanının borçlanma yerine, esas itibariyle vergilerle karşılanması temel prensibini sürekli olarak göz ardı eden siyasal yaklaşımlarının ülke ekonomisini çıkmaza götürdüğü ortaya çıkmıştır. 1990 yılında iç borç stoku 57 trilyon lira iken, izleyen yıllarda çığ gibi büyümüş ve toplam iç borç stoku 1999 yılında 22 katrilyon 920 trilyon lira olmuştur. Türkiye'nin iç borç stoku anılan dokuz yılda 402 kat artış göstermiştir. 1990 yılında GSMH'nın yüzde 14.4'ünü oluşturan iç borç stokunun payı 1999'da yüzde 29.3'e ulaşmıştır.

2000 yılının Kasım ayı itibariyle iç borç stoku 1999 yılı sonuna göre yüzde 41.9 oranda artışla 32,5 katrilyon liraya ulaşmıştır.

Tablo: İç Borç stoku

(milyar lira)

Yıllar	Tahvil	Bono	Avans+ Konsolide Borçlar	Toplam İç Borç	GSMH içinde Borç Stokunun payı (%)
1990	22.523	5.469	29.188	57.180	14.4
1991	33.405	18.258	45.984	97.647	14.8
1992	86.388	42.247	65.602	194.236	17.6
1993	190.505	64.489	102.353	357.347	17.9
1994	239.384	304.230	255.695	799.309	20.6
1995	511.768	631.298	217.940	1.361.006	17.3
1996	1.250.154	1.527.837	370.993	3.148.984	21.0
1997	3.570.811	2.374.990	337.623	6.283.424	21.4
1998	5.771.980	5.840.906	-	11.612.885	21.7
1999	19.683.392	3.236.753	-	22.920.145	29.3
2000*	30.763.116	1.754.125	-	32.517.241	26.1*

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı
(*) Kasım sonu itibariyle

1999 yılında Hazine tarafından 15,6 katrilyon lirası anapara, 9,9 katrilyon lirası faiz ödemesi olmak üzere toplam 25,5 katrilyon lira iç borç servisi yapılmıştır. Aynı dönemde 26,9 katrilyon lira borçlanma yapılmış ve böylece 11,3 katrilyon lira net borçlanma iç borç stokuna ilave edilmiştir. 2000 yılı Kasım sonu itibariyle 18,5 katrilyon lira ana para ve 9,9 katrilyonu faiz olmak üzere toplam 36,9 katrilyon lira iç borç servisi yapılmıştır. Ancak sadece 28 katrilyon lira yeniden borçlanma yapılmış ve onbir ay itibariyle net borçlanma 9,6 katrilyon lira olmuştur.

Hazinenin tahvil borçlanmasına ağırlık veren borçlanma politikası sonucu iç borç stokunun da kompozisyonu önemli ölçüde değişmiştir. Kısa vadeli finansman aracı olan bonoların toplam borç stoku içindeki payı 2000 yılı Kasım ayı itibariyle yüzde 5'e gerileyerek 1,8 katrilyon lira olmuştur. Tahvillerin payı ise yüzde 94.6 oranıyla 30,7 katrilyon liradır. 1998 yılında nakit açığının finansmanının büyük ölçüde hazine bonoları yoluyla yapıldığı ve bonoların

payının yüzde 54.3'3 ulaştığı dikkate alınırsa, bu gelişmeyi olumlu olarak değerlendirmek mümkündür.

İç borç stokunun vadesi 1999 yılında 16.3 ay (489 gün), 2000 Kasım itibariyle ise 13.7 ay (411 gün) olmuştur. Aynı dönemde iç borçlanma ihalelerinde ortalama vade ise 14 ay (420 gün)'dür. 1999 yılında iç borçlanma ortalama bileşik faiz oranı yüzde 109.5 iken, 2000 yılının Ocak-Eylül döneminde yüzde 37.9 olmuştur. Eylül 2000 ayında yapılan ihalelerde yüzde 33.6 oranıyla borçlanma imkanı olmuştur. Ancak Kasım ayında mali piyasalarda yaşanan kriz faiz oranlarını yüzde 1000'lere yükseltmiştir. Ancak bu gelişme henüz verilere yansımamıştır.

Para-Banka Politikaları

2000 yılında uygulanan para politikası, 1998 yılının Temmuz ayında IMF ile imzalanan Yakın İzleme Anlaşması'nın uzantısı olarak yapılan "stand-by anlaşması" doğrultusunda, enflasyonun kontrol altında tutulmasına katkıda bulunulması ve mali piyasalarda istikrarın sağlanması hedeflerini gözetmeye devam etmiştir.

Para programının temelini; 2000 yılı başından itibaren 18 aylık bir sürede döviz kurunu dönem sonu hedef enflasyon oranlarına göre belirlenerek günlük olarak ilan edilmesi, bu süreden sonra ise kurun belli bir "band" içinde dalgalanmaya bırakılması oluşturmuştur."Band" uygulamasında, döviz kurunun "band"ın içindeki hareketlerine Merkez Bankası'nın müdahale etmeyeceği kararlaştırılmıştır. Merkez Bankası'nın varlık kalemi olan Net İç Varlıkların sınırlandırılarak esas itibariyle parasal genişleme yabancı kaynak girişine bağlamıştır. Buna göre, faiz oranları sistemin dengeleyici değişkeni olarak seçilmiş ve Merkez Bankası'nın anılan değişkene herhangi bir müdahalesinin olmayacağını ilan etmiştir.

Programın uygulamaya konulması ile TL faiz oranları hızlı bir gerileme göstermiştir. Para programı 2000 yılının Kasım ayına kadar öngörüldüğü biçimde sürdürülmüş, ancak mali piyasalarda meydana gelen kriz, Merkez Bankası net iç varlıklar büyüklüğüne getirilen sınırlamanın da etkisiyle, gecelik faizlerin yüzde 1000 oranlarına ulaşmasına yol açmıştır. Kriz sonrası Merkez Bankası kaynaklarında 7 milyarı doları aşan azalma meydana gelmiş, bu döviz karşılığı Türk Lirası piyasalardan çekilmiştir. Mali piyasalarda meydana gelen krizin aşılabilmesi ancak IMF'den sağlanan ek kredi ile sağlanabilmiştir.

2000 yılının Eylül ayı itibariyle dolaşıma çıkarılan banknot tutarı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 66.9 artışla 3,1 katrilyon lira olmuştur. Merkez bankası verilerine göre, gerileme gösteren TL faiz oranları, sonucunda TL tasarruf mevduatları da reel olarak gerilemiş ve bu gelişme para arzı rakamlarına da yansımıştır.

Eylül 2000 sonu itibariyle TL ile tasarruf mevduatı yüzde 28.4 oranında artışla 15,2 katrilyon liraya ulaşmıştır. Vadesiz mevduat bir önceki yıla göre yüzde 99.1 artışla 865 trilyon lira, vadeli mevduat ise yüzde 25.7 artışla14,3 katrilyon lira olarak gerçekleşmiştir. Döviz tevdiat hesabı ise, Eylül 2000 itibariyle bir önceki yıla göre yüzde 73.3 artışla 26,3 katrilyon liradır. Bu tutarın 21,7 katrilyon lirası vadeli hesaplarda tutulmaktadır. Bu yapısıyla, genel mevduat toplamı içinde döviz tevdiat hesapları önemli bir yer tutmaktadır.

Mevduat bankalarının toplam kredileri 2000 yılının Eylül ayı itibariyle yüzde 61.5 oranında genişleyerek 24,8 katrilyon liraya ulaşmıştır. Mevduat bankalarınca toplanan mevduatın Eylül 2000 ayı itibariyle yüzde 41.4'ü krediye dönüşmüştür. Bu dönemde özellikle tüketici kredilerindeki artış dikkati çekmektedir.

2000 yılında oluşturulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), mali bünyesi bozulan bankalarla ilgili olarak alınacak önlemleri belirlemiş ve bazı bankaları Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamına alınmıştır. Halen Fon kapsamında 11 banka bulunmaktadır. Bu bankaların bankacılık sitemi içindeki ağırlığı Eylül 2000 itibariyle yüzde 7.9 olarak hesaplanmaktadır. Fon kapsamına alınan bankalar 10 milyar doları ulaşan tutarda zarara yol açmışlardır.

Yeniden yapılandırma sürecinde bulunan bankacılık sektörü, enflasyonla mücadele programının en zayıf halkasını oluşturmaktadır.

KİT'ler ve Özelleştirme

Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), sosyal ve ekonomik gereksinimler nedeniyle ülkemizde kurulmuş ve geliştirilmişlerdir. 1980'li yılların başlangıcına kadar gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde KİT'ler ekonomide önemli bir ağırlığa sahip olmuşlardır. Ancak uluslararası alanda yaşanan ekonomik krizi aşmak için uygulanan geleneksel politikaların başarısızlığı ve krize bağlı olarak güçlenen neo-liberal akımdan kaynaklanan "özelleştirme" düşünce ve uygulaması, KİT'lerin tartışılmasına ve işlevlerinin sınırlanmasına yol açan gelişmeleri başlatmıştır. Bu gelişmelerin yanısıra, özellikle 1990'lı yıların başında "doğu bloğu"nda başlayan hızlı çözülme ile birlikte bu ülkelerde ağırlık kazanan "pazar ekonomisi" kavramının yaygın ve yoğun bir propaganda konusuna dönüştürülmesi, kamu mülkiyeti, kamu girişimciliği ve işletmeciliğine de olumsuz anlamlar yüklenmesine neden olmuştur.

Uluslararası alanda yaşanan bu gelişmeler Türkiye'de de yansımasını bulmuş, uygulamaya konulan ekonomi politikaları içinde KİT'lerin özelleştirilmesi ve/veya tasfiyesi öncelikli hedef olmuştur. Artık IMF ile yapılan görüşmelerde özelleştirme konusu temel gündem maddeleri arasındadır ve bu alanda siyasal iktidarın uygulaması gereken politikalar uluslararası sermaye kuruluşları tarafından "ön koşul" olarak dayatmalara neden olmaktadır.

KİT'leri değerlendirirken yalnızca kâr/zarar durumuna bakıp olumsuz bir sonuca varmak yanıltıcı bir yaklaşımdır. Çünkü KİT'lerin tek kuruluş amacı kar etmek değildir. Kaldı ki KİT'ler, kar etmeyen kuruluşlar da değildir. KİT'ler değerlendirilirken öncelikle göz önünde tutulması gereken husus, bu teşebbüslerin amaçlarına hangi oranda hizmet ettikleri olmalıdır. Piyasa ekonomisinin, hiçbir zaman kendi başına ekonomik büyümenin toplumsal amaçlarına ulaşılmasını sağlayamadığı açıktır.

KİT'leri "zarar eden kuruluşlar olmaktan kurtarmak" gerekçesi altında uygulanan politikalar "satma-savma ve böylece gelir etme" temelinde 2000 yılında hız kazanmaya başlamıştır. Bugün siyasal iktidar, kamu gelirlerinin artış nedenlerini sıralarken, "özelleştirme uygulamasındaki yüksek performans" kriterine öncelik vermektedir.

Şimdiye kadar ki uygulamaların çalışanlara ve ülkeye dönük getirdiği olumsuzluklar, talana ve rant paylaşıma yol açan usulsüzlükler, istihdam kayıpları, sendikasızlaştırma öncelikle ve doğrudan çalışanları etkilemektedir.

KİT'lerde çalışan personelle ilgili istihdam politikalarının temelini; istihdam artışlarından kaçınılması, personel sayısının dondurulması, eleman ihtiyacının öncelikle kuruluş içinden sağlanması, ayrılan elemanın yerine hiçbir şekilde yeni eleman alınmaması oluşturmaktadır. KİT'lerde istihdam edilenlerin sayısı azalmaktadır. Örneğin, özelleştirme kapsamındaki

kuruluşlar dahil olmak üzere işletmeci KİT'lerde 1995 yılı itibariyle 318.193'ü işçi, 178.159'u memur ve teknik personel olmak üzere toplam 496.352 personel bulunurken, geçen yıllar içinde bu sayı giderek azaltılmıştır. 2001 yılında KİT'lerde istihdamın 234,875'i işçi, 125.391'i memur ve sözleşmeli personel olmak üzere toplam 360.266 personele düşürülmesi öngörülmektedir.

Tablo: İşletmeci KİT'lerde İstihdam ve Personel Harcaması

(özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar dahil)

Yıllar	Toplam Personel Sayısı			Toplam Personel Harcamaları (cari harcamalarla milyar TL/yıl)		
	İşçi	Memur ve Sözleşmeli Personel	Toplam	İşçi	Memur ve Sözleşmeli Personel	Toplam
1995	318.193	178.159	496.352	169.977	52.927	222.904
1996	311.230	175.439	486.669	252.877	112.980	365.857
1997	291.074	175.691	466.765	524.705	262.510	787.215
1998	280.890	176.204	457.094	904.684	484.770	1.389.454
1999	275.359	173.982	449.341	1.774.692	813.672	2.588.364
2000 (1)	273.999	168.302	442.301	3.067.107	1.073.185	4.140.292
2001 (2)	234.875	125.391	360.266	3.265.353	894.074	4.159.427

Kaynak: DPT
(1) Tahmin
(2) Program

Personel sayısında 2001 yılında öngörülen azalmaya paralel biçimde, anılan yıldaki toplam personel giderlerinin cari olarak aynı kalması hedeflenmektedir. 2000 yılında 4.140 trilyon lira olması beklenen toplam personel harcamasının 2001 yılında sadece 19 trilyon lira artması öngörülmektedir. İşçiler yapılacak yıllık toplam artış yaklaşık 200 trilyon olurken, memur ve sözleşmeli personel harcamasında gerileme beklenmektedir.

Toplam personel harcaması bu şekilde gelişirken, işletmeci KİT'lerin mal ve hizmet satış hasılatı 1995 yılında 1.474 trilyon lira iken, üç yıl sonunda yaklaşık 7 kat artışla 1998 yılında 9,2 katrilyon liraya ulaşmıştır. 1999 yılında toplam mal ve hizmet satış hasılatının 14,9 katrilyon lira, 2000 yılında ise 24,8 katrilyon lira olması öngörülmektedir. Ekonomik istikrar programının uygulanmaya başlandığı 2000 yılında mal ve hizmet satış hasılatında geçen yıla kıyasla beklenen artış yüzde 65'tir. 2001 yılında işletmeci KİT'lerin ürettiği mal ve hizmet satış hasılatının yüzde 5.4 artışla 26,1 katrilyon lira olması beklenmektedir.

İşletmeci KİT fiyat artışları dünya fiyatlarındaki gerilemeye bağlı olarak enflasyonun gerisinde kalmıştır. Ayrıca uygulanan politika doğrultusunda da, kamunun ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatları düşük tutulmaktadır.

Buna rağmen işletmeci KİT'lerde satış hasılatı içindeki işçilik payı büyük oranda değişmemiştir. 1995 yılında işletmeci KİT'lerin mal ve hizmet satış hasılatı içinde işçiler yapılan toplam ödemelerin payı yüzde 11.5 iken, kamu kesiminde sözleşmelerin bağıtlandığı 1999 yılında yüzde 11.9 olmuştur. 2000 yılı itibariyle bu pay, işçi ücretlerinin gerçekleşen enflasyon kadar arttırılması yanısıra refah payı ilavesi sonucu yüzde 12.4 olmuştur. Memur ve sözleşmeli olarak çalışanlara yapılan ödemelerin toplam satış hasılatı içindeki payı 1995 yılında yüzde 3.6'dan 1999 yılında yüzde 5.5'e yükselmesine karşın, 2000 yılında kamu çalışanlarına enflasyon hedefi çerçevesinde yapılan düşük zammın sonucu yüzde 4.3'e gerilemiştir. 2001 yılında sözkonusu payın daha da gerileyerek yüzde 3.4 olması programlanmıştır.

Tablo: İşletmeci KİT'lerde Satış Hasılatı İçinde Personel Harcamasının Payı

(yüzde)

Yıllar	İşçi	Memur ve Sözleşmeli Personel	Toplam
1995	11.5	3.6	15.1
1996	9.0	4.0	13.0
1997	9.6	4.8	14.4
1998	10.1	5.3	15.2
1999	11.9	5.5	17.3
2000 (1)	12.4	4.3	16.7
2001 (2)	12.5	3.4	15.9

Kaynak: DPT
(1) Tahmin
(2) Program

1999 yılında işçi başına aylık ortalama işgücü maliyeti tutarı cari fiyatlarla 537 milyon lira olarak hesaplanabilmektedir. 2000 yılında bu tutar 933 milyon liraya yükselmiştir. 2001 yılı için öngörülen işgücü maliyeti tutarı ise, ortalama yıllık yüzde 24.2'lik artışla 1,2 milyar liradır. Memur ve sözleşmeli personel için 1999 yılında kişi başına işgücü maliyeti 390 milyon liradır. 2001 yılı için öngörülense 594 milyon liradır.

Tablo: Çalışan Başına Yapılan Toplam İşgücü Maliyeti

(TL/Ay)

Yıllar	İşçi	Memur ve Sözleşmeli Personel	Toplam
1995	44.516.000.-	24.757.000.-	37.424.000.-
1996	67.709.000.-	53.665.000.-	62.646.000.-
1997	150.221.000.-	124.513.000.-	140.544.000.-
1998	268.398.000.-	229.266.000.-	253.313.000.-
1999	537.084.000.-	389.730.000.-	480.030.000.-
2000 (1)	932.822.000.-	531.379.000.-	780.067.000.-
2001 (2)	1.158.543.000.-	594.191.000.-	962.119.000.-

Kaynak: DPT
(1) Tahmin
(2) Program

Özelleştirmenin ülke gündemine girdiği tarihten bu yana işçi kesimi olarak yapılan eleştirilerde Türkiye gerçeği ön planda tutulmuş, ülke ekonomisi ve çalışanlar açısından özelleştirmenin doğuracağı sakıncalara dikkat çekilmiştir. KİT'lerin özelleştirilmesiyle ilgili ileri sürülen gerekçelerin geçerli olmadığı yaşanan süreç içinde ortaya çıkmıştır.

1980'li yılların ikinci yarısında Türkiye'ye özelleştirme uygulamalarını getiren siyasi kadrolar, bu yönelişin temel amacını, "sermayeyi tabana yaymak", "rekabetçi bir piyasa düzeni oluşturmak", "etkinliği arttırmak" gerekçeleriyle açıklamışlardır. Özelleştirme işlemlerinin büyük bir bölümünün blok satışlar yoluyla yapıldığı için, "sermayeyi tabana yayma" amacının söz konusu olmadığı açığa çıkmıştır. Özelleştirme sonrasında oluşan bölgesel tekelleşme ile bazı sektörlerde oligopolcü davranışların yaygınlaşması ise "serbest rekabetçi piyasa oluşturulması" hedefinin aslında gözetilmediğinin örnekleridir. "Etkinlik" ise, çeşitli bilimsel çalışmaların da

ortaya koyduğu gibi, salt mülkiyetin el değiştirmesinden kaynaklanan bir etkinlik artışı söz konusu değildir. Kaldı ki, bazı özelleştirmeler sonrasında üretime tamamen son verilen işletmeler ortaya çıkmıştır. Özelleştirme uygulamalarının, belirli çevreler tarafından sunulduğu gibi sonuç vermediği ve ülke kaynaklarının "haraç-mezat" iç ve dış sermaye çevrelerine devredilmekte olduğu her geçen gün örnekleriyle yaşanmaktadır.

2000-2002 dönemini kapsayan ekonomik programın önemli unsurlarından olan özelleştirme uygulamalarından anılan üç yılda 18 milyar dolar gelir elde edilmesi amaçlanmaktadır.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın verilerine göre; 1985 yılından itibaren 208 kuruluştaki kamu hisseleri, 21 yarım kalmış tesis, 5 taşınmaz ve 4 elektrik santrali özelleştirme kapsamına alınmıştır. 19 kuruluştaki kamu payı ile 4 elektrik santrali ve 4 taşınmaz daha sonra özelleştirme işlemine tabi tutulmaksızın kapsamdan çıkarılmıştır. Özelleştirme uygulamalarının başlatıldığı 1985 yılından 2000 yılına kadar 15 yılda, kapsama alınanların yarısından fazlası özelleştirilmiştir. Halen özelleştirme kapsamında 51 kuruluş ile 1 taşınmaz bulunmaktadır. Bu kuruluşların 26 tanesinde yüzde 50'nin üzerinde kamu payı bulunmaktadır. 155 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşların 136'sında hiç kamu payı kalmamıştır

1985 yılından bu yana gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarından toplam 1 katrilyon 949 trilyon lira (7,1 milyar ABD doları) gelir sağlanmış olup, aynı dönem içerisinde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde 1 katrilyon 340 trilyon lira (7,4 milyar ABD doları) tutarında gider yapılmıştır olmuştur. Özelleştirme giderlerinin: 4 milyar doları, kuruluşlara yapılan sermaye iştiraki, verilen krediler, çalışanlara yönelik iş kaybı ve özelleştirme sonrası tazminatlar ile emeklilik primi ödemelerine; 2,3 milyar doları kamu ortaklığı fonuna aktarılarak baraj, otoyol vb. alt yapı tesislerinin finansmanına; 723 milyon doları ise özelleştirme için çıkarılan bono ve tahvil alımına yapılmıştır. Ortaya çıkan bu tablonun da çok açık bir biçimde kanıtladığı gibi, özelleştirmenin ülke ekonomisine maddi bir katkısı olmamış ve fakat özelleştirme sonrası işten çıkarmaların yaygınlık kazanması gibi ortaya çıkan sosyal sorunları ile bazı sektörlerde oluşan monopol ya da olipogol yapı, ağır fatura ödenmesine neden olmuştur.

Halen ihale veya satış/devir prosedürü devam eden kuruluşlar; İGSAŞ, TÜGSAŞ, İSDEMİR, SEKA, ZİRAİ DONATIM, TÜSTAŞ; MEYBUZ, DENİZCİLİK İŞLETMELERİ, SÜMER HOLDİNG, ASİL ÇELİK, TURBAN, TÜMOSAN; TÜMAŞ, EBK, POAŞ, ORÜS, THY, PETKİM olarak sıralanmaktadır.

Bu arada, özelleştirmenin dayandığı yasal çerçevenin başlangıcından bu yana çeşitli aksaklık ve çelişkileri barındırdığı ve yasama, yürütme ve yargı organlarının karar ve tutumları arasında uyuşmazlıkların olduğu bilinmektedir. Ancak, siyasal iktidar IMF'e 18 Aralık 2000 tarihinde verdiği "ek mektup" kapsamında birtakım kesin taahhütlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda 2001 yılı için özelleştirmeden sağlanacak gelirin 6-7 milyar ABD doları düzeyine ulaşması hedeflenmektedir. Tüm bu özelleştirme gelirlerinin borç azaltılmasında kullanılmak üzere Hazine'ye aktarılması kararlaştırılmıştır.

İstihdam ve İşsizlik

Türkiye'nin en önemli sorunu işsizliktir. Ancak Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verileri çerçevesinde Türkiye'deki durum incelendiğinde, ülkedeki genel işsizlik oranının OECD ülkelerinin ortalamasından yüksek olmadığı görülmektedir. Kuşkusuz bu durum, Türkiye'de

işsizlik sorununun önemsenmemesi gerektiği biçiminde değerlendirilemez. Çünkü Türkiye'nin işgücü piyasasının OECD üyesi ülkelerden çok farklı yönleri bulunmaktadır. DİE, belirli bir yaş üzerindeki nüfusu işgücü bakımından üç temel gruba (istihdam edilenler, işsizler ve işgücüne dahil olmayanlar) ayırmaktadır. İstihdam edilenler ve işsizler, birlikte ülkedeki işgücünü oluşturmaktadır. İşsizliğin ölçümünde DİE tarafından kullanılan tanım ve kavramlar Uluslararası Çalışma Örgütü'nün uluslararası standardına uygundur. Ancak esas alınan issizlik oranı değil de çalışmamama oranı olduğunda, Türkiye OECD ülkeleri arasında en olumsuz durumda bulunan ülke konumunda olmaktadır. Türkiye'nin temel sorunu yeterince istihdam olanakları yaratamamasıdır. Nüfus artış hızının gerisinde kalan yeni yatırım ve iş olanakları, işgücü piyasasını olumsuz etkilemekte, çalışan nüfusun toplam nüfusa oranını geriletmektedir.

Tablo: Türkiye'de İşgücü Piyasası

(bin kişi)

	2000		
	I. Dönem	**II. Dönem**	**III. Dönem**
A- Nüfus	63 703	63 936	64 180
B- 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	44 409	44 617	44 881
C- İşgücü durumu	20 726	22 727	23 022
1- İstihdam edilenler	**19 006**	**21 312**	**21 727**
1.1- Eksik istihdam	1 885	1 675	1 282
2- İşsiz	1 720	1 415	1 295
D- İşgücüne dahil olmayanlar	23 683	21 891	21 859
1- İş arayıp, son üç ayda iş arama kanalı kullanmayanlar	892	676	487
2- İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar	688	423	319
2.1- İş bulma ümidi olmayanlar	165	94	135
2.2- Diğer	523	329	184
3- Mevsimlik çalışanlar	1 083	274	181
4- Ev kadını	11 930	11 570	11 829
5- Öğrenci	2 963	2 892	2 794
6- Emekli	2 207	2 224	2 276
7- Çalışamaz halde	2 209	2 128	2 130
8- Diğer	1 709	1 704	1 844
E- İşgücüne Katılma Oranı (%)	46,7	50,9	51,3
F- İşsizlik Oranı (%)	**8,3**	**6,2**	**5,6**
G- Eksik İstihdamda Olanların işgücüne Oranı (%)	9,1	7,4	5,6
H- İşsizlik+Eksik İstihdam Nedeniyle Atıl İşgücü (%)	17,4	13,6	11,2

Kaynak DİE Hanehalkı İşgücü Anketi

2000 yılının Ocak-Mart dönemindeki yılın ilk çeyreğinde 1 milyon 720 bin olan işsiz sayısı Temmuz-Eylül döneminde 1 milyon 295 bin kişiye gerilemiştir. Böylece yılın ilk çeyreğinde yüzde 8.3 olan işsizlik oranı; ikinci çeyrekte yüzde 6.2'ye ve üçüncü çeyrekte yüzde 5.6'ya gerilemiştir.

Yukarıda da değinildiği üzere, ILO'nun uluslararası tanım ve standartlarına göre DİE tarafından yapılan hesaplama bu sonucu vermektedir. Ancak 2000 yılının üçüncü çeyreği itibariyle 64 milyon 180 bin kişi olarak hesaplanan ülke nüfusundan istihdam edilebilenlerin sayısı ancak 21 milyon 727 bin kişidir ve yüzde 37.6'sını oluşturan 8 milyon 163 bin kişi tarım kesiminde istihdam ediliyor gözükmektedir. Kaldı ki, zaten bunların yarıdan fazlası ücretsiz aile işçisi konumundadır ve büyük bir çoğunluğu kadın nüfustur (yüzde 69.9 oranıyla 3 milyon 64 bin kişi).

İstihdam edilenlerin tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler olarak sektörel dağılımına bakıldığında; 2000 yılı itibariyle tarım sektörünün payında bir artış ve diğer sektörlerde bir azalış gözlenmektedir. Üçer aylık dönemler itibariyle toplam istihdam içinde tarımın payı yüzde 33,1'den yüzde 35.8 ve daha sonra yüzde 37.6'ya yükselirken, sanayinin payı yüzde 18.1'den yüzde 17.9'a ve yüzde 17.7'e gerilemiştir. Sanayi sektörünün istihdam içindeki payın düşüklüğü yanısıra anılan payın dönemler itibariyle giderek gerilemesi olumsuz bir gelişme olarak dikkati çekmektedir. İnşaatın payı yüzde 5.1'den önce yüzde 7.1'e yükselmiş ve daha sonra yüzde 6.6'ya gerilemiştir. Hizmetler kesiminde ise ilk çeyrekte yüzde 43.7 olan toplam istihdam içindeki pay izleyen dönemlerde gerileyerek yüzde 39.3 ve yüzde 38.1 olmuştur.

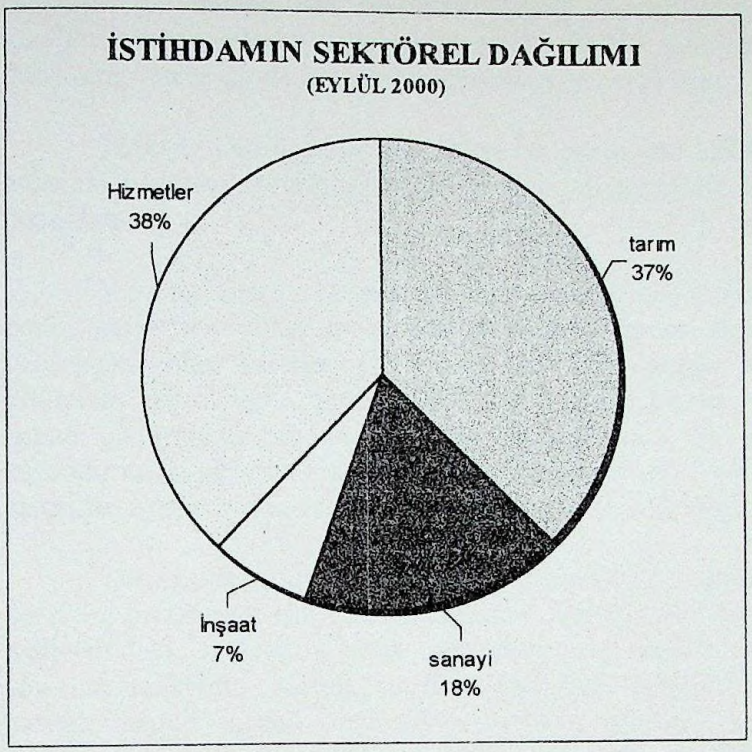

Tablo: İstihdamın Sektörel Dağılımı

	(Bin Kişi)			(Yüzde Dağılım)		
İktisadi Faaliyetler	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem
Toplam İstihdam	**19 006**	**21 312**	**21 727**	100	100	100
Tarım	6 284	7 627	8 163	33,1	35,8	37,6
Sanayi	3 449	3 814	3 851	18,1	17,9	17,7
İnşaat	970	1 503	1 437	5,1	7,1	6,6
Hizmetler	8 304	8 367	8 277	43,7	39,3	38,1

Kaynak: DİE

Ülke nüfusuna göre istihdam edilenlerin oranı yaklaşık olarak üçte birdir. Bu durum işgücüne katılma oranında da kendini göstermektedir. 2000 yılının ilk çeyreğinde yüzde 46.7 olan işgücüne katılma oranı (işgücünün 15 ve daha yukarı yaş nüfusu içindeki oranı) ikinci çeyrekte istihdam alanlarının biraz artmasıyla yüzde 50.9'a ve üçüncü çeyrekte yüzde 51.3'e yükselmiştir.

Türkiye işgücü piyasası içinde istihdam edilenlerin azımsanmayacak bir bölümü de; ekonomik nedenlerle haftada 40 saatten daha az çalışan, mevcut işinde ya da ikinci bir işte daha fazla çalışmaya müsait olan, mevcut işinde gelirin azlığı veya kendi mesleğinde istihdam edilmemesi gibi nedenlerle işini değiştirmek isteyen veya yeni bir iş arayanların oluşturduğu eksik istihdamdakilerin bulunmasıdır. Aslında bu kapsamda olanlar işsizlerle birlikte atıl işgücünü oluşturmakta ve bunların toplam işgücüne oranı gerçek işsizlik oranını yansıtan gösterge olmaktadır.

Türkiye'de istihdam edilenler kadar işgücüne dahil edilmeyen kesimin sayısı ve dağılımı da dikkati çeken husustur. 2000 yılının Temmuz-Eylül dönemi itibariyle 21 milyon 727 bin yurttaşımız iktisaden faal olmasına karşın işgücüne dahil değildir. Bunların yarıdan fazlasını oluşturan 11 milyon 849 bini "ev kadını" statüsündedir be büyük çoğunluğu (yüzde 70'i) kentlerde yaşamaktadır. Öğrenci ve emekli olanlar yanısıra çalışamaz halde olanlar da işgücüne dahil olmayanlar içinde önemli bir toplam oluşturmaktadır.

Türkiye'deki işgücü piyasasına bu çerçevede bakıldığında, ülkenin işsizlik yanısıra ciddi anlamda istihdam sorunu yaşadığı, üretken ve yeterince yüksek nitelikli iş üretilemediği ortaya çıkmaktadır.

Varolan işsizlik, düşük ücret ve düşük verimlilik, Türkiye'de kayıtdışına yönelmenin temel gerekçesini oluşturmaktadır. Kurallara dayalı ekonomik yapının egemen kılınması ve geliştirilmiş olan kuralların kurumlar tarafından özenle uygulanması yerine, özellikle sermaye kesiminin temsilcileri, işgücü piyasalarıyla ilgili kurum ve kurallara karşı çıkmayı alışkanlık haline getirmekte ve bu duruma "ekonominin iç dinamiği" gibi gerekçelerle haklılık kazandırmaya uğraşmaktadır. Esneklik, küreselleşme eğilimlerinin ağırlık kazanması kendileri açısından uygun ortam yaratmakta ve eleştirilerin yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de işgücü piyasası değerlendirilirken, işgücü maliyetlerinin düşüklüğü/yüksekliği ile emek piyasasının işleyişi üzerindeki etkileri sürekli olarak tartışma konusu olmaktadır. İşgücü maliyetindeki artışların emek arz/talebi ve işsizlik üzerinde olumsuz etkiye yol açtığı söylenebilmektedir. Ancak, gerek ulusal gelir içindeki ücretlilerin payı, gerek toplam satış hasılatı içinde işgücü maliyetinin oransal ağırlığı, gerek net ücret düzeyi ve temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yapılmak gereken harcama tutarı, bu konulardaki doğruların, kamuoyuna benimsetilmek ve yaygınlaştırılmak istenen görüşlerle çeliştiğini ortaya koymaktadır.

DİE verilerine göre; Eylül 2000 sonu itibariyle ülkedeki istihdam edilen 21 milyon 727 bin kişinin yüzde 47.6'sını oluşturan 10 milyon 345 bin kişi ücretli ve yevmiyeli olarak çalışırken, yüzde 29.9'unu oluşturan 6 milyon 500 bin kişi kendi hesabına ve işveren statüsünde bulunuyor. Tamamına yakını tarım sektöründe olan 4 milyon 881 bin kişi ise toplam istihdamın yüzde 22.5'i ile ücretsiz aile işçilerinden meydana gelmektedir.

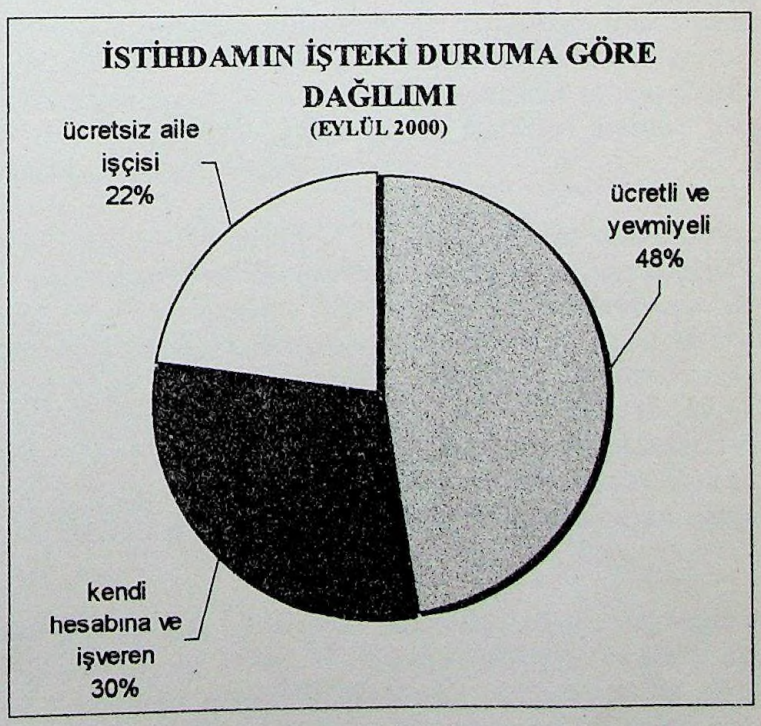

Ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların sayısı 2000 yılının ilk üç aylık döneminde 9 milyon 404 bin kişi iken, izleyen üç aylık dönemde 10 milyon 375 bine yükselmiş, daha sonraki üç aylık dönemde ise 10 milyon 345 bin kişi olmuştur. Ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların sayılarındaki bu değişim büyük ölçüde mevsimlik olarak

çalışanlardan kaynaklanmaktadır. Nitekim, ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların az olduğu yılın ilk diliminde işgücüne dahil olmayan mevsimlik çalışanların sayısı 1 milyon 83 bin kişi iken, ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların sayısının arttığı yılın üçüncü diliminde, işgücüne dahil edilmeyen mevsimlik çalışanlar 181 bin kişi olarak hesaplanmaktadır. Aslında bu durum, çalışma hayatında büyük sorunlara yol açan mevsimlik işçilerin istihdam açısından taşıdığı ağırlığı da ortaya koymaktadır.

İstihdam ve işsizlik açısından değerlendirilmesi gereken bir husus da, bir bakıma ülkedeki eğitim-istihdam ilişkisinin çarpıklığını ortaya koyan verilerdir. Eğitimli genç nüfusun oranını toplam işsizlerin yüzde 20'sini oluşturmaktadır. 15-24 yaş grubu içinde lise ve daha yüksek eğitimli olanların yaklaşık beşte biri istihdam imkanı bulamamakta ve işsizlerin arasına katılmaktadır. Bu yapı, ülkenin sosyal ve siyasal yapısında olumsuz gelişmeler yol açacak nitelik kazanmaktadır.

Türkiye, ekonomik ve sosyal yapısındaki dengesizliklere ek olarak, uygulanmakta olan makro ekonomik politikaların da etkisiyle her geçen gün daha ağırlaşan istihdam ve işsizlik sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Önümüzdeki yıl bu alanda büyük sıkıntılar yaşanması kaçınılmaz görülmektedir. Devletin ekonomiyi yönlendirmedeki rolünü en aza indirip, sorunun çözümünü piyasa kurallarının serbest işleyişine terk etmek yönündeki yaklaşım işsizlikle mücadelede çözüm üretmek bir yana, sosyal devlet anlayışını ortadan kaldıran uygulamalar sosyal adaletsizliği yaygınlaştırmaktadır. Bu yaklaşımlar, sorunun yeni boyutlar kazanmasına ve çözümün daha da zorlaşmasına neden olmaktadır.

Gelir Bölüşümü

Türkiye'de gelir bölüşümünde varolan dengesiz ve çarpık yapı, uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla giderek derinleşmekte ve "öteki Türkiye" diye tanımlanan bir farklılaşmayla bu toplumsal yapının yol açacağı sorunlara işaret edilmektedir.

Gelir dağılımının adaletli olması asıl amaç ve nihai sonuç değildir. Toplumun ortak özlemi olan toplumsal barış, özgürlük, adalet, güvenlik ve refahı gerçekleştirmek için bir araçtır. Bilindiği gibi, sosyal devlet ilkesini benimseyen toplumlarda, ekonomik kalkınma ve ulusal gelir artışı tek amaç olarak kabul edilmemektedir. Yaratılan gelirin üretim faktörleri arasında adil bölüşümü ve refahın geniş kitlelere yayılması öncelikli amaç olmaktadır.

2000 yılında ülkede yaratılan ulusal gelirin 125 katrilyon lira olması tahmin edilmektedir. Daha öncede vurgulandığı üzere, ülke ekonomisinin sürdürülebilir kalkınma süreci içinde olması esastır. Ulusal gelirin sürekli olarak artması yaşama standartlarındaki yükselmenin de kaynağıdır. Ancak ulusal gelirin oluşturulması ve ekonomik gelişmenin sağlanması kadar önemli olan bir sorun da, yaratılan gelirin üretimi gerçekleştiren kesimler arasında bölüşümüdür. Bu durum, bölüşüm olayının sadece ekonomik değil ve fakat aynı zamanda siyasal, sosyal ve kültürel boyutunu da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, özünde ekonomik içerikli olmakla birlikte bölüşüm sorunu, özellikle ekonomik temele dayalı sınıflı toplum yapısında, demokratik yapının temel ilgi alanı olmak ve en çok tartışılması gereken gündem maddesini oluşturmak durumunda olmalıdır.

Ulusal gelirin, toplumu oluşturan çeşitli kesimleri arasında nasıl dağıldığının değerlendirilmesinde temel ölçüt, toplam gelirin ne kadarının emekçi kesimlerin, ne kadarının emek dışı gelirler olarak sermaye kesiminin eline geçtiğidir. Kuşkusuz böyle bir bakış açısı, ulusal ücret politikası yerine, daha geniş bir yaklaşımı ortaya koyan ulusal gelirler politikasını

gerekli kılmaktadır. Çünkü, ücretlilerin sayısı, ekonomik gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, toplumdaki belirli bir kesimi temsil etmektedir. Bu yönüyle, özellikle gelir bölüşümünün adaletsiz ve dengesiz olduğu bir yapıda, önceliğin ücret gelirleri arasında denge sağlanmasına verilmesi yanlış ve kamuoyunda belirsizlik oluşturmaya dönük bir yaklaşım olmaktadır.

Siyasal iktidarın gelirler politikasında dikkat etmesi gereken konulardan birisi, ulusal gelirin çeşitli kesimler arasında dengeli olarak bölüşülüp bölüşülmediğidir. Çoğu gelişme halindeki ülkede, gelir bölüşümündeki büyük eşitsizlik nedeniyle toplumun önemli bir bölümü yoksulluk sınırında yaşayacak kadar bir gelir elde edebilmektedir. Bu yüzden, ekonomik kalkınmanın adil paylaşımını sağlayabilmek için, bu kesimlere çoğu zaman ekonomik gelişme hızının üzerinde gelir artışı sağlamak gereklidir. Varolan dengesiz gelir dağılımında, zenginlerin içinde bulunduğu yüksek yaşam koşulları ile yoksulların karşı karşıya bulunduğu olumsuz geçim koşulları arasındaki uçurum boyutundaki çarpıcı farkın azaltılması gerekir. Bu durum da ancak farklılaştırılmış gelir artışlarıyla mümkün olacaktır.

Eğer bütün sosyal kesimlerin gelirleri için eşit oranda artış yapılması tercih edilirse, ekonomik gelişme sürdükçe, kesimler arasındaki yaşam koşulları arasındaki farklar artarak devam edecektir. Örneğin, ülkede uygulanacak "istikrar politikaları" çerçevesinde tüm faktör gelirlerinin hedeflenen enflasyon oranı dikkate alınarak artışı yoluna gidilmesi, gelir bölüşümünde varolan durumun sürmesi anlamındadır. Kuşkusuz böylesi bir durum, gelir bölüşümünden "aslan payını" alan kesimler için fazla şikayet konusu edilmeyecek bir durum olacaktır.

2000 yılında uygulamaya konulan "ekonomik program" bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, bölüşüm ilişkilerindeki siyasal tercih açıkça ortaya çıkmaktadır. Ülkede uygulanan sistem bölüşüm ilişkilerini belirleyen temel unsurdur. Ekonomik, sosyal, maliye ve para politikaları gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir. Bu durumda gelirler politikası çok geniş bir çerçeveye oturmaktadır. Ekonomik büyümenin sağlanması, para ve maliye politikaları, rekabetin düzenlenmesi, istihdam politikası, emek ile sermaye arasındaki endüstriyel ilişkilerin yapısı, kamu sosyal hizmetlerinin yaygınlığı ve kalitesi gibi konuların tümü gelirler politikası kapsamı içinde yer almak durumunda olmalıdır. Kapsam, gelirler politikası ile ilgili tartışmalarda oldukça önem taşımaktadır ve gelirler politikasının ücret ve maaşları olduğu kadar, fiyatları, karları, mülk gelirlerini ve serbest meslek gelirlerini de etkileyip etkilemediği önem kazanmaktadır. IMF ile yapılan anlaşma doğrultusunda yönlendirilen düzenlemelerin büyük ölçüde çalışanların, dar ve sabit gelirli kesimlerin yaşama koşullarını olumsuz etkilediği bir yıllık uygulama sonucunda ortaya çıkmıştır.

Türkiye, ulusal gelirin önemli bir kısmını alan dar bir azınlığın talep ettiği mal ve hizmetlerin üretimine ağırlık veren konumdadır. Ülkede yaratılan gelirin önemli bir kısmının belli bir azınlığın eline geçtiği bir ülkede, tüketim kalıpları sözkonusu kesimin tercihlerine göre belirlenecektir. Nitekim günlük yaşantıya yansıyan lüks villalar, yazlıklar, tatil köyleri, otomobiller, gece klüpleri, özel sağlık kurumları, özel okullar bu yönelişin sonucudur.

Toplumun geniş bir kesimi için, yiyecek, giyecek, konut, ulaşım, eğitim gibi temel gereksinmelerin karşılanamadığı, bunları sağlayacak bir gelirin elde edilemediği bir yapıda, sınırlı bir ekonomik azınlığın harcama eğilimimin yüksek olması ekonomik ve sosyal dengeleri bozacak bir durumdur. Böyle bir çarpık yapıda çalışanlardan beklenecek özveri, yeni yönelişleri gündeme getirmenin davetiyesi niteliğinde olacaktır.

Türkiye, toplumun orta kesimini oluşturması gereken tarımda emek ve küçük sermaye ile çalışanlarla salt emekle çalışanlar yani işçiler ve memurlar aleyhine gelir bölüşümünün giderek

bozulduğu bir süreci yaşamaktadır. Bu nedenle, ülkemizde her dönem tartışma konusu olan gelir dağılımındaki bozuk yapı bugün üzerinde önemle durulması gereken bir sorun niteliğine bürünmüştür. Kişi başına gelir düzeyinin zaten düşük olduğu ülkemizde, gelir dağılımındaki bozukluğun artması, yoksulluk sorununu da ortaya çıkarmaktadır.

Tablo: Türkiye'de Gelir Dağılımı
(Hanelerin % 20'lik Dilimlerine Göre)

Hanehalkı Yüzdeleri	Ulusal Gelirden Aldığı Pay Yüzdesi
Ülke nüfusunun en yoksul yüzde 20'sini oluşturan aileler	4,9
İkinci yüzde 20'lik aile	8,6
Üçüncü yüzde 20'lik aile	12,6
Dördüncü yüzde 20'lik aile	19,0
Ülke nüfusunun en zengin yüzde 20'sini oluşturan aileler	54,9

Kaynak: DİE

Tablodan da görüleceği üzere, Türkiye'deki toplam ailelerin en düşük gelir grubundaki yüzde 20'sini oluşturan kesimi toplam gelirin sadece yüzde 4,9'unu alırken, en yüksek gelir grubundaki aynı sayıdaki aile toplam gelirin yarıdan fazlasını almaktadır. Son yıllarda Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu olumsuz koşullar ve uygulanan sosyo-ekonomik politikalar ülkede her zaman varolan gelir bölüşümü eşitsizliğini alt gelir düzeyindekiler aleyhine daha da bozmuştur.

Gelir bölüşümündeki bu çarpık yapı, hane gelirlerinin hanelerin yüzde 1'lik dilimlere göre dağılımında ürkütücü boyutlara ulaşmaktadır. Buna göre, Türkiye'deki en zengin ile en fakir arasındaki fark 234 kat olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, 1994 yılı itibariyle en yoksul 134 bin ailede aile başına düşen yıllık ortalama gelir 392.- Dolar olurken, Türkiye'nin en zengin 134 bin ailesinde aile başına düşen toplam ortalama gelir yıllık 91.898.- Dolar olmaktadır.

OECD ülkeleri içinde gelir dağılımının en dengesiz olduğu, buna karşılık kişi başına düşen ulusal gelirin en düşük olduğu ülke Türkiye'dir. Ülkemizin de tam üye olma sürecinde bulunduğu Avrupa Birliği'nde gelir bölüşümüne bakıldığında; birinci yüzde 20'lik grubun aldığı pay, örneğin Almanya'da yüzde 7,0; Fransa'da yüzde 5,6; İtalya'da yüzde 6,8; İngiltere'de yüzde 4,6; İspanya'da yüzde 8,3'tür. Ancak bu ülkelerde en zengin yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay yüzde 40,0 civarındadır.

Gelir dağılımında incelenmesi gereken diğer bir husus, ücretli ve maaşlı çalışanları oluşturan işçi ve memurlar ile küçük esnaf ve sanatkarlar, kendi hesabına çalışanlar ve işverenler arasında yaratılan gelirin nasıl bölüşüldüğüdür.

1987-1999 döneminde üretim faktörlerinin ulusal gelirden aldığı pay ise şöyle olmuştur: İşgücü ödemeleri 1987 yılında yüzde 20.7 ile en düşük, 1991'de yüzde 31.9 ile en yüksek payı oluşturmuştur. 1991'den sonraki yıllarda bu pay giderek azalma eğilimine girmiş ve 1994 yılındaki ekonomik krizi izleyen 1995'de yüzde 22,7 oranında gerçekleşmiştir. İzleyen dönemde, kamu kesimi işçi ücretleri, asgari ücret ve devlet memurları maaşlarında sağlanan gerçek artışların da etkisiyle, işgücü ödemelerinin ulusal gelir içindeki payı yükselerek 1996 yılında yüzde 23,9, 1997 yılında yüzde 25,8, 1998 yılında yüzde 25,6 ve seçimlerin yapıldığı 1999'da yüzde 30.7 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: GSYİH İçindeki Faktör Ödemelerinin Payı

(yüzde)

Yıllar	İşgücü Ödemeleri	Sermaye Gelirleri (Faiz, Kar,Kira)	Sabit Sermaye Tüketimi	Üretim ve İthalat Vergileri
1987	20,7	64,2	7,0	8,1
1988	21,5	63,2	7,4	7,8
1989	24,0	61,8	6,5	7,6
1990	27,2	58,3	5,9	8,6
1991	31,9	53,3	6,2	8,6
1992	31,7	53,5	6,1	8,7
1993	30,9	54,2	5,7	9,3
1994	25,5	59,0	7,0	8,5
1995	22,7	61,4	6,5	9,9
1996	23,9	59,8	6,3	10,0
1997	25,8	57,1	6,1	11,1
1998	25,6	57,9	6,2	10,3
1999	30,7	51,4	6,9	11,0

Kaynak: DİE

Kira, faiz ve kar gelirleri toplamından oluşan sermaye gelirlerinin ulusal gelirden aldığı pay ise, emek gelirlerinin aldığı pay ile tersine bir gelişme izlemiştir. Diğer bir ifadeyle, emek gelirlerinin payı yükseldikçe sermaye gelirlerinin payı düşmüş, sermaye gelirlerinin payı yükseldikçe emek payında azalma olmuştur. Nitekim 1987 yılında sermaye gelirlerinin GSYİH'dan aldığı pay yüzde 64,2 iken 1991 yılında en düşük değeri olan yüzde 53,3 oranına gerilemiş, ancak daha sonra emek payındaki azalmaya paralel bir biçimde yükselerek 1995 yılında yüzde 61,4 olmuştur. 1996'dan itibaren ise tekrar bir düşme gözlenmiştir.

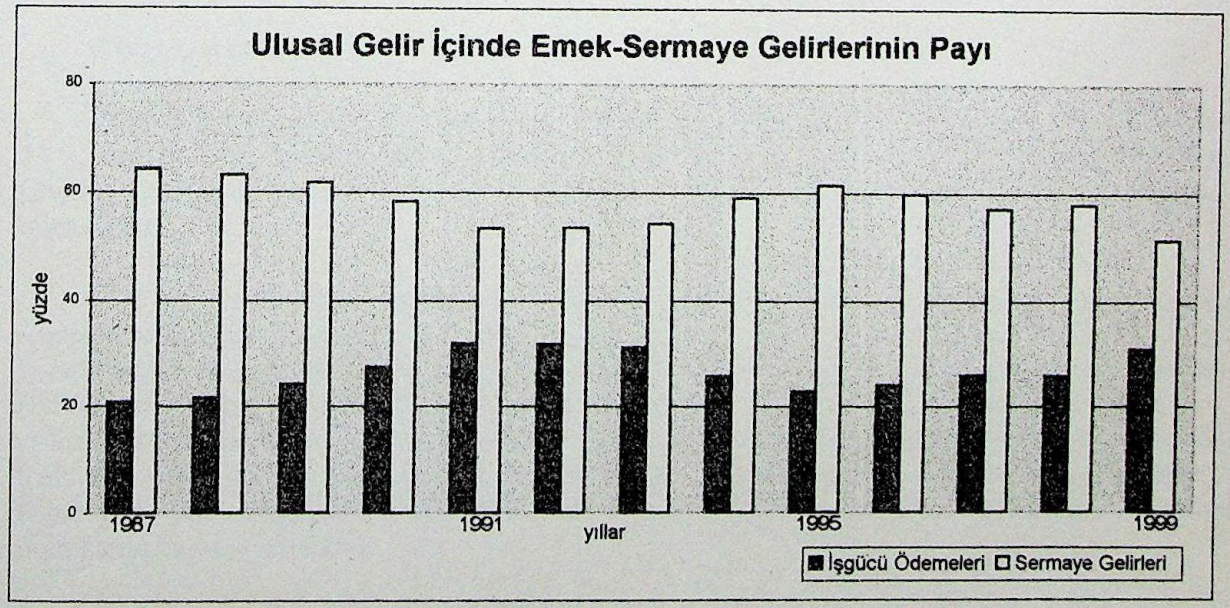

Bazı ülkelerde gelir dağılımı istatistiklerine paralel olarak servet dağılımı istatistikleri de hazırlanmaktadır. Toprak mülkiyeti de dahil her türlü servetin çeşitli toplumsal gruplar

arasındaki dağılımı böylece izlenebilmektedir. Bir çok ülkede gelir dağılımındaki eşitsizliğin başlıca kaynaklarından birisi de toprak mülkiyetinin dağılımındaki eşitsizliklerdir. Ülke nüfusunun ve istihdam edilenlerin yaklaşık yüzde 40'ının tarım kesiminde bulunduğu Türkiye açısından bu hususun ayrı bir önemi bulunmaktadır. Geniş topraklara sahip olan büyük çiftçiler ile topraksız köylülerin gelirleri arasında büyük farkların olması doğaldır. Bu nedenle, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmaya yönelmiş ekonomik politikaları genellikle toprak reformu ile işe başlayarak önce mülkiyet dağılımındaki büyük farkları ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar.

Ülkede sosyal barışın sağlanması ve korunması, gelir bölüşümünün adaletsiz olduğu bir yapıda mümkün değildir. Böyle bir yapıda toplumsal huzursuzluğun olması kaçınılmazdır. Türkiye'de, özellikle son yıllarda çalışanlar aleyhine daha adaletsiz ve dengesiz yapıya dönüşen gelir dağılımının düzeltilebilmesi için, süratle bir takım tedbir ve politikaların uygulamaya sokulması gerekmektedir.

Ancak, ülkede uygulamaya konulan IMF ve Dünya Bankası kökenli ekonomik politikalarla bunu sağlamak mümkün değildir. Çünkü, bölüşüm, üretim sonucu elde edilen toplam gelirin üretime katılan kesimler arasında nasıl dağılacağı yönüyle ekonomik içeriklidir. Gelir bölüşümünün düzenlenmesine yönelik politika tercihlerinin belirlenmesinde etkili olan faktörlerin başında ekonomik faktörler gelmektedir. Büyüyen bir ekonomide yaratılan gelir tümüyle tüketim harcamalarında kullanılmamaktadır. Ulusal gelirin belirli bir bölümü yatırımlarda kullanılmaktadır. Toplam gelirin yatırımlarda kullanılan bölümü arttıkça günün tüketim olanakları azalmaktadır. Bazen ulusal gelirin bir bölümü dış borç ödemeleri için kullanılmaktadır. Yatırımlar için gerekli tasarrufu kim yapacaktır? Ekonomik olarak, dar ve sabit gelirli kesimlerin tasarruf yapamadığı ve elde ettikleri gelirin tamamını tüketime yönelttikleri görüşü piyasa ekonomisinin uygulandığı ülkelerde genel kabul görmektedir. Kuşkusuz böylesi bir yaklaşımın sonucu, sermaye birikiminin kaynağı olarak dar ve sabit gelirli geniş halk kesimlerinin görülmesi olmaktadır. IMF kökenli programların öncelikle çalışan kesimlerin gelir artışını sınırlamak istemeleri bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Fiyat Gelişmeleri

2000 yılı enflasyonu; tüketici fiyatlarıyla on iki aylık yüzde 39.0 ve yıllık ortalama yüzde 54.9; toptan eşya fiyatlarıyla on iki aylık yüzde 32.7 ve yıllık 51.4 olarak gerçekleşmiştir. Geçmiş yıllar dikkate alındığında, enflasyonda düşüş eğiliminin olması olumlu gelişme olmaktadır.

IMF ile yapılan stand-by anlaşması sonrası uygulanan ekonomik programın genel stratejisi içinde enflasyonla mücadele öncelikli hedef olmuş ve 2000 yıl sonu itibariyle tüketici fiyatlarındaki artış yüzde 25 ve toptan eşya fiyatlarındaki artış yüzde 20 olarak öngörülmüştür. Hedeflenen enflasyon tüketici fiyatlarında 14 puan ve toptan eşya fiyatlarında 12.7 puan aşılmasına karşın gelinen nokta olumludur. Düşük enflasyonlu ekonomilerin bir yılda yaşadığı fiyat artışından daha fazlasının Türkiye'de bir ayda yaşandığı da dikkate alınırsa, enflasyonun kabul edilebilir düzeylere indirilmesi ve bunda başarı sağlanması uygulanan ekonomik politikanın başarısı olacaktır.

Kuşkusuz enflasyonla mücadelede başarı tüm sabit ve dar gelirli yurttaşları sevindirmektedir. Ancak enflasyon çalışanlar bakımından dikkate alınması gereken tek gösterge değildir. Bu kesim açısından önemli olan, gelirlerinin -en az- gerçekleşen enflasyon oranı kadar artması ve sağlanan refah artışından pay alınmasıdır. Aslında bu yaklaşım bile birtakım

eksiklikler içermektedir. Çünkü varolan olumsuz geçim koşularında ücret gelirlerinin enflasyon kadar arttırılması bir bakıma yoksulluğun sürdürülmesi ile eş anlamlı olmaktadır.

Çalışanlar açısından hedeflenen enflasyonun düzeyi, uygulanan gelirler politikasının çerçevesini çizmesi bakımından önem taşımaktadır. Siyasal iktidar IMF ile varılan anlaşma çerçevesinde çalışanların ücret artışlarını hedeflenen enflasyon oranı ile sınırlı tutmaktadır.

Tablo: 1980-2000 Döneminde Fiyat Artışları

Yıllar	Tüketici Fiyatları Endeksi (Yüzde Değişme)		Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (Yüzde Değişme)	
	Son 12 Aylık	Yıllık Ortalama	Son 12 Aylık	Yıllık Ortalama
1980	93,7	115,6	94,7	107,6
1981	27,1	33,9	25,6	37,6
1982	26,3	21,9	25,4	29,2
1983	37,1	31,4	40,1	30,4
1984	49,7	48,4	53,5	50,4
1985	44,2	45,0	38,2	43,2
1986	30,7	34,6	24,5	29,6
1987	55,1	38,9	51,6	32,5
1988	75,2	73,7	67,9	70,5
1989	64,3	63,3	62,3	64,0
1990	60,4	60,3	48,6	52,3
1991	71,1	66,0	59,2	55,3
1992	66,0	70,1	61,4	62,1
1993	71,1	66,1	60,3	58,4
1994	125,5	106,3	149,6	120,7
1995	76,0	89,1	65,6	86,0
1996	79,8	80,4	84,9	75,9
1997	99,1	85,7	91,0	81,8
1998	69,7	84,6	54,3	71,8
1999	68,8	64,9	62,9	53,1
2000	39,0	54,9	32,7	51,4

Kaynak: DİE

(1) TÜFE'de 1981 öncesi dönem için Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (1963=100), 1982-1987 dönemi için (1978-1979=100), 1987-1994 dönemi için (1987=100), 1995-2000 dönemi için (1994=100) temel yıllı endeks esas alınmıştır.
(2) TEFE'de 1981 öncesi dönem için Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (1963=100), 1982-1987 dönemi için (1981=100), 1987-1994 dönemi için (1987=100), 1995-2000 dönemi için (1994=100) temel yıllı endeks esas alınmıştır.

Bu arada gözden kaçmaması gereken bir nokta; enflasyonla mücadelede ölçüt olarak kullanılan oranın "on iki aylık" artış olmasıdır. Enflasyon eğiliminin izlenmesi açısından önemli gösterge olan bu oranın yanısıra "yıllık ortalama" enflasyondaki değişimin de izlenmesi gerekmektedir. Özellikle çalışanların belli bir dönemdeki ücret gelirlerinin enflasyon karşısındaki değişimin izlenmesinde "yıllık ortalama enflasyon" dikkate alınmalıdır.

2000 yılında hedeflenen enflasyonda sapma olmasına karşın 2001 ve 2002 yılları için öngörülen enflasyon hedefinde bir değişikliğe gidilmemiştir. Buna göre sözkonusu yıllar için sırasıyla, yıl sonu on iki aylık artışlar itibariyle tüketici fiyatlarında yüzde 12 ve yüzde 7; toptan eşya fiyatlarında yüzde 10 ve yüzde 5 olarak kararlaştırılan oranlar korunmuştur.

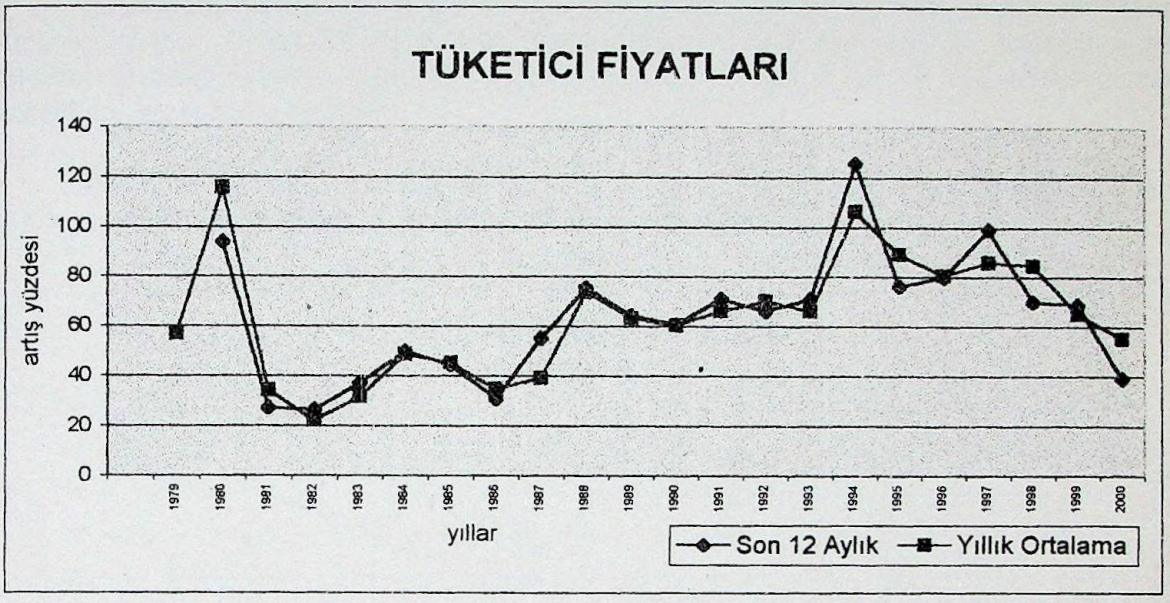

2000 yılında toptan eşya fiyatlarında on iki aylık artış oranı kamu kesiminde yüzde 24,7 ve özel kesimde yüzde 35.7; yıllık ortalama artış oranı ise kamuda yüzde 69.4 ve özel kesimde yüzde 45.8 olarak gerçekleşmiştir.

Çalışanları doğrudan ilgilendiren tüketici fiyatlarındaki genel artış oranı Aralık 2000 itibariyle son on iki ayda yüzde 39.0 olarak gerçekleşirken, ana harcama gruplarında aynı dönem itibariyle gıda, içki ve tütün harcamalarında yüzde 33.0, konut harcamalarında yüzde 46.3 (kira artışı yasayla yüzde 25 olarak sınırlandırılmasına karşın kiradaki artış yüzde 49.1), sağlık harcamaları yüzde 51.0 oranıyla dikkati çeken artışlar olmuştur. Aynı dönemde ulaştırma harcamalarındaki artış yüzde 27.7 ve eğitim harcamalarındaki artış yüzde 27.5 olarak gerçekleşmiştir.

Gıda Harcaması

TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi tarafından Aralık 1987'den bu yana her ay düzenli olarak yapılan "gıda harcaması" çalışması Aralık 2000 ayında 13'üncü yılını tamamlamıştır. Anılan çalışma, "Çalışanların kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret düzeyi ne olmalıdır" sorusundan hareketle yapılmakta ve ortalama bir işçi ailesinin asgari ihtiyaçları ve bunu karşılamanın maliyeti hesaplanmaktadır.

İnsanlık onuru ve çağdaş toplumun gerektirdiği yaşam düzeyini sağlayacak gelirin hesaplanması, hiç kuşku yok ki, yaşam standardı ve tüketim alışkanlıklarına da bağlı olarak kişiden kişiye, hatta ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Ancak ortalama bir ailenin tüketim kalıbı temelinde bir yaklaşımda bulunmak, bu alanda olabilecek tartışmalar zemin oluşturması bakımından önem kazanmaktadır.

Yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Toplumun genel düzeyine göre belirli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan insanlar bu kapsama girmektedir. Yoksulluk sınırı bir anlamda asgari geçinme düzeyinin maliyetidir. Bu maliyetin belirlenmesinde, öncelikle kişinin yaşamını sürdürebilmesi için yapması gereken gıda harcaması dikkate alınmaktadır.

Türkiye'de yoksulluk sınırı ve yoksulluğun boyutları ile ilgili resmi bir çalışma yapılmamaktadır. TÜRK-İŞ, Araştırma Merkezi, onüç yıldan bu yana bu alandaki boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Düzenli olarak her ay gıda harcaması tutarını ve buradan hareketle yoksulluk sınırını açıklamaktadır.

Bu tutar ile elde edilen gelir arasındaki fark, çalışanların içinde bulunduğu geçim sıkıntısının boyutlarını ortaya koyan en önemli gösterge olmaktadır.

TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi'nce "gıda harcaması" ile ilgili yapılan hesaplamada, farklı yaş ve cinsiyet gruplarına göre bilimsel veriler çerçevesinde oluşturulan beslenme kalıbı esas alınmaktadır. Bir işçinin ailesi ile birlikte, fizyolojik ihtiyaçları ile tutarlı, yeterli ve dengeli beslenmesini sağlamak için gerekli olan kalori sayısı ve bunu karşılayacak besinlerin cins ve miktarı esas alınarak, çalışanların yoğun olarak alışveriş yaptıkları yerlerden fiyatlar derlenmekte ve yapılması gereken asgari düzeydeki gıda harcamasına ulaşılmaktadır.

Tablo: Dört Kişilik Ailenin Gıda Harcaması

(TL/Ay)

	Aralık'1998	Aralık'1999	Kasım'2000	Aralık'2000
Yetişkin İşçi	23.235.000.-	34.054.000.-	46.475.000.-	47.997.000.-
Yetişkin Kadın	19.467.000.-	28.382.000.-	39.096.000.-	40.169.000.-
15-19 Yaş Grubu Çocuk	24949.000.-	35.945.000.-	50.048.000.-	51.391.000.-
4-6 Yaş Grubu Çocuk	16.863.000.-	24.572.000.-	35.237.000.-	35.787.000.-
TOPLAM	84.515.000.-	122.952.000.-	170.856.000.-	175.345.000.-

* Gıda harcaması tutarı bin liraya tamamlandığından toplamda farklılık söz konusu olabilmektedir.

Kaynak: TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi

"Gıda Harcaması" çalışmasının Aralık 2000 sonuçlarına göre:

• Ankara'da yaşayan dört kişilik bir ailenin sağlıklı beslenebilmesi için yapması gereken asgari harcama tutarı bir önceki aya göre yüzde 2,6 oranında artış göstererek 175 milyon 345 bin lira olmuştur.

• Gıda harcaması tutarı son bir yıl itibariyle yüzde 42,6 oranında artış göstermiştir. Böylece hükümetin 2000 yılı için öngördüğü yüzde 25'lik enflasyon hedefi çalışanların mutfağında fazlasıyla aşılmıştır. Enflasyonla mücadelenin henüz kararlılıkla yürütülmediği Aralık 1999'da bir önceki yıla göre oniki aylık fiyat artışı yüzde 45,5 olarak hesaplanmıştı.

• Oniki aylık ortalamalara göre, gıda harcaması tutarındaki değişim oranı yüzde 46,8 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: Gıda Harcamasındaki Değişim

	Aralık 1997	Aralık 1998	Aralık 1999	Aralık 2000
Bir önceki aya göre değişim oranı (%)	5,6	2,6	3,8	2,6
Bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim oranı (%)	114,1	66,9	45,5	42,6
Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı (%)	114,1	66,9	45,5	42,6
12 aylık ortalamalara göre değişim oranı (%)	86,3	89,2	53,1	46,8

Gıda harcaması çalışmasına temel alınan beslenme kalıbı içindeki maddelerin fiyatlarında Aralık 2000 itibariyle gözlenen değişim şu şekilde gerçekleşmiştir.

- Süt, yoğurt, peynir gibi temel gıda maddelerinin bulunduğu grupta; süt ve yoğurdun fiyatı bu ay değişmezken, peynir fiyatında yüzde 8,2 oranında artış görüldü. Son oniki ay itibariyle süt yüzde 58,1 ve yoğurt yüzde 66,4 oranında fiyat artışına uğradı.

- Et, tavuk, balık, bakliyat gibi ürünlerin bulunduğu grupta; kıyma ve kuşbaşı etin fiyatında bu ay da düşük oranlı bir ayarlama yapıldı. Bu ürünlerin fiyat artışı yıllık bazda yüzde 43,5 ve yüzde 42,9 oldu. Tavuğun fiyatı geçtiğimiz aya göre yine düştü. Buna bağlı olarak tavuk fiyatındaki yıllık artış yüzde 21,4 oldu. Tezgahlarda en fazla görülen ve tüketimi fazla olan hamsi, istavrit gibi balıkların ortalama kilogram fiyatı değişmezken, yıllık bazda en yüksek artış oranı yüzde 100 ile hamside görüldü. Sakatat ürünlerinin fiyatları bu ay da değişmedi. Zaten bu ürünlerin yıllık artışı da düşük kaldı. Yumurtanın satış fiyatı ise 5 bin lira ucuzladı. Yumurtada yıllık artış yüzde 25 oldu.

  Kuru fasulye, nohut, mercimek, barbunya gibi bakliyat maddelerinden; satış fiyatı geçen aya göre değişmezken, yıllık olarak kuru fasulye yüzde 85, nohut yüzde 48,1 ve kırmızı mercimek yüzde 48,1 oranında arttı. Barbunya yüzde 82,6 oranındaki artışla dikkati çeken bir diğer bakliyat oldu.

- Sebze-meyve ortalama kilogram fiyatı bu ay yüzde 6,1 oranında artışla 340 bin lira oldu. Bu gruptaki yer alan ürünler mevsim koşullarına olan duyarlılık nedeniyle yıl içinde değişken bir fiyat yapısı gösterdi.

- Ekmek, makarna, pirinç, un gibi ürünlerin bulunduğu grupta; geçtiğimiz ayın sonunda ekmeğe yapılan yüzde 11,1'lik zammın yansıması bu ay mutfağa tam olarak yansıdı.

Ekmekteki yıllık artış yüzde 42,9 oldu. Bu grupta yer alan maddelerden bulgurun fiyatı artarken diğer ürünlerde fiyat değişikliği tespit edilmedi. Son oniki ay itibariyle artış oranlarına bakıldığında; yüzde 46,4 ile pirinç ve yüzde 34,6 ile un dikkati çekti.

- Son grup içinde yer alan tereyağı, margarin, zeytin yağı, ayçiçek yağı, zeytin, baharat, çay, ıhlamur, bal, kuruyemiş, salçada bu ay fiyat artışı tespit edilmedi. Ancak şeker, pekmez, reçel, ceviz, fındık gibi ürünlerin fiyatı arttı.

Fiyat artışlarına yıllık bazda bakıldığında dikkat çeken ürünler ve fiyat artışı ise şöyle gerçekleşti: tereyağı yüzde 35; margarin yüzde 42,2; zeytinyağı yüzde 25,6; zeytin yüzde 57,3; reçel yüzde 64,4; salça yüzde 46,3. Çay fiyatı ise, Aralık 1999 ayında yapılan yüksek oranlı zammın ardından bu yıl artış bir yana, bazı ürün çeşitlerinin fiyatlarında gerileme görüldü.

Aralık ayı itibariyle fiyat derlenen süpermarketlerde, ramazan ve yeni yıl nedeniyle bir çok gıda maddesinde promosyon nedeniyle fiyat indirimine gidildiği gözlenmiş ve bu durum Aralık ayında gerçekleşen fiyat artışının düşük olmasında önemli bir unsur olmuştur.

Kuşkusuz gıda yanısıra kira, ulaşım, yakacak, giyim, eğitim, kültür gibi temel gereksinimler için de harcama yapılması zorunluluğu bulunmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yaptığı hanehalkı tüketim harcamaları anketinin sonuçlarına göre, hanelerin toplam harcamaları içinde gıda harcamalarının payı yüzde 32,9 oranındadır (gıda,içki, tütün harcamalarının payı yüzde 35,6). Buradan hareketle dört kişilik ailenin gıda ve gıda dışındaki zorunlu giderleri için yapması gereken aylık harcama tutarı ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda *yoksulluk sınırı* olarak da nitelendirilen bu tutar *Aralık 2000 ayında 532 milyon 964 bin lira* olarak hesaplanmaktadır.

Yoksulluk sınırı olarak tanımlanan bu tutar ile ülkede geçerli olan net asgari ücretin yıllar itibariyle gösterdiği gelişimin yer aldığı aşağıdaki tablo, bir bakıma çalışanların yıllardır içinde bulundukları geçim koşullarını ortaya koymaktadır.

Tablo: Yoksulluk Sınırı ve Asgari Ücret

yıllar	ortalama net asgari ücret		ortalama yoksulluk sınırı	
	(TL/ay)	($/Ay)	(TL/ay)	($/Ay)
1988	66.235.-	44.-	529.505.-	348.-
1989	107.245.-	48.-	868.155.-	391.-
1990	194.591.-	72.-	1.493.571.-	551.-
1991	364.978.-	87.-	2.487.340.-	593.-
1992	676.881.-	98.-	4.337.970.-	642.-
1993	1.189.769.-	107.-	7.127.027.-	643.-
1994	2.062.100.-	69.-	15.176.924.-	507.-
1995	3.738.664.-	81.-	31.004.307.-	673.-
1996	7.966.467.-	97.-	57.432.878.-	700.-
1997	16.222.516.-	106.-	106.995.693.-	699.-
1998	28.473.718.-	108.-	202.467.325.-	770.-
1999	63.125.955.-	149.-	310.065.350.-	734.-
2000	83.736.900.-	133.-	459.326.000.-	732.-

(1) Yoksulluk sınırı, TÜRK-İŞ Gıda Harcaması esas alınarak hesaplanmıştır. 1996 yılından bu yana yeni gıda harcaması serisi kullanılmıştır.
(2 ABD Dolarına çevirirken, Merkez Bankası yıl ortalaması efektif satış kuruna göre hesaplama yapılmıştır..
(3) Ortalama net asgari ücret, yürürlük tarihi esas alınarak ağırlıklı olarak hesaplanmıştır.

Konfederasyonumuz Araştırma Merkezi'nin her ay düzenli olarak yaptığı gıda harcaması tutarındaki değişim, bir bakıma DİE'nin açıkladığı tüketici fiyatlarındaki değişimin yönünü ortaya koyan öncü gösterge niteliğindedir. Ancak bu çalışma, hiç kuşku yok ki, tüketici fiyatları endeksi olarak değerlendirilemez.

Aşağıdaki grafikte, DİE "tüketici fiyatları"ndaki artış yanısıra, tüketici fiyatları içinde önemli alt harcama grubu olan "gıda harcamaları"ndaki değişim, TÜRK-İŞ ile DİE'nin verileri esas alınarak verilmektedir.

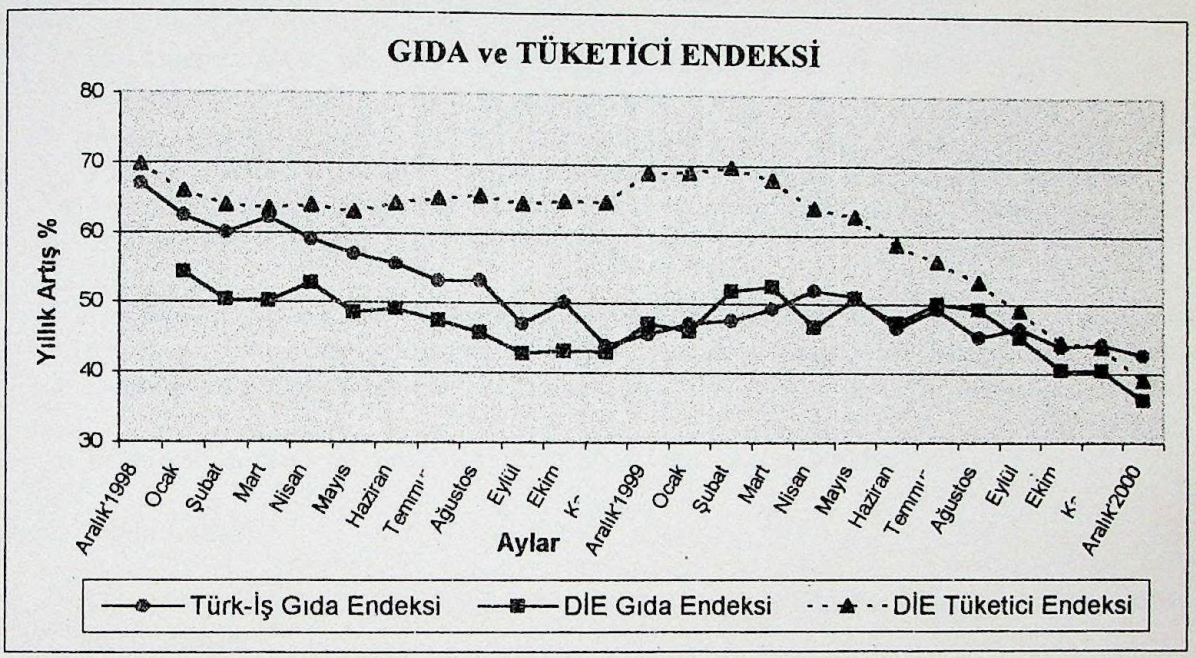

Asgari Ücret

Siyasal iktidarın dar ve sabit gelirli kesimlere yaklaşımı asgari ücret belirlenmesi çalışmalarında bir kez daha açığa çıkmıştır. Bilindiği üzere, Hükümet "asgari ücret artışlarının hedeflenen enflasyon oranı ile aynı doğrultuda olmasını sağlamak için" IMF'e taahhütte bulunmuş ve bu sözünü, asgari ücret tespit komisyonunda görev yapan işveren kesiminin desteğini alıp oy çokluğu sağlayarak yerine getirmiştir.

Hatırlanacağı üzere, 2000 yılının ilk altı aylık dönemi itibariyle asgari ücret; 16 yaşından büyük işçiler için yüzde 17,3 oranındaki artışla brüt 109.800.000.-TL/ay (net 80.550.900.-TL/ay) ve ikinci altı aylık dönem için, yüzde 8,2 oranında bir artışla brüt 118.800.000.-TL/ay (net 86,922,900.- TL/ay) olmuştur.

2000 yılında asgari ücretteki toplam artış oranı (altışar aylık yüzde 17,3 ve yüzde 8,2'in kümülatif artışı) yüzde 26,9 olmuştur. Oysa 2000 yılının ilk dokuz ayı itibariyle tüketici fiyatlarındaki artış da aynı oranda, yani yüzde 26,9 olarak gerçekleşmiş ve 2000 yılı için hedeflenen yüzde 25 enflasyonu aşılmıştır. Nitekim 2000 yılı sonunda tüketici fiyatlarındaki artış yüzde 39.0 olarak gerçekleşmiş ve asgari ücret enflasyon karşısında gerilemiştir.

2000 yılında geçerli olacak asgari ücretin belirlenmesinde hükümet-işveren tarafından izlenen politika 2001 yılında da sürdürülmüştür. Gerçi asgari ücret belirleme çalışmalarıyla ilgili

yapılan ilk toplantıda, işçi kesimi temsilcisi olası gelişmelere işaret etmiş ve açılış konuşmasında şu tespitlerde bulunmuştur:

"Sayın Bakanın çağrısıyla, 2001 yılında geçerli olacak asgari ücreti belirlemek üzere toplandık.

Ancak Komisyonun yapacağı çalışmalardan umutlu olmadığımızı hemen belirtmek istiyorum. Hatırlanacağı üzere, işçi kesimi olarak, geçen yıl belirlenen asgari ücreti yetersiz bulmuş ve nedenlerini oy gerekçemizde açıklamıştık. Aradan geçen süre, asgari ücret konusunda savunduğumuz görüşlerin haklılığını ortaya koymuştur.

Hükümetin 2000 yılı için öngördüğü yıl sonu enflasyon hedefi yüzde 25 olarak açıklanmıştı. Buradan hareketle, asgari ücret 2000 yılının ilk yarısı için yüzde 17,3 ve ikinci yarısı için yüzde 8,2 olmak üzere kümülatif yüzde 26,9 oranında arttırılmıştır. Daha yılın ilk dokuz ayı itibariyle gerçekleşen enflasyon siyasal iktidar tarafından yıl sonu için öngörülen enflasyon oranını aşmıştır. Ücretlerin enflasyon altında kaldığı, asgari ücret örneğinde bir kez daha açığa çıkmıştır.

İşçi kesimi olarak, "asgari ücret, işçiye ve ailesine yeterli bir yaşama düzeyi sağlayacak bir ücret olmalıdır" görüşünü savunduk. Ancak görüşlerimiz, Komisyonun hükümet-işveren temsilcileri tarafından benimsenmedi.

Bugün ele geçen aylık net asgari ücret 86 milyon 922 bin 900 liradır.

Sayın Bakan,

Hükümetiniz, uyguladığı ekonomik program çerçevesinde bu tutarı ne kadar arttırmayı düşünmektedir?

"Asgari ücretin ne miktarda tespit edileceği Komisyon olarak görevinizdir" şeklindeki bir yaklaşımı da doğru bulmadığımızı hemen belirtmek isterim. Çünkü, geçtiğimiz yıl asgari ücretin IMF'e verilen niyet mektubu doğrultusunda tespit edildiği bilinmektedir.

Bu yıl da değişen bir şey olmayacağı düşüncesini taşımaktayız.
Böyle bir durumda, tespit edilen asgari ücret tutarıyla işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağının da kamuoyuna açıklanması gerekmektedir.

Halen geçerli tespit yöntemine göre, gıda için yapılan harcamanın toplam harcamalar içindeki payı yüzde 36,4'tür. Diğer bir ifadeyle, bugün geçerli olan asgari ücretin yüzde 36,4'ünü oluşturan 31 milyon 640 bin liranın gıda harcamaları için ayrılması gerekmektedir. Bu tutar ile sağlıklı ve dengeli beslenebilmek mümkün müdür?..

Yeni tespit edilecek asgari ücret ile bu tutar iki katına çıkarılsa bile fazla bir şey değişmeyecektir. TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi'nin tespitlerine göre, dört kişilik bir ailenin, sadece dengeli ve sağlıklı beslenebilmesi için bugün yapması gereken asgari gıda harcaması tutarı 160 milyon lirayı aşmaktadır.

Asgari ücret bugün "sefalet ücreti" bile değildir. Çalışanların temel gereksinimi olan gıda harcamasını bile karşılamaktan uzak olan bir asgari ücret, ancak "açlık ücreti" olacaktır.

Bu durumda işverenlerin "asgari ücretle çalışacak adam bulamıyoruz" diye yakınması da fazla anlam ifade etmeyecektir.

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlar gerekçe yapılarak asgari ücretle çalışanlardan fedakarlık beklenmemelidir.

Asgari ücret almakta olan bir işçinin eline geçen saat ücreti 305 bin liradır. Buna göre, asgari ücret alan bir işçinin bir kilo et alabilmesi için bir günlük çalışması bile yetmemektedir. Bugün bir asgari ücretli, bir kilo peynir için yaklaşık 7 saat, bir kilo pirinç için 3 saat 11 dakika, bir kilo şeker için 1 saat 29 dakika çalışmak zorunda kalmaktadır.

Asgari ücret tespit edilirken işçiye haksızlık yapıldığını ve belirlenen tutarın bile ödenmediğini, net olarak tespit edilen tutarın brüt olarak değerlendirildiğini ve çeşitli kesintiler yapıldığını sürekli olarak söyledik.

Bu yanlış uygulama halen devam etmektedir. Bir taraftan "bilimsel ve objektif" yöntemler kullanılarak hesaplama yapıldığı ileri sürülmekte, böylece, işçinin geçimi için en alt düzeyde gerekli tutarın ortaya çıkarıldığı belirtilmektedir. Ancak öte yandan, bu tutarın yaklaşık dörtte birinden fazlası vergi, sosyal güvenlik primi gibi kesintilere gitmektedir.

Hesaplanan tutarın net olarak işinin eline geçmesini sağlayacak düzenleme halen yapılmamıştır. Asgari ücret düzeyinde gelir elde eden bir işçi bile 2000 yılında gelir vergisi olarak 139 milyon lira ödemektedir.

İnsan unsurunu temel alan, gerçekçi, bilimsel ve objektif bir asgari ücret ancak işçi kesimi olarak ortaya koyduğumuz ve savunduğumuz ilkeler çerçevesinde belirlenir.

Rekabeti düşük ücretlerde aramanın da bir sınırı vardır. Küreselleşmenin gereği denilerek iş yasalarında değişiklik arayanlar, diğer bir ifadeyle esneklik adı altında ücretleri daha da düşürmek isteyenler bulunmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartların arkasına hiç kimse sığınmamalıdır. Fedakarlık, asgari ücretli ile dar ve sabit gelirli kesimlerden beklenmemelidir. İnsanların tahammül derecesi göz önünde bulundurulmalıdır. "

Ancak Hükümetin IMF'e verdiği 18 Aralık 2000 tarihli mektupta da yer aldığı üzere, "Asgari ücret artışları, Hükümet, sendika ve işveren temsilcilerinden müteşekkil Asgari Ücret Tespit Komisyonu tarafından belirlenmektedir. 2000 yılında olduğu gibi, hükümet 2001 yılı için asgari ücret artışlarının hedeflenen enflasyon ile uyumlu olmasını sağlamak konusunda gayret gösterecektir" biçiminde uygulanacak politika açıklanmış ve Hükümetin gayretine işveren kesimi hemen uyum ve destek göstermiştir.

Böylece, 16 yaşından büyük işçiler için asgari ücret, 2001 yılının ilk altı aylık dönemi için yüzde 17,8 oranındaki artışla brüt 139.950.000.-TL/ay, ikinci altı aylık dönem içinse yüzde 5.0 oranında bir artışla brüt 146.947.500.-TL/ay olarak belirlenmiştir.

Belirlenen bu asgari ücret brüttür. Belirlenen bu tutardan sosyal sigorta işçi primi, gelir vergisi, işsizlik sigortası gibi kesintiler için yaklaşık yüzde 27 oranında kesinti yapılmaktadır.

Tablo: Asgari Ücret ve Yapılan Kesintiler

	Temmuz'2000	Ocak'2001	Temmuz'2001
Brüt Aylık Asgari Ücret	**118.800.000**	**139.950.000**	**146.947.500**
SSK Primi	16.632.000	19.593.000	20.572.650
Gelir Vergisi	12.156.300	14.348.700	15.230.385
Damga Vergisi	712.800	839.700	881.685
İşsizlik sigortası	2.376.000	2.799.000	2.938.950
Kesintiler Toplamı	31.877.100	37.580.400	39.623.670
Kesinti Oranı	26,8%	26,9%	27,0%
Net Aylık Asgari Ücret	**86.922.900**	**102.369.600**	**107.323.830**

Kaynak: TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi

Asgari ücretin belirlenmesinde gerekli olan oy çoğunluğu hükümet-işveren kesimi tarafından sağlanıp IMF'e verilen taahhütler böylece yerine getirilmiştir. Asgari ücretin "sefalet ücreti" düzeyinde belirlenmesinin gerekçesinin "ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik durum" olarak açıklanması karşısında, Komisyonda görev yapan işçi kesimi karar muhalif kalmış ve toplantıyı terketmiştir.

İşçi kesiminin asgari ücret kararına karşı oy vermesinin gerekçesi şu şekilde olmuştur:

"Asgari ücret, işçi ve ailesinin günün ekonomik ve sosyal koşullarına göre insanca yaşamasını mümkün kılacak, insanlık onuruyla bağdaşacak bir ücrettir. Bu yönüyle asgari ücret, bir üretim faktörü olarak emeğin bedeli olmanın ötesinde, insanın yaşaması, varlığını sürdürmesi için gerekli gelirdir. Asgari ücretin sosyal yönü, bu gelir düzeyinde çalışmak zorunda olan büyük bir çoğunluğun tek gelir kaynağı olması bakımından önemlidir.

Asgari ücret, çalışanların düşük ücretlere karşı korunmasını sağlayan en etkin sosyal politika araçlarından birisidir. Çünkü işçi, emeğinden başka bir gelir elde etme imkanına sahip değildir. Bu nedenle, çoğu zaman kendisine önerilen düşük ücreti kabul etmek zorunda kalmaktadır. Özellikle pazarlık gücü zayıf olan sendikasız işçilerin korunması ve ücret düzeyinin, insan onuruna yaraşır bir yaşama düzeyini sağlayacak tutarda belirlenmesini sağlamak bu açıdan önemli olmaktadır. Bu yaklaşım, "sosyal devlet" olmanın bir gereğidir ve "asgari ücret felsefesinin" doğal yansımasıdır.

Asgari ücrete ilişkin uluslararası düzenlemelerde "çalışanları düşük ücretlere karşı koruma" amacı ön plandadır. Ülkemizde de asgari ücreti yasal yoldan belirlemenin temelinde bu amaç bulunmaktadır.

Nitekim Asgari Ücret Yönetmeliği asgari ücreti, "işçilere normal bir çalışma günü karşılığı olarak ödenen ve işçinin normal gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret" olarak tanımlamakta ve belirlenen tutarın altında ödeme yapılamayacağı hükme bağlanmaktadır.

Ancak, Komisyonu'nun hükümet-işveren kesimini oluşturan oy çoğunluğu; bu konudaki mevzuatı, geçmişten bu yana oluşan hesaplama yöntemlerini, toplantılara başlandığı günden bu yana yapılan çalışmaları bir tarafa bırakarak, Komisyonunun karar verme iradesini ortadan kaldıracak bir tutumla belirleme yapma yolunu tercih etmiştir.

Belirlenen ve ilan edilen asgari ücret;

- pazarlık konusu edilmiştir.
- işçinin geçimini sağlamaktan uzak, sefalet ücreti düzeyindedir.
- bilimsel, objektif ve güvenilir verilerle tespit yerine, dayatmalar sonucudur.
- çalışanların ekonomik ve sosyal şartlarını daha da kötüleştirmektedir.
- gelir dağılımını daha da bozmakta ve yoksulluğu arttırmaktadır.

Asgari ücret tespit edilirken şimdiye kadar uygulanan yöntem; çalışanların fizyolojik ihtiyaçları ile tutarlı ve dengeli beslenme için gerekli besin maddelerinin tespiti ve bunun için yapılması gereken toplam harcama tutarının Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından hesaplanmasıdır. DİE bu hesaplamayı yapmış ve bu tutarın 2000 Aralık ayı itibariyle net 153.436.336. TL/ay olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Ancak siyasal iktidar, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yapılan stand-by anlaşması çerçevesinde uyguladığı ekonomik istikrar programını gerekçe göstererek, 2001 yılında geçerli olacak asgari ücret tutarlarını daha düşük belirleme yolunu siyasal tercihi olarak ortaya koymuştur.

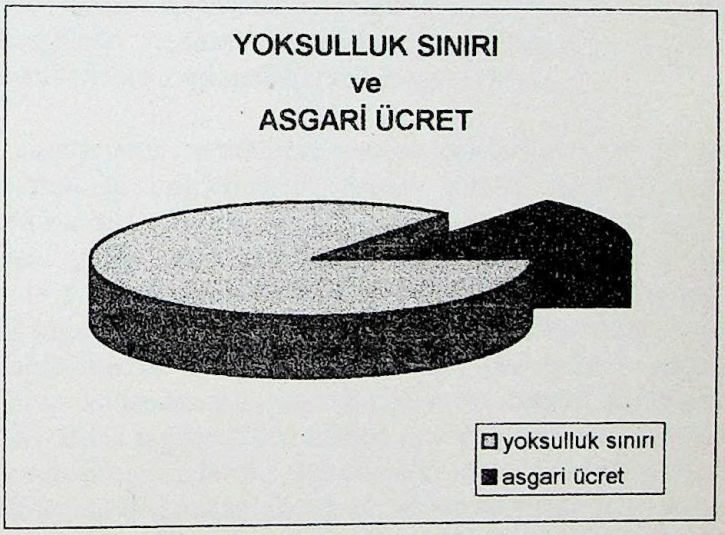

Hükümet ve işverenin oy çoğunluğuyla belirlenen asgari ücretten yaklaşık yüzde 27 oranında gelir vergisi, sosyal sigorta primi vb. kesintiler yapılmaktadır. Bu kesintiler de dikkate alındığında, çalışanların karşı karşıya bırakıldıkları ekonomik ve sosyal yaşama koşulları tüm olumsuzluğuyla çarpıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Hükümet, gelirlerini arttırmak için çoğu vergiyi yüzde 200'e varan oranlarda arttırırken, asgari ücret artışını yıllık yüzde 23,7 ile sınırlı tutmuştur. 2001 yılında geçerli olacak asgari ücret düzeyi, SSK primine esas taban gelir olan 150.000.000.-TL'nın bile altında kalmaktadır. Ayrıca, memur maaşlarına 1 Ocak 2001 tarihinden geçerli olmak üzere yapılan zamdan sonra, en düşük memur maaşının 15'inci derecenin 1'ci kademesi itibariyle net 155.188.00.-TL, bunun brütünün de 195.438.000.-TL olduğu dikkate alındığında, bu durumun asgari ücretin belirlenmesi çalışmalarında dikkate alınmaması da ciddi bir çelişki olmaktadır.

Ülke ekonomisinin geldiği olumsuzluklarda çalışanların herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Aksine, uygulamalardan en fazla zararı, giderek ağırlaşan geçim koşulları karşısında dar ve sabit gelirli geniş halk kesimleri görmektedir.

İşçi kesimi olarak, savunduğumuz görüşlerin Komisyon çalışmalarında dikkate alınmaması ve asgari ücretin hükümet tarafından tek taraflı olarak tespit ve ilanına yönelik dayatmalarına karşı olduğumuz için alınan karara muhalifiz."

Ücretler

Türkiye'de uygulanan/uygulanmak istenen ücret politikalarının temel doğrultusu IMF ile yapılan stand-by anlaşması ile çizilmiştir. IMF'e siyasal iktidar tarafından verilen 9 Aralık 1999, 10 Mart 2000, 22 Haziran 2000 ve 18 Aralık 2000 tarihli mektuplar, ekonomik istikrar programı çerçevesinde yürütülecek gelir politikasının ana hatlarını ortaya koymuştur. Buna göre, ücret artışları ekonomik programın hedeflediği enflasyon oranı dikkate alınarak yapılacaktır.

Uluslararası sermaye kuruluşları açısından ücret-maaş ödemeleri esas itibariyle bir maliyet unsurudur. Bu bakımdan mümkün olabildiğince, oluşacak sosyal tepkileri de gözardı edecek yaklaşımlarla düşük ücret politikası uygulanmasını savunmakta ve gelişmekte olan ülkelere bu yönde telkinlerde bulunmaktadırlar. Ücretlerin düşük tutulması bir bakıma önerdikleri ekonomik program uygulamasının ön koşulu niteliğindedir. İzlenecek düşük ücret politikası ile ekonomiyi uluslararası rekabete açmak, yabancı ülkenin ülkeye gelmesini sağlamak, üretim maliyetlerini azaltarak kar oranlarını yükseltmek ve böylece yatırımları hızlandırmak, bütçedeki personel harcamalarını azaltarak faiz ödemelerine daha fazla pay ayırabilmek gibi amaçlar gözetilmektedir.

Türkiye'nin yakın geçmişinde de çoğu kez uygulama imkanı bulan yaklaşım çalışanlara tekrar dayatılmak istenmektedir. Ekonomide yaşanan kriz gerekçe yapılarak başta çalışanlar olmak üzere tüm dar ve sabit gelirli kesimlerin gelirleri geriletilmek istenmektedir.

Nitekim memur maaşları ile asgari ücret, emeklilere yapılan ödemeler 2000 ve 2001 yıllarında uygulanan program doğrultusunda belirlenmiştir. Asgari ücretle ilgili gelişmelere yukarıda değinilmiştir. Aynı doğrultuda memur maaşları da, 2000 yılında hedeflenen TÜFE artış oranı dikkate alınarak ilk altı ay için yüzde 15 oranında arttırılmış, TÜFE artış oranının beklenenin üzerinde ilk altı ay yüzde 17.8 olarak gerçekleşmesi nedeniyle 2 puan iyileştirme ile birlikte yüzde 3.6 oranında ek artış yapılmıştır. Temmuz ayında memur maaşlarına yapılan yüzde 10 artışla 2000 yılında ortalama memur maaşı nominal olarak yüzde 36.8 oranında artmıştır. Ancak 2000 yılında gerçekleşen enflasyon daha yüksek çıkmış ve memur maaşları reel olarak yüzde 13.2 oranında gerilemiştir. Buna rağmen 2001 yılında aynı politika sürdürülmüş ve ilk altı ay için maaşlara yüzde 10 oranında artış yapılmıştır. Bu arada geçen yılda meydana gelen reel kaybı kısmen gidermek için Aralık ayının ortasından geçerli olmak üzere yüzde 5.2 oranında ek ödeme yapılması kararı alınmıştır.

Ocak 2001 itibariyle hizmetlinin eline ayda net 155 milyon 340 bin lira geçmektedir. 9/1 derecesindeki memurun maaşı 163 milyon 380 bin lira, üniversite mezunu şube müdürünün maaşı 330 milyon 540 bin lira ve bir genel müdür maaşı 949 milyon 510 bin lira olmaktadır.

Kamu kesiminde toplu sözleşme yürürlük tarihleri genelde tekli yıllarda olduğundan 2000 yılında belediye sözleşmeleri haricinde sözleşme imzalanmamış, 1999 yılında bağıtlanan kamu kesimi sözleşmelerinin ikinci yıl zamları ise, altışar aylık dönemler halinde gerçekleşen enflasyon+refah payı ilavesiyle yapılmıştır. Özel kesimde ise çimento, metal gibi sektörlerde gerçekleşen enflasyon oranı dikkate alınarak sözleşmeler bağıtlanmış, tekstil sektöründe ise uyuşmazlığa gidilerek grev kararı alınmıştır.

Kamu kesimindeki çıplak ücret düzeyi esas alınarak yapılan hesaplamada Ocak 1995'den sonra ücretlerin reel olarak gerilediği ve bu kaybın ancak 1999 yılında yapılan toplu iş sözleşmesi ile giderildiği ve ancak son iki yıl itibariyle ücretlerde reel artış sağlandığı görülmektedir.

Tablo: Kamu Kesiminde Ücret-Fiyat Gelişimi
(altışar aylık dönemler itibariyle)

	Ortalama Brüt Ücret (TL/AY)	Ücret Endeksi	Ücret Artış Yüzdesi	Geçinme Endeksi	Fiyat Artış Yüzdesi	Reel Ücret Endeksi
Ocak 1995	21.912.000.-	100,0	16	100,0	40	100.0
Temmuz 1995	25.418.000.-	116,0	16	131,6	31.6	88.1
Ocak 1996	29.993.000.-	136,9	18	176,0	33.8	77.8
Temmuz 1996	35.992.000.-	164,3	20	240,6	36.7	68.3
Ocak 1997	64.210.000.-	293,1	78.4	316,5	31.5	92.6
Temmuz 1997	66.071.000.-	301,5	2.9	428,4	35.4	70.4
Ocak 1998	97.109.000.-	443,2		630,1		70.4
Temmuz 1998	125.853.000.-	574,4		816,4		70.4
Ocak 1999	228.200.000.-	1.041,4	39.1	1.069,1	31.0	97.4
Temmuz 1999	297.573.000.-	1.358,0	31.7	1.342,3	25.4	101.2
Ocak 2000	420.471.000.-	1.918,9	41.3	1.806,6	34,6	106.2
Temmuz 2000	520.123.000.-	2.373,7	23.7	2.129,1	17,8	111.5

Kaynak: TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi

(*) Temmuz 1997'den itibaren Aralık 1998'e kadar aylık eşel-mobil uygulanmıştır.
(**) 1999 yılından geçerli olmak üzere, ortalama ücret 164 milyon TL varsayılarak, ilk altı ay için %30+15 milyon TL ücret zammı uygulanmıştır. İyileştirme yapılmış ise dikkate alınmamıştır. Sözleşme döneminde işten ayrılan işçiler nedeniyle ücretlerde meydana gelebilecek değişim gözardı edilmiştir.

(1) TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi tarafından, sendikalardan derlenen veriler ile toplu iş sözleşmesiyle sağlanan ücret zam oranları ve Kamu İşveren Sendikaları'nın ücret serileri dikkate alınarak düzenlenmiştir.
(2) DİE Tüketici Fiyatları Endeksi (1987=100) bazına göre düzenlenmiştir. 1996 yılı ve sonrası (1994=100) temel yılına göredir.

Düşük ücret uygulanması politikası, ekonomik gerileme ve durgunluk dönemlerinde ve özellikle işsizliğin yaygın olduğu zamanlarda sıklıkla gündeme getirilmektedir. Böylesi dönemlerde, çalışanlar arasında işçi-memur ayırımının ön plana çıkarılması artık gelenekselleşen yaklaşım biçimlerinden olmaktadır. Çıkarları aynı olan çalışanlar arasında yapay ayırımlar yaratılarak ücret-maaş kıyaslaması yapılmakta, bunun yanısıra milyonlarca işsiz ön plana çıkartılarak memurlarla birlikte işsizler, işçilerle karşı karşıya bırakılmaya çalışılmaktadır. Bu yolla sendikaları etkisizleştirme, güçsüzleştirme için politikalar geliştirilmekte ve kamuoyu sendikalara karşı kışkırtılmak istenmektedir.

Nitekim bunun işaretlerinden biri Hazine Müsteşarlığı tarafından hazırlanan bir çalışmada da yansımasını bulmuş ve kamu sektöründeki memur maaşları ile işçi ücretleri kıyaslanmıştır.

Tablo: Kamu Sektöründe İşçi Ücretleri

	İŞÇİ			
	YILLIK $	AYLIK $	YILLIK (TL)	AYLIK (TL)
1995	11.695	975	534.525.004	44.543.750
1996	10.027	836	813.562.203	67.796.850
1997	11.919	993	1.804.876.530	150.406.377
1998	12.384	1.032	3.220.329.911	268.360.826
1999	16.197	1.350	6.763.557.027	563.629.752
2000	19.727	1.644	11.304.162.810	942.013.568
2001	20.519	1.710	14.650.566.000	1.220.880.500

Tablo: Kamu Sektöründe Memur Maaşları

MEMUR				
	YILLIK $	AYLIK	YILLIK (TL)	AYLIK (TL)
1995	6.644	554	303.666.877	25.305.573
1996	7.502	625	608.690.899	50.724.242
1997	8.484	707	1.284.719.564	107.059.964
1998	9.048	754	2.352.837.939	196.069.828
1999	9.635	803	4.023.391.490	335.282.624
2000	9.145	762	5.240.359.350	436.696.613
2001	9.587	799	6.845.118.000	570.426.500

Not: Yukarıda yer alan iki tablo, Hazine Müsteşarlığı tarafından hazırlanan "Kamu sektöründe memur ve işçi maaşları (yıllık,dolar)" başlıklı grafikteki veriler esas alınarak tarafımızdan düzenlenmiş ve TL'ye dönüşüm ABD Doları kuru üzerinden yapılmıştır.

Aslında ücret gelirleri arasında bir kıyaslama yapılması gerekiyorsa, bu işçi-memur gibi çalışma şartları farklı kesimler arasında değil, sendikal örgütlenmenin yapılabildiği işyerleri itibariyle yapılmalıdır. Nitekim "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" çalışmassının sonuçlarına göre, bu kuruluşlarda, kamu-özel ayırımında çalışan başına yapılan işgücü maliyeti tutarı farklılık göstermemektedir.

Tablo: Çalışan Başına İşgücü Maliyeti

(TL/AY)

Yıllar	(1) Kamu	(2) Özel	İşgücü Maliyeti Kıyaslaması (1/2)
1982	65.067.-	63.708.-	1.02
1983	79.475.-	77.850.-	1.02
1984	120.683.-	105.425.-	1.14
1985	130.783.-	149.042.-	0.88
1986	174.942.-	201.825.-	0.87
1987	274.350.-	299.183.-	0.92
1988	420.855.-	531.027.-	0.79
1989	1.048.129.-	1.046.989.-	1.00
1990	2.055.432.-	2.103.925.-	0.98
1991	4.738.792.-	4.429.075.-	1.07
1992	8.350.200.-	7.510.900.-	1.11
1993	15.166.167.-	12.675.417.-	1.20
1994	25.161.250.-	20.009.500.-	1.26
1995	41.670.233.-	37.514.392.-	1.11
1996	66.378.904.-	67.665.277.-	0.98
1997	142.498.580.-	128.365.534.-	1.11
1998	246.337.045.-	248.747.827.-	0.99
1999	494.438.359.-	434.353.181.-	1.14

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

Aynı veriler satış hasılatı içinde işgücü maliyetinin aldığı payın kamu-özel kesimdeki işyerleri bakımından farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında bu durum, kişi başına yapılan işgücü maliyetinin birbirine denk olduğu kuruluşlardaki farklılığın ücretler dışında, örneğin teknoloji yapısı, pazarlama, fiyatlandırma, yönetim gibi unsurlarda aranması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo: Satış Hasılatı İçinde İşgücü Maliyetinin Payı

(yüzde)

Yıllar	Toplam	Kamu	Özel
1982	11.3	13.0	9.8
1983	10.2	11.7	8.9
1984	7.8	8.1	7.5
1985	6.9	7.1	6.8
1986	7.0	7.7	6.3
1987	7.1	8.3	6.2
1988	7.2	7.7	6.7
1989	9.3	11.5	7.6
1990	11.2	13.7	9.3
1991	14.4	19.1	10.9
1992	13.3	19.0	9.5
1993	12.3	18.5	8.7
1994	9.1	12.9	6.5
1995	7.5	9.9	6.3
1996	6.7	7.5	6.4
1997	7.1	8.6	6.5
1998	8.5	9.9	7.8
1999	11.7	16.8	9.9

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası

Bu noktada, bir tartışma üzerinde yeniden durmak gerekmektedir. Ücretlerin yüksek ya da düşük olmasının kriteri nedir, ölçü olarak neye bakılacaktır?

Çalışanlar, ülke içinde yaratılan gelirden pay almayı ve refahı paylaşmayı istemektedir. İşçilerin ailesi ile birlikte, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesini sağlayacak ve refahtan pay almasını mümkün kılacak ücretin hesabı nasıl yapılacaktır? İşçinin yaşam standardını sürdürmesi ya da iyileştirmesi için gerekli olan tutar ne kadardır? Kuşkusuz bu konuda temel alınacak göstergelerden en önemlisi TÜRK-İş tarafından yapılan "yoksulluk sınırı" tutarı olmaktadır. Yoksulluk sınırı olarak tanımlanan tutar ile elde edilen ücret düzeyinin yıllar itibariyle gösterdiği gelişim, bir bakıma çalışanların içinde bulundukları geçim koşullarını da ortaya koymaktadır.

Kamu kesimindeki çıplak brüt ücretlerin reel düzeydeki gelişimine 1993-2000 dönemi itibariyle bakıldığında; kamu kesiminde istihdam edilen işçilerin reel ücret düzeylerinin tepe noktası olan 1993'ü izleyen yılda ekonomide yaşanan kriz sonrası ücretlerin reel olarak gerilediği, daha sonra yapılan toplu iş sözleşmeleriyle, özellikle 1999 yılında bağıtlanan sözleşme ile ücretlerde önemli ölçüde reel artış sağlanmasına rağmen, 1993 yılına göre kaybın giderilmesi noktasına ulaşılamadığı görülmektedir.

Tablo: Kamu Kesiminde Ortalama Ücretler

	Ortalama Çıplak Brüt Ücret (TL/Ay)	Ücret İndeksi	Tüketici Fiyatları İndeksi	Gerçek Ücret İndeksi
1993	7.802.500.-	77,7	66,1	100
1994	15.308.000.-	96,2	106,3	95,1
1995	23.665.000.-	54,6	93,6	75,9
1996	32.962.500.-	39,3	80,4	58,6
1997	71.272.000.-	116,2	85,7	68,3
1998	126.125.500.-	77,0	84,6	65,4
1999	262.886.500.-	108,4	64,9	82,7
2000	470.297.000.-	78,9	54,9	95,5

Kaynak: TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi

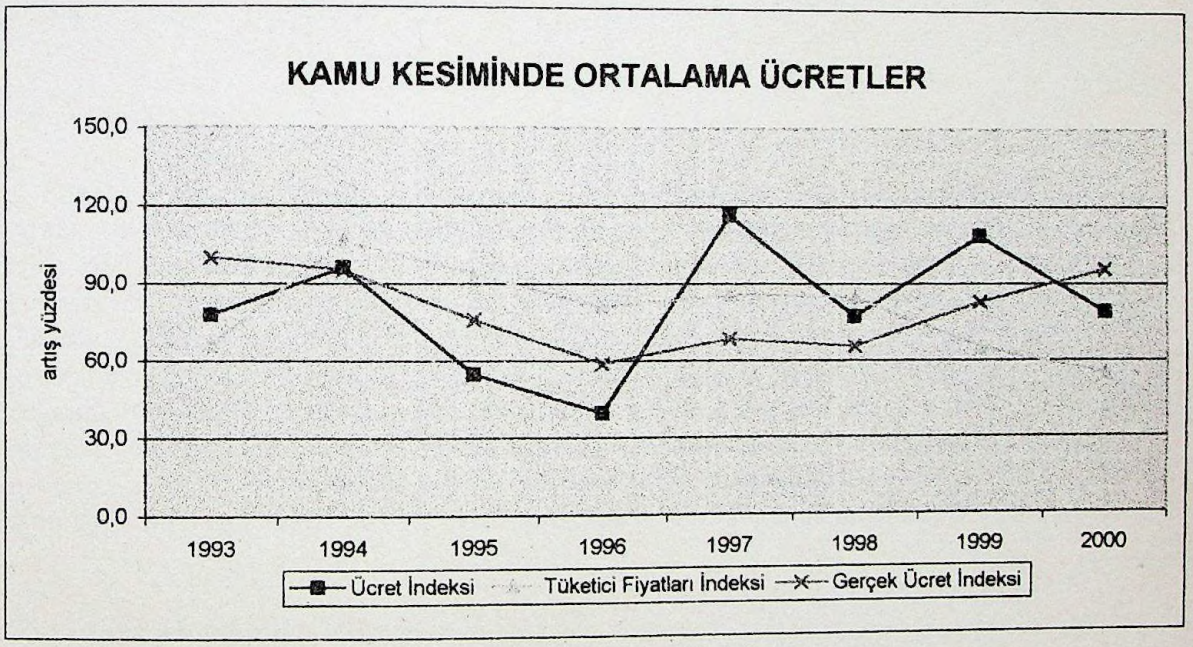

EK

T.C.
BAŞBAKANLIK
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

18.12.2000

Sn.Horst Köhler
Başkan
Uluslararası Para Fonu
Washington. D.C. 20431
A.B.D.

Sayın Bay Köhler,

1. Fon ile 3 yıllık bir stand-by düzenlemesi yapılması konusunda talebimizi bildirdiğimiz 9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubumuzda ve ilk iki gözden geçirmenin tamamlanmasını talep eden 10 Mart ve 22 Haziran 2000 tarihli ek mektuplarımızda iddialı bir şekilde hazırlanan enflasyonla mücadele ve mali uyum programımızın temel unsurlarını açıklayarak 2000-02 yıllarında ekonomi politikalarının izleyeceği yönü çizmiştik. Bu mektupta ikinci gözden geçirmeden sonraki ekonomik gelişmeler konusunda güncel bilgiler verilerek, bu gelişmeler ışığında 2001-2002 yılları için uygulanacak politikaların amaçları değerlendirilip, bu amaçların gerçekleştirilebilmesini teminen alınması gereken tedbirleri ortaya koymaktadır. Bu mektupla programın üçüncü ve dördüncü gözden geçirmelerinin tamamlanmasını ve Ek Rezerv Olanağı altında 5.784 milyar SDR'lık Fon kaynaklarından yararlanmayı da talep etmekteyiz.

Son Makroekonomik Gelişmeler

2. Programımız kapsamında yer alan ana hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda istikrarlı ilerlemeler kaydedilmiştir. 2000 yılı Aralık ayı itibariyle 12 aylık TÜFE enflasyon oranının yaklaşık %38 olacağını beklemekteyiz. Bu oran, program kapsamında hedeflenen %25'in üzerinde olup, hedeflenenin üzerinde gerçekleşmesinin sebebi kısmen uluslararası enerji fiyatlarındaki büyük ve beklenmedik artıştır. Ancak, bu 1999 yıl sonu enflasyon oranının yarısı olup, 1980'li yılların ortalarından bu yana gerçekleşen en düşük enflasyon oranıdır.

3. Güçlü mali performans sürdürülmüş ve sırasıyla konsolide kamu sektörü faiz dışı fazlası ve genel dengesine yönelik olarak, (Konsolide kamu sektörü, konsolide merkezi bütçe, seçilmiş bütçe dışı fonlar, mali olmayan sekiz kamu iktisadi teşebbüsü ve üç sosyal güvenlik kuruluşunu kapsamaktadır) programın Haziran ayı sonu ve Eylül ayı sonu kamu maliyesi performans kriterleri ve endikatif tabanlar büyük bir payla gerçekleştirilmiştir (Ek A). Bütün bir yıl için konsolide kamu sektörü faiz dışı fazlasının, program hedeflerini GSMH'nın % 1'i kadar aşmasını beklemekteyiz. Faiz oranlarındaki düşüş ve özelleştirme gelirlerinden beklenen yüklü gelir ile birlikte faiz dışı fazladaki bu gelişme, kamu borcu/GSMH oranında bu yıl %3 puanlık bir düşüş

kaydedilmesini sağlayacaktır (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından devralınan bankaların yeniden sermayelendirilmesi (rekapitilizasyonu) amacıyla ihraç edilen tahviller hariç).

4. Ancak, özelleştirmeden elde edilen toplam gelir, GSM lisansı ile Türk Telekom'un bir bölümünün satışının sonuçlandırılmasında yaşanan gecikmeler dolayısıyla orijinal program hedefinden düşük olacaktır. Şu anda, özelleştirme gelirinin, orijinal olarak 7.5 milyar ABD Doları olarak belirlenen ilk hedefe karşın, 2000 yılında 3.5 milyar ABD Doları'na ulaşacağını öngörmekteyiz. Bu gecikmeyi telafi edecek önlemler halihazırda alınmış veya alınmak üzere olup (aşağıya bakınız), özelleştirme gelirleri dahil konsolide kamu sektörü faiz dışı fazlasına ilişkin 2000 yılı Aralık ayı sonu performans kriterinde değişiklik yapılmasını talep etmekteyiz.(Ek B)

5. Ekonomik faaliyetlerde, 1998-99 yıllarında yaşanan derin resesyon akabinde, bu yıl -tüketim harcamaları, yatırım ve ihracat kaynaklı- güçlü bir toparlanma yaşanmıştır. Bu toparlanma kısmen deprem sonrasında yaşanan bir hızlanmayı temsil etmekte, ancak daha da önemlisi, yurtiçi harcamaların artmasına sebep olan yılın ilk yarısında faiz oranlarındaki büyük düşüşün etkisini ve ekonominin geleceğine olan güvenin yenilenmesini de yansıtmaktadır. Bu gelişmeler ışığında, 2000 yılındaki reel GSMH büyüme oranının, %5- 5½ arasında olan program hedefini aşabilir.

6. Yurtiçi talepteki güçlü toparlanma, uluslararası petrol fiyatlarındaki yükselişle birlikte, ithalatın hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. İhracat hacmindeki artışın hızlanmasına ve rekor seviyeye ulaşması beklenen turizm gelirlerine rağmen, cari açığın 1999 yılındaki GSMH'nın yaklaşık %1'i olan seviyesinden, 2000 yılında, GSMH'nın %5'ine çıkması beklenmektedir. Sözkonusu artışın en az %2'si beklenmedik dış şoklardan (petrol fiyatlarındaki artış, doların değer kazanması neticesinde Avrupa piyasalarında rekabet gücümüzün olumsuz etkilenmesi ve uluslararası faiz oranlarındaki yükseliş) kaynaklanmaktadır. Makroekonomik politikalarımıza olan güvenin artması sonucunda bu açık yılın büyük bir bölümünde kolaylıkla finanse edilmiştir. Kasım ayının ortasına kadar uluslararası tahvil ihraçları, (2000 yılı için planlanan 6 milyar dolarlık düzeyine karşın) 7.5 milyar ABD Doları'na ulaşmış ve program çapraz kurları üzerinden değerlendirilen brüt uluslararası rezervler 3½ milyar ABD Dolar tutarında yükselmiştir. Net Uluslararası Rezervler (NUR) ve dış borçlara ilişkin Haziran sonu ve Eylül sonu performans kriterleri tutturulmuştur (EK A). Para ve döviz kuru politikaları Kasım ayı ortasına kadar titizlikle sürdürülmüştür. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Net İç Varlıklar (NİV) seviyesi (1999 yılı sonundan itibaren uygulanmaya başlanan sterilizasyon yapılmaması kuralına uygun olarak) belirlenen dar bant içinde tutulmuş, NİV'a ilişkin olarak belirlenen Haziran sonu ve Eylül sonu performans kriterleri gerçekleştirilmiştir (EK A).

7. Kasım ayının son 10 günü ve Aralık ayı başlarında Türk mali piyasalarında çalkantıların yüksek olduğu bir dönem yaşanmıştır. Daha sonra TMSF tarafından devralınan orta ölçekli bir bankanın finansal sorunları ve bu bankanın elinde tuttuğu geniş devlet tahvilleri stoğunu ikincil piyasada satması, başlıca piyasa yapıcılarının devlet kağıtları üzerindeki oranları açıklamalarını askıya almalarına yol açmıştır. Bu durum, faiz oranlarının %100-200'e yükselmesine rağmen büyük çaplı bir sermaye çıkışını başlatmıştır. Aynı zamanda, Merkez Bankası aşırı yüksek faiz oranlarının bankacılık sistemi üzerindeki etkisinden endişe ederek, Net İç Varlıklar arzını program koridorunun çok üstünde arttırmıştır. Bu olaylar, uluslararası piyasaların gelişmekte olan ekonomilere olan olumsuz bakış açısı doğrultusunda döviz rezervlerinde 6 milyar ABD Dolarlık bir kayba yol açmıştır. 30 Kasım'da Merkez Bankası piyasaya likidite sağlamayı durdurduğunu açıklayarak, bu yolla rezerv kaybını durdurmuştur. Ancak, faiz oranları %1000'in üzerine fırlamıştır. Finansal piyasalar üzerindeki baskılar ancak politikaların güçlendirildiğine yönelik bir açıklama ve Ek Rezerv Olanağı'ndan faydalanma talebinin açıklanması ile yumuşatılmıştır.

Politika Hedefleri ve 2001-2002 Yılları İçin Genel Makroekonomik Yönetim Stratejisi

8. Mali piyasalardaki son çalkantıya rağmen, 2000 yılında ulaşılan sonuçlar genel olarak olumlu olup, programın temel makroekonomik hedeflerini -enflasyonun 2002 sonu itibariyle tek haneli oranlara indirilmesi, kamu finansmanının güçlü yapısının tesisi ve bu yolla büyümenin sürdürülebilir bir seyre oturtulması- gerçekleştirme konusundaki kararlılığımızı güçlendirmiştir. Bilhassa, 2000 yılı için tahmin edilen cari açığın genişlemesi sonrası iç ekonomik şartlardaki iyileşmenin sağlıklı bir dış pozisyon ile tutarlı olmasını sağlamak gereklidir. Daha açık olarak, 2001 yılı politikalarımız, aşırı iç talep baskılarından kaynaklanabilecek risklerin önüne geçmek, enflasyon performansında daha fazla sapma ihtimalini asgariye indirmek (böylelikle dış rekabet gücünü korumak) ve cari açık düzeyini daha sürdürülebilir bir düzeye indirmek amacıyla şekillenecektir. Bu amaçla, 2001 yılı makroekonomik çerçevemiz, kamu maliyesi politikası da dahil olmak üzere, orijinal program hedeflerine göre önemli ölçüde güçlendirilmiştir. Ayrıca, bankacılık sisteminin şoklara olan hassasiyetinin azaltılması ve yeniden yapılandırılmasının hızlandırılması amacıyla bankacılık alanında kritik tedbirler alınmaktadır. Son olarak, potansiyel olarak büyük miktarda döviz girişi için bir kaynak teşkil eden özelleştirme konusu da dahil olmak üzere, yeni yapısal reform girişimleri başlatılacaktır.

9. 2001-02 yılı programı aşağıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesi üzerine odaklanmaktadır:

- 2001 yılında (Aralık/Aralık) %12 düzeyinde TÜFE enflasyon oranı. TÜFE enflasyonunun 2002 sonu itibariyle tek haneli oranlar olması hedeflenmektedir.
- 2001 yılında %4-4½ civarında bir reel GSMH büyüme oranı - ki bu oran, 2000 yılında gerçekleşmesi muhtemel büyüme oranına göre bir yavaşlamayı göstermektedir. 2002 yılında ve daha sonraki yıllarda büyüme oranının, uygulamaya konulan yapısal reformlar neticesinde oluşacak arz artışı ve artan makroekonomik istikrar neticesinde %5-6 oranına yükselmesi beklenmektedir.
- GSMH'nın %3 ½'sini aşmayan bir cari açık seviyesi, bu seviye kolaylıkla finanse edilebilecek olup, 2000 yılı beklenen sonucunun oldukça altındadır. 2002 yılında dış cari açık seviyesinin GSMH'nın %3'ünün altında olması beklenmektedir.

10. Yukarıdaki makroekonomik hedeflerin birbiriyle tutarlı olduğunu düşünmekte olup, 2001 yılı politikalarımızın ana hedefi, enflasyon hedefine ulaşılmasını temin etmek ve dış pozisyonda beklenen düzelmenin gerçekleşmesini sağlamak olacaktır. Türk ekonomisinin orta vadedeki büyüme beklentilerini azamiye çıkarmak için gerekli şart, istikrarlı bir makroekonomik çerçevenin yakalanması ve bunun sürdürülmesidir.

Maliye Politikası

11. Kamu sektörünün (ki bu kapsama konsolide merkezi bütçe, bütçedışı fonlar, mahalli idareler, KİT'ler, sosyal güvenlik kuruluşları, Merkez Bankası ve işsizlik sigortası fonu dahil edilmektedir) faiz dışı fazlası, sadece 2000 yılı için öngörülen gerçekleşme rakamlarına kıyasla değil aynı zamanda orjinal program hedeflerine göre de güçlendirilecektir. Sözkonusu güçlendirme genel makroekonomik risklerin azaltılmasında ve 2000 sonunda halen 1990'lardaki ortalama seviyesinin üzerinde olacak olan kamu borcunun GSMH'ye oranının daha hızlı bir şekilde düşürülmesinde bir araç olacaktır.

12. Amacımız, kamu sektörü faiz dışı fazlasını GSMH'nın %2'si kadar artırarak, 2000 yılı için öngörülen GSMH'nın %3.0'dan, 2001 yılında (GSMH'nın %3.75'i olan orjinal hedefe karşı) GSMH'nın %5.0'ına çıkarmaktır. Kamu sektörü borçlanma gereğinin 2000 yılında GSMH'nın %18½'lik seviyesinden, 2001 yılında GSMH'nın %10'na düşmesi öngörülmektedir. Kamu sektörü operasyonel açığının (kamu sektörü borcunun reel değerinde enflasyon sebebiyle meydana gelen azalma dikkate alınarak hesaplanan açık) 2000 yılındaki GSMH'nın %5.5'i seviyesinden, 2001 yılında GSMH'nın %3'ü seviyesine düşmesi beklenmektedir (1998-99'da devralınan TMSF bankalarının yeniden sermayelendirilmesi için çıkarılan kağıtların GSMH'nın %0.3'ü oranındaki faiz ödemeleri hariç). Bankaların yeniden sermayelendirilmesi için çıkarılan kağıtlar hariç tutulduğunda, kamu sektörü borcunun GSMH'nın %4½'si oranında düşmesi öngörülmektedir. 2002 yılında, kamu sektörü faiz dışı fazlasını 2001 yılı seviyesi civarında tutmayı amaçlamaktayız. Bunun, operasyonel açığı 2001 yılı seviyesi civarında tutmak için yeterli olacağı beklenmektedir.

13. Kamu sektörü hesaplarında hedeflenen iyileşmeler, sadece konsolide bütçe seviyesinde değil, aynı zamanda, kamu sektörünün konsolide bütçe dışında kalan kısımları düzeyinde de koordineli bir çalışma yapılmasını gerektirecektir. Konsolide bütçeye ilişkin olarak, 2001 yılında özelleştirme gelirleri, faiz gelirleri ve Merkez Bankası kar transferleri haricindeki faiz dışı fazlanın en azından 8,735 trilyon TL olmasını beklemekteyiz (2000 yılında GSMH'nın %4.9'u olan seviyesine kıyasla GSMH'nın %5.7'si). Bu, Kamu Ortaklığı Fonu'nun bütçeye dahil edilmesine ilişkin ayarlama yapıldıktan sonra, 2000 yılına göre GSMH'nın % 1'i oranında bir iyileşmeyi temsil etmektedir.

14. Eylül 2000 tarihinde uygulamaya konan ve yıllık bazda GSMH'nın %1/4'ü kadar tasarruf sağlaması beklenen önlemlere ilaveten 2001 yılı Bütçesi'nin kabulü öncesinde, 2000 yılı Bütçesinde uygulamaya alınan geçici önlemlerin kaldırılmasının etkilerinin kısmen bertaraf edilmesi amacıyla, bazı önlemler alınmaktadır. Daha detaylı olarak aşağıdaki önlemler uygulanmaktadır;

- Dolaysız vergilerle ilgili olarak, peşin kurumlar vergisi oranını %20'den %25'e çıkararak, gelir ve kurumlar vergisinin üçer aylık dönemlerle peşin ödenmesi sistemi 2001'e uzatılacak; mevduat, repo ve yatırım ödenekleri üzerindeki stopaj oranları artırılacak; gelir vergisi dilimlerinin hedeflenen enflasyona endekslenmesi sürdürülecek; peşin gelir vergisi yeniden uygulanacaktır (hayat standartları temeline dayanarak). Deprem bölgelerindeki vergi ertelenmesinin son bulmasını da dikkate alarak, bu tedbirlerin GSMH'nın %1.2'si kadar bir gelir getirmesi beklenmektedir.
- Dolaylı vergilere gelince, özel iletişim ve özel işlem vergilerinin süresi, özel işlem vergisinin oranı iki katına çıkartılarak, 2001-2002 yıllarını da kapsayacak şekilde uzatılacaktır; telefon hizmetleri ve doğal gazdaki KDV oranları artırılacak; motorlu taşıtlar üzerindeki vergi oranları ve düzeyleri artırılacak, diğer harçlarla beraber LPG kullanan araçlar üzerindeki vergiler artırılacaktır. Bu tedbirlerin GSMH'nın %1.2'si kadar gelir getirmesi beklenmektedir. Buna ilaveten, akaryakıt tüketim vergisi aylık artış oranı en az hedeflenen TÜFE enflasyonuna eşit olacak şekilde belirlenecektir.
- Vergidışı gelirlerde ise, eğitime katkı payı 2001-2002'ye uzatılacak; İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve diğer kurullardan alınan katkı payları yenilenecek ve yurtiçi ve ithalat kredileri üzerindeki harçlar da artırılacaktır (Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu). Bu tedbirlerin GSMH'nın %0.7'si kadar gelir getirmesi beklenmektedir.

15. Harcama tarafında ise 2001 yılı programı, konsolide bütçe faiz dışı harcamasının reel artışını (vergi iadeleri ve deprem harcamaları hariç ve Kamu Ortaklığı Fonu'nun bütçeye dahil edilişinin hesaba katılmasından sonra) GSMH reel büyümesinin önemli oranda altında tutmayı hedeflemektedir. Bu amaçla aşağıdaki politikalar uygulanacaktır:

- Memur maaşları Aralık ayında 2000 yılında hedeflenen enflasyonun üzerine çıkan enflasyon farkını telafi etmek için artırılacaktır. 2001 yılının ilk yarısı için ise maaşlar Ocak ayında %10 artırılacaktır. Ancak, TÜFE enflasyonunun %10'u aşması halinde memur maaşlarında TÜFE enflasyon oranı ile %10 arasındaki farka eşit ilave bir artış yapılacaktır. Aynı politika (maaş artışlarının enflasyon hedefi ile uyumlu olması ve enflasyonun hedeflenen oranı aşması halinde bunun sonradan yapılacak ayarlama ile telafi edilmesi) 2001 yılının ikinci yarısında da uygulanacaktır. Ayrıca 2001 yılında yeni memur alımları bir önceki yıl emekli olan kişi sayısının %80'i ile sınırlı olacaktır (eğitim, sağlık ve güvenlik sektörleri hariç).
- 2000 yılında olduğu gibi Ocak 2001'de Maliye Bakanlığı tüm faiz dışı harcamaların (personel, sosyal güvenlik fonlarına transferler ve vergi iadeleri hariç) bütçe ödeneklerini %2 oranında azaltan bir tebliğ yayınlayacaktır (GSMH'nin %0.1'si oranında tasarruf sağlanması beklenmektedir).
- Son olarak, GSMH'nin %0.3'ü oranındaki bir tasarruf, bütçe uygulaması süresince bütçe kanunun 53. maddesi kapsamındaki diğer cari harcamaların kısılması ile sağlanacaktır.

16. Kamu sektörünün konsolide bütçe dışında kalan bölümü konusunda;

- İşsizlik Sigortası Fonu'nun faiz dışı fazlasının, 2000 yılındaki GSMH'nın % 0.2'sinden, 2001 yılında GSMH'nın % 0.5'ine çıkmasını beklemekteyiz. Bu artış, 2000 yılının ikinci yarısında uygulanan işsizlik sigortası primlerinin tüm yıl içindeki etkisini yansıtmaktadır.
- Bütçe dışı fonların faiz dışı dengesinin, 2000 yılında öngörülen GSMH'nın % -0.5'inden, 2001 yılında GSMH'nın % -0.2'sine artmasını beklemekteyiz. Bu gelişme, temel olarak, Kamu Ortaklığı Fonu'nun konsolide bütçeye dahil edilmesini yansıtmaktadır.
- Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) faiz dışı dengesi, 2000 yılında GSMH'nın % -1.5'i olup, bu oranın 2001 yılında GSMH'nın % -0.9 olmasını beklemekteyiz. İhtiyatlı ücret politikalarına ek olarak bu iyileşme şu tedbirleri yansıtmaktadır: (i) şeker pancarı kotalarının 12.5 milyon tondan 11.5 milyon tona düşürülmesi ve şeker pancarı destekleme fiyatının azami %12 oranında artırılması (ii) hububat destekleme alımlarının hacminin daha da azaltılması ve TMO tahıl stoklarının daha da düşürülmesi (iii) Aralık 2000 itibariyle TEAŞ tarafından satılan ortalama elektrik fiyatları kwh başına 4.5 Sent olması ve TEDAŞ ile ilgili olan (TEDAŞ'ın TEAŞ'tan aldığı elektriğin artan maliyetini karşılamasını sağlayacak) fiyat artışlarının yapılacak olması ve (iv) 2001 Ocak ayı sonuna kadar LPG üzerindeki sübvansiyonun kaldırılması. Ek olarak, 2000 yılında Hazine'nin portföyündeki KİTlerde emekli olan personelin azami %15'ine kadar yeni personel alımı politikası sürdürülecektir. KİTler arasında transfer edilen personel bu sınıra dahil edilecektir. Bu limit dahilinde yeni istihdama izin verme konusunda sadece Hazine yetkili olacaktır.

17. 14.paragrafta yer verilen önlemlerin hayata geçirilmesi ve daha önce ifade edilen mali hedefler doğrultusunda hazırlanan 2001 Yılı Bütçesi'nin Meclis Bütçe ve Plan Komisyonu'nda kabulü, (ve elektrik tüketimi üzerinden sabit ücret alınmasını sağlayan hükümler dahil) IMF İcra Direktörleri Kurulu'na Stand-by anlaşması kapsamındaki üçüncü ve dördüncü gözden geçirmelerin tamamlanması talebimizin sunulması ve Ek Rezerv Olanağı'ndan yararlanılması için ön koşul teşkil edecektir (bundan böyle "ön koşullar olarak tabir edilecektir").

18. 2001 yılı mali hedeflerinin gerçekleştirilmesi bir dizi performans kriterleri ve endikatif hedefler aracılığıyla izlenecektir.

- Özelleştirme gelirleri hariç, konsolide kamu sektörü faiz dışı fazlasına ait üçer aylık performans kriteri. 2001 sonu için taban 8,110 trilyon TL olacaktır (GSMH'nın % 5.2'si); 2001 yılı ilk üç aylık döneminde aylık endikatif tavanlar olacaktır (EK B).
- Üçer aylık endikatif hedeflerle birlikte, özelleştirme gelirleri dahil konsolide kamu sektörünün faiz dışı fazlasına ilişkin yıl sonu performans kriteri (EK B).
- Konsolide merkezi hükümetin faiz dışı harcamaları (vergi iadeleri hariç) üzerinde üçer aylık performans kriteri (Ek C).
- Sadece temel dengedeki değil faiz ödemelerindeki gelişmeleri de izlemek amacıyla, özelleştirme gelirleri hariç tutulmak üzere, konsolide kamu sektörünün genel açığına ait üçer aylık endikatif tavanlar (Ek D).

19. Program hedeflerine ulaşmak için yukarıda belirtilen mali tedbirlerin yeterli olacağını düşünüyoruz. Ancak, başta enflasyon ve dış cari hesaplar olmak üzere, ana makroekonomik hedeflere ulaşılması için gerekli olması halinde, ek mali tedbirlerde yürürlüğe koyabiliriz.

Kamu Borç Yönetimi

20. 2000 yılında, kamu borç yönetiminde iç kamu borçlarının ortalama vadesi genel olarak muhafaza edilirken (Ekim 2000'de 15 ay kadar idi), borçlanma maliyetlerinin düşürülmesinde başarı kaydedilmiştir. 1999'un ikinci yarısında yeni bir enstrüman olarak kullanılmaya başlanılan değişken faizli tahvillerin piyasası hızla gelişmiştir (Değişken faizli tahviller, 2000 yılında ihalelerle sağlanan iç borç tutarının % 21'i kadardır). Brüt dış borcun kamunun toplam borcu içindeki yerinin 1999 ve 2000 yılları arasında genel olarak değişmeden kalacağı tahmin edilmektedir (yaklaşık %40). Gerekli olması halinde ilave finansman sağlanabilmesini teminen 0.5 milyar ABD Doları olan 2000 Aralık sonu kısa vadeli borç limitinin 1.1 milyar ABD Doları olarak revize edilmesini talep ediyoruz.

21. 2001 yılında, enflasyonun düştüğü bir ortamda, mevcut faiz oranlarına bağlanılmasından kaçınılması ihtiyacı ile, iç borcun vadesinin uzatılması ihtiyacının dengelenmesi politikasını sürdüreceğiz. 2000 yılında, asıl vurgu vadelerin kısalmasından kaçınılması iken, 2001 yılında, kısmen Değişken Faizli Tahvillerin piyasasının daha da gelişimi sayesinde, iç borcun ortalama vadesinin makul şekilde uzatılması hedeflenecektir. Aynı zamanda, toplam borç içerisinde kamu sektörü dış borcunun payının genel olarak sabit kalmasına çalışılacaktır. Bu politika, Ek G ve H'de konsolide kamu sektörünün dış borçlanmasına ve garantilerine ilişkin olarak yer alan üst sınırlarda yansıtılmaktadır. 2000 Aralık sonu için kısa vadeli borç limiti, 2001 yılının son çeyreğinde programın ilk yılında mutabık kalınan (0.5 milyar ABD Dolarlık) seviyesine çevrilene kadar, 2001 yılının üçüncü çeyreğinin sonuna taşınacaktır.

Gelirler Politikası

22. Kamu sektöründe yukarıda memurlar için ifade edilen maaş politikasına ek olarak, kamu işçilerinin toplu ücret sözleşmeleri önümüzdeki aylarda tekrar müzakereye açılacaktır. Bu görüşmelerde, programın genel makroekonomik hedefleri ile birlikte KİT'lerin mali durumunun güçlendirilmesi ihtiyacı da göz önünde bulunduracaktır.

23. Asgari ücret artışları, Hükümet, sendika ve işveren temsilcilerinden müteşekkil Asgari Ücret Komisyonu tarafından belirlenmektedir. 2000 yılında da olduğu gibi, Hükümet 2001 yılı için asgari ücret artışlarının hedeflenen enflasyon ile uyumlu olmasını sağlamak konusunda gayret gösterecektir.

24. Enflasyonun düşmesini kolaylaştırmak amacıyla, hükümet, gerek sosyal ortaklar arasındaki görüşmelerde, gerekse özel sektörle temaslarında, ücret anlaşmalarının ve özel sektör fiyatlandırma kararlarının enflasyon hedefine uygun olmasını sağlamak için daha aktif bir rol oynayacaktır.

Para ve döviz kuru politikası

25. 2000 yılının sonlarında yaşanan mali kriz akabinde, para politikasının amacı, toplam para tabanı arzında aşırı bir artış olmadan döviz rezervlerinin arttırılmasını kolaylaştırmayı teminen, NİV seviyesini 2000 Kasım ayı ortasındaki seviyesine doğru kademeli olarak yaklaştırmak olmuştur. Daha net bir ifadeyle, NİV, 11 Aralık 2001 tarihinde 1,840 trilyon TL seviyesine indirilmiştir. NİV 11 Ocak 2001'de 1,460 trilyon TL'nin üstüne çıkmayacaktır. Buna koşut olarak, NİV'e ilişkin 2000 Aralık sonu performans kriterinin - ki bu kriter 11 Aralık-11 Ocak tarihleri arasındaki ortalama NİV stoğu olarak hesaplanmaktadır (2000 yılının sonunda dini bayramlar sebebiyle para tabanı talebinde görülen dalgalanmaları dikkate almak suretiyle 1,650 trilyon TL olarak revize edilmesini talep ediyoruz (EK E). Aynı zamanda, yeni program çapraz kurları kullanılarak hesaplanan Net Uluslararası Rezerv (NUR) tabanının 2000 Aralık sonu için 10.4 milyar ABD Doları olarak revize edilmesini talep ediyoruz (EK F). Bu yeni hedef TCMB'nin kriz sonrasındaki daha düşük seviyedeki rezerv pozisyonunu dikkate almaktadır. 2001 için NUR tabanı Haziran ayına kadar 12 milyar ABD Dolarına çıkacak şekilde belirlenmiştir.

26. Para tabanına olan talebin ve net uluslararası rezervlerin 11 Aralık 2000 ve 11 Ocak 2001 tarihleri arasında dini bayramlar ve yıl sonunda hesapların kapatılması nedeniyle büyük mevsimsel dalgalanmalar göstermesi beklenmektedir. Bu dönemde, NİV ve NUR hareketleri Fon uzmanları ile istişare edilerek yakından izlenecektir ve para politikası, bu hareketlerde mevsimsel dalgalanmaları aşan bir seyir tespit edilmesi halinde, derhal sıkılaştırılacaktır.

27. 2001'in ilk yarısında, önceden ilan edilmiş bantsız döviz kuru yolu para politikasının ana özelliği olmaya devam edecektir. Daha önce ilan edildiği üzere, 2000 yılının son çeyreğinde aylık %1 olan devalüasyon oranı, 2001 yılının ilk çeyreğinde ayda %0.9 oranına ve 2001 yılının ikinci çeyreğinde de ayda %0.85 oranına düşürülecektir. NİV hususunda ise, kriz sırasında yaratılan NİV fazlasının kademeli olarak azaltılması politikasını sürdüreceğiz. Bu politika, Ocak, Şubat, Mart ve Haziran 2001 sonu için NİV tavanları (performans kriteri) (Ek E) belirlenirken dikkate alınmış olup, bu tavanlar ayrıca 12 Ocak tarihi itibariyle geçerli olacak munzam karşılık oranlarındaki düşüşü de yansıtmaktadır. Dolayısıyla, 2001 Haziran sonuna kadar kriz sırasında yaratılan NİV fazlasının yaklaşık %50'si (munzam karşılık oranlarındaki değişiklik için düzeltilmiş) ortadan kaldırılacaktır. Performans kriterlerine uygunluğun tespiti amacıyla yalnızca yukarıda ifade edilen tarihler önem taşımaktadır; bununla birlikte, NİV'in bu tarihler arasında, NİV tavanlarının (dini bayramlardan etkilenen Mart ayının ikinci ve üçüncü haftasındaki rakamlar hariç tutularak) doğrusal enterpolasyonunu sistematik olarak veya büyük miktarlarda aşması beklenmemektedir. Sermaye girişleri halihazırda tahmin edilen tutarlardan daha güçlü olursa, sermaye girişlerinin programın enflasyon hedeflerinin tutturulması ile bağdaşmayan bir faiz oranı seviyesine gelmesine ve para arzında aşırı artış olmasına engel olmak amacıyla, döviz kuru taahhüdümüz imkan verdiği ölçüde, NİV yukarıda ifade edilen tutarın altında tutulacaktır. Yukarıdaki iki paragrafta yer verilen NİV tavanlarının uygunluğu, dış hesaplardaki ve enflasyondaki gelişmeler ışığında önümüzdeki program gözden geçirmeleri sırasında tekrar değerlendirilecektir.

28. 9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubumuzda öngörüldüğü üzere, 1 Temmuz 2001'den itibaren fiyat istikrarının doğrudan izlenebilmesine daha fazla odaklanılmasına imkan veren bir parasal

çerçeveye aşamalı olarak geçilmesini teminen merkezi döviz kuru yolununun etrafında kademeli olarak genişleyen bir bant uygulamasına geçilecek ve NİV politikasının daha esnek olmasına izin verilecektir. Bu geçiş, enflasyonla mücadelenin ilk aşamasında uygun olmasına rağmen, uzun vadede gereksiz katılıklara yol açabilecek bir parasal çerçeveye sıkışıp kalınmasının önlenmesi için gerekli bulunmaktadır.

29. Daha net bir ifadeyle, 1 Temmuz 2001'den itibaren:

- Döviz kuru, merkez noktası etrafında giderek genişleyen simetrik bir bant içinde hareket edecektir. Bandın merkez noktası kuru 1999 yılı sonu itibariyle uygulamaya konulan esaslar çerçevesinde önceden duyurulmaya devam edecektir. Bandın merkez noktasının değer kaybı oranı, 2001 yılının üçüncü ve dördüncü çeyreğinde aylık bazda %0.85 olacaktır. Döviz kuru bandı içerisinde, döviz kuru döviz interbank piyasasında oluşacaktır ve Merkez Bankası sadece Hazine'nin bir ajanı olarak döviz alacak veya satacaktır.
- Merkez nokta etrafındaki bant bir uçtan bir uca ölçüldüğünde, günde, yıllık bazda %15 oranına denk gelecek şekilde genişleyecektir. Bandın toplam genişliği, böylelikle, 2001 Aralık sonu itibariyle %7½, 2002 Haziran sonu itibariyle %15 ve 2002 Aralık sonu itibariyle de %22½ olacaktır.
- Döviz kurunun bant içinde serbestçe hareket etmesine imkan vermek amacıyla NİV'ın kullanımındaki esnekliğinin artırılması ve enflasyon hedefinin tutturulması amacına giderek daha fazla odaklanması gerekli olacaktır (bkz bir sonraki paragraf). Bu amaca hizmet etmek üzere, 2001 yılının ikinci yarısı için belirlenen NİV tavanlarındaki artış (Ek E), 2001 yılının ikinci yarısında TL para tabanı talebinde beklenen artışa eşit olarak belirlenmiştir (enflasyon ve reel GSMH büyüme oranları ile tutarlı olarak). Enflasyonla mücadele sürecinde para talebini ve yılın ilk yarısındaki sermaye akışlarının boyutlarını tahmin etmekteki güçlükler nedeniyle, NİV tavanları şu anda endikatif hedef olarak belirlenmiştir (2001 yılının ikinci yarısına ilişkin diğer program parametreleri ile birlikte; bkz ekler). Sözkonusu hedeflerin gelecekteki gözden geçirmelerde performans kriterine dönüştürülmesi beklenmektedir.

30. Para politikasının idaresinde, 2001 yılının ikinci yarısından itibaren kademeli olarak kullanılabilecek artan esneklik, Merkez Bankası'nca ana hedef olan enflasyonla mücadele sürecinin devamını sağlamak amacıyla kullanılacaktır. Dolayısıyla, döviz kuru merkezli bir parasal çerçeveden yavaş yavaş, başka birçok ülkede başarıyla uygulamaya alınmış olan resmi enflasyon hedefleme merkezli bir çerçeveye geçeceğiz. Bu geçişi desteklemek amacıyla gerekli bir adım olan yeni bir Merkez Bankası Kanunu 2001 Nisan sonuna kadar (8. Gözden geçirmenin tamamlanması için ön koşul) çıkarılacaktır. Kanun, fiyat istikrarını Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın temel politika hedefi yapmak amacıyla, bu amacın gerçekleştirilmesi esnasında kullanacağı işlevsel bağımsızlığın geliştirilmesini, para politikası kararlarında hesap verilebilirlik/açıklanabilirlik seviyesinin arttırılmasını ve para politikasının belirlenmesinde şeffaflığın sağlanmasını temin edecektir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne muhtemel katılımı gözönünde bulundurulduğunda, tüm bunlar, Maastricht Anlaşması ile uyumlu bir Merkez Bankası mevzuatı oluşturulması açısından da gerekli olacaktır. Para politikasının şeffaflığı ve hesap verilebilirliği hususlarında, Merkez Bankası halihazırda enflasyon gelişmelerini izleyen üçer aylık enflasyon raporları yayımlamaya başlamıştır. Aynı zamanda, Merkez Bankası'nın enflasyon hedeflemesinin gerektirdiği analitik ve istatistiksel yeterliliğinin arttırılması için gerekli düzenlemelerin yapılmasına başlanılmıştır.

31. Mevduat munzam karşılıklarının bankalar üzerine getirdiği yükün azaltılması için, 12 Ocak 2001'den itibaren, TL mevduata ilişkin munzam karşılık oranı %6'dan %4'e düşürülecektir. Disponibilite ve mevduat munzam karşılıklarında 2001 yılı süresince başka değişiklik

yapılmayacaktır. Mevduat munzam karşılıklarındaki bu azalışın getirdiği likidite etkileri, 2001 yılı için NİV tavanı oluşturulurken dikkate alınmıştır.

32. Yukarıda bahsedilen parasal çerçeve, enflasyonla mücadele amacımızla tutarlı olduğu gibi uluslararası net rezervlerimizin rahat bir düzeyde ve Ek F'de belirtilen tabanların (performans kriterleri ve endikatif hedefler) üzerinde tutulması hedefiyle de uyumludur.

Yapısal Hususlar

33. Yapısal reformlar ekonomik gündemimizin temel bileşeni olmaya devam etmektedir. Bu alandaki faaliyetler Dünya Bankası ile yakın işbirliği içinde formüle edilmiş olup, Banka tarafından sağlanacak kredilerle desteklenecektir.

Özelleştirme

34. Özelleştirme programımız, ekonomik etkinliğin arttırılması ve kamu sektörünün iç ve dış borçlanma gereğinin azaltılması ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirilmeye devam etmektedir. 2000 yılında sağlanan toplam 3.5 milyar ABD Doları tutarındaki özelleştirme gelirinin 2.7 milyar ABD Doları Özelleştirme İdaresi'nin portföyündeki kuruluşların satışından, 0.3 milyar ABD Doları enerji santrallerinin işletim hakkı devrinden, 0.5 milyar ABD Doları GSM lisans satışının ilk taksidinden sağlanmıştır. 2000 yılında tamamlanan özelleştirme işlemlerinden 2001 için 2.1 milyar ABD Doları tutarındaki özelleştirme geliri (ki bunun 2 milyar ABD Doları GSM lisans satışından sağlanmıştır) şimdiden temin edilmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla orjinal hedefin altına düşülmüş olunmasına rağmen, 2000 yılında tamamlanan özelleştirme işlemlerinden 5.6 milyar ABD Doları sağlanmıştır ve bu tutar özelleştirme programının başladığı 1986 yılından beri toplanılan özelleştirme geliri kadardır.

35. 2001 yılında özelleştirme sürecini hızlandırmak için, Hükümet kuvvetli yönetim hakkı devriyle beraber Türk Telekom hisselerinin %33.5'ini stratejik yatırımcılara satış ihalesini yapacaktır. Bu amaçla;

- Hükümet, 14 Aralık 2000'te ihale duyurusunu Resmi Gazete'de yayınlamış ve ihale komisyonu, ihale şartnamesini aynı tarihte onaylamıştır (ön koşul).
- 14 Ocak 2001'e kadar güçlü yönetim hakkı devrini içeren ihale şartnamesi ve konuya ilişkin bilgi veren bir metin (information memorandum) kamuoyuna açıklanacaktır (5inci gözden geçirmenin tamamlanması için bir koşul).
- İhale komisyonu nihai ihale belgelerini - yetkilendirme anlaşması ve tarife düzenlemeleri dahil- yayınlayacak ve 30 Mart 2001'e kadar tekliflerin verilmesini talep edecektir (yapısal performans kriteri); ve
- Mayıs 2001 sonuna kadar ihale komisyonu kazanan teklifi seçecektir.

Türk Havayolları(THY)'nin %51 hissesinin satışı için ihale duyurusu, satış 2001 Mart sonuna kadar sonuçlandırılmak (yapısal benchmark) üzere 14 Aralık 2000 tarihinde yapılmıştır (ön koşul).

36. Elektrik sektöründe rekabete dayalı bir piyasa için uygun düzenleyici çerçevenin oluşturulması ve bu sektördeki devlet varlıklarının doğrudan satış yoluyla elden çıkarılması, ekonomik etkinliğin artmasını ve yabancı doğrudan yatırımları çekmeyi hedefleyen reform stratejimizin temel unsurlarıdır. Bu amaçla;

- 14 Aralık 2000 tarihine kadar ve Dünya Bankası Ekonomik Reform Kredisi'ne uygun olarak bir elektrik piyasası kanunu Parlamento'ya sunulacaktır (ön koşul). Bu kanun (i) tarife politikası üzerinde tam yetkiye sahip bağımsız bir düzenleyici kurum oluşturmaktadır, (ii) devlete ait enerji üretim santralleri ve dağıtım şirketlerinin doğrudan satışına yönelik bir çerçeveyi belirlemektedir, (iii) devlete ait enerji üretim ve dağıtım şirketleri için işletme haklarının devrine ilişkin finansman işlemlerinin tamamlanması amacıyla son tarih olarak 31 Mart 2001'i belirlemektedir. Bu kanunun 2001 Ocak ayı sonuna kadar hayata geçirilmesi yapısal performans kriteridir.
- 2001 Ocak ayı sonuna kadar kamu iktisadi teşebbüslerine ilişkin kanun (233 sayılı Kanun), TEAŞ'ın birbirinden farklı elektrik üretim, dağıtım ve satış şirketleri olarak yeniden yapılandırılmasına müsaade edecek şekilde değiştirilecektir.
- TEAŞ'ın yeniden yapılandırılmasına ilişkin bir kararname 2001 Ocak ayının sonuna kadar çıkarılacaktır.
- 2001-02 döneminde ortaya çıkacak potansiyel elektrik arzı eksikliğinin karşılanmasına yardımcı olması amacıyla, 2002 yılına kadar bitirilmesi koşuluyla, Hazine garantisi almaya uygun 29 Yap-İşlet-Devret projesi listesi- toplam yaklaşık 1.5 gwh kapasiteye sahip- 31 Aralık 2000 tarihine kadar ilan edilecektir. Elektrik arzındaki iyileşme dikkate alındığında bunlardan başka Yap-İşlet-Devret projesi hazine garantisi alamayacaktır. İ
- İşletme haklarının devri için son tarih olan 31 Mart 2001 tarihinden sonra devlet idaresinde kalan elektrik dağıtım şirketlerinin satışına ilişkin ön-yeterlilik ihalesi 15 Nisan 2001'e kadar başlatılacaktır.

37. 2001 yılında daha fazla ilerleme kaydedilmesi için 20 Aralık 2000 tarihine kadar Özelleştirme İdaresi'ne ilave şirketler devredeceğiz (biraz gecikmeli de olsa programın yapısal kriterleri arasında yer alan tedbirler gerçekleştirilmiş olacaktır). Bu şirketlerin arasında tarım şirketlerinin (aşağıya bkz.) yanısıra MKEK (Makina ve Kimya)'in ve ETİ Holding'in bazı fabrikaları yeralmaktadır.

38. Toplam olarak ve 2000 yılında gerçekleştirilen işlemlerden 2001 yılında sağlanması beklenen gelirler de dahil olmak üzere, 2001 yılında toplam özelleştirme gelirlerinin 6-7 milyar ABD Doları (GSMH'nın %3-3½'si) seviyesine ulaşmasını beklemekteyiz. Özelleştirme İdaresi'ne işletme maliyetleri ve KİT'lere transferler için kullanılacak 1.1 milyar ABD Doları hariç, tüm bu özelleştirme gelirleri ve bunlara başka herhangi bir kaynaktan eklenebilecek meblağlar, borç azaltılmasında kullanılmak üzere Hazine'ye aktarılacaktır.

Sosyal Güvenlik Reformu

39. 1999 yılında kabul edilen kapsamlı sosyal güvenlik reformunun üzerine inşa ederek, Hükümet sosyal güvenlik fonlarının yönetiminin geliştirilmesini ve gönüllü özel emeklilik sisteminin uygulanmasını amaçlayan ikinci bir reform paketi düzenlemiştir. Eylül ayında dört kanun hükmünde kararname yürürlüğe girmiştir ancak, (geçici olarak yürürlükte olsalar bile) en son Anayasa Mahkemesi kararına dayanarak bunların kanun haline gelebilmesi için Meclis'e sunulmaları gerekmektedir. Bu kanunlar, SSK (başlıca kamu sosyal güvenlik fonu), Bağ-Kur (serbest meslek sahipleri ve çiftciler için emeklilik fonu) ve IS-KUR'un (İşsizlik sigortasının idaresinden sorumlu kurum) faaliyetlerini gözetime tabi tutacak bir sosyal güvenlik kurumunun tesis edilmesi ve sosyal güvenlik kuruluşlarının idari yeniden yapılandırılmasını amaçlamaktadır. Meclis'e sunulmuş olan diğer düzenleme ise SSK ve Bağ-Kur'daki (sağlık primleri ve Bağ-Kur'daki ortak ödemelerin artırılması gibi) bazı katsayıların ayarlanması ve gönüllü özel emeklilik sisteminin uygulamaya konmasını öngörmektedir.

40. Kamu maliyesi yönetimini ve şeffaflığı iyileştirmeye devam etmeye kararlıyız. Standart ve Kodların Uygulamasının Raporu-Kamu Maliyesi Şeffaflığı Modül'ü Temmuz ayında yayımlanmıştır. Yılın ilk yarısında 25 bütçe içi ve 2 bütçe dışı fonu kapattıktan sonra, diğer 21 bütçe içi fonu ve 4 bütçedışı fonu 2000 Ekim ayı içinde kapatmayı amaçlamıştık (yapısal benchmark). Ancak, Anayasa Mahkemesi'nin kararı nedeniyle gerekli kanun hükmünde kararnameler Bakanlar Kurulunca kabul edilememiştir. Bunlar kanun olarak Parlamentoya sunulacak ve 2001 yılı Şubat ayı ortasına kadar yürürlüğe girecektir (yapısal benchmark). Kalan 15 bütçe fonunun (Dünya Bankası'ndan alınan kredileri kanalize etmek için ihtiyaç duyulan, Destekleme Fiyat İstikrar Fonu, DFİF, hariç) ve bir bütçe dışı fonun kapatılmasına ilişkin gerekli kanun 9 Aralık tarihli Niyet Mektubunda belirtildiği üzere 2001 yılı Haziran ayı sonuna kadar yürürlüğe konulacaktır (yapısal benkchmark). Sonuç olarak (DFİF haricinde) tüm bütçe fonları 2002 bütçesinde kaldırılacak, ve bütçe dışı fonların sayısı 6 ile sınırlandırılacaktır. Bütçe içi veya dışında yeni fon yaratılmayacaktır.

41. Kamu maliyesi şeffaflığı alanında ise, kamu sektörü için açık borçlanma kuralları ve limitleri ortaya koyan ve Hazine'nin devirli kredi -on-lending- ve borç garantilerini de bütçe kapsamına alan kamu finansmanı ve borç yönetimi kanunu 2001 yılı Haziran ayı sonuna kadar Meclis'e sunmaya niyetliyiz (yapısal benchmark). Kamunun ihtiyati yükümlülüklerine (contingent liabilities) ilişkin olarak ise, devlet garantilerinin vade yapısını ve diğer ihtiyati yükümlülüklerin koşullarını açıklayarak şeffaflığı artırmaya devam ettik. 2001 yılında, Hazine hesaplarına ilişkin aylık raporlara IMF'in Kamu Finansmanı İstatistikleri standartları doğrultusunda "borç verme eksi geri ödeme" kalemi eklenecek ve böylelikle bütçe dengesi kapsamı garantili borca ilişkin net Hazine ödemesini içerecek şekilde genişletilecektir. 1999 Aralık'taki Niyet Mektubu'nda bahsedildiği üzere, 2001 Bütçe Kanunu, 2001'de verilecek yeni garantiler için açık limitler koymaktadır. (böylelikle bir yapısal kriter gerçekleştirilmiştir.)

42. Harcama yönetimini iyileştirmek için 2001 ortasına kadar devlet birimlerindeki harcama ve maliyetlerin daha iyi takip edilmesini sağlayacak bilgisayarlı muhasebe sistemi uygulamasını tamamlayacağız. Ayrıca, 2002 yılı bütçesi kapsamında pilot uygulama için (Dünya Bankası'nın Kamu Mali Yönetimi Projesi desteği ile gerçekleştirilecek) 2001 Haziran ayına kadar uluslararası standartlara uygun yeni bir bütçe sınıflandırması tamamlanacaktır. 2001 yılında ayrıca, 2002 bütçesi ile pilot uygulamayı başlatmak amacıyla tahakkuk bazlı muhasebe sistemine geçilmesine ilişkin gerekli çalışmaları başlatmak niyetindeyiz.

Vergi İdaresi:

43. 2000 ve 2001'de, vergi sisteminin etkinliğini ve adaletini sağlamanın gerekli koşulu olan, tüm mükelleflerin vergi mevzuatına tam olarak uymalarını artırmak amacıyla vergi idaresinin kuvvetlendirilmesi çalışmalarına devam edeceğiz. Bu amaçla, planlandığı üzere tüm önemli vergi dairelerinde (vergi gelirlerinin %90'ından fazlasını tahsil eden) bilgisayar ortamına geçilmesi tamamlanmış olup, 2001'de hemen hemen kalan tüm diğer vergi dairelerinde de bilgisayar ortamına geçilecektir. Vergi mükellefine ait verilerin (üçüncü kişilere ilişkin bilgiler de dahil olmak üzere) işlenmesini ve paylaşılmasını, üç veri işleme merkezini birleştirip, yeniden organize ederek iyileştireceğiz ve vergi mükelleflerine vergi kimlik numarası verilmesi uygulamasını zamanla daha da geniş bir tabana yayacağız. Vergi numaralarına ilişkin spesifik adımlar Ocak ayı gözden geçirmesi sırasında belirlenecektir. Bu iyileştirmelere dayanarak, vergi mükelleflerinin denetim ve tasdik kapsam ve boyutunu genişleterek, vergi kanunlarının ve düzenlemelerinin uygulanmasını kuvvetlendireceğiz. Bu tedbirler, vergi tahsilatını artıracak ve herhangi bir vergi affi olmadan gecikmiş vergi borçlarının azalmasına yol açacaktır.

44. Tüm dolaylı destek politikalarından 2002 sonuna kadar kademeli olarak vazgeçilmesi ve doğrudan gelir desteği (DDG) sisteminin uygulanmasına geçilmesini amaçlayan tarım politikalarının reformunda, program dahilinde şimdiye kadar önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu, tarım politikalarının ekonomik olarak daha etkin hale getirilmesini sağlayacak, bütçeye maliyeti üzerinde daha sıkı bir kontrole ve kaynakların en fakir çiftçilere daha iyi yönlendirilmesine izin verecektir. Tütün destekleme fiyatları 2000 yılında hedeflenen enflasyonla aynı doğrultuda artırılmıştır. Buğday destekleme fiyatı ile dünya fiyatı arasındaki fark %35'e düşürülmüştür. Kasım'da açıklanan şeker pancarı destekleme fiyatları %25 artırılmıştır. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB) Kanunu'nun onaylanmasından sonra, yeniden yapılandırılmalarına hazırlık amacıyla finansal durumlarının incelenmesinde ilerleme kaydedilmiştir. 2000/01 ürün sezonu için iş planları bütün TSKB için onaylanmış ve 2000 bütçe tahsisatları doğrultusunda kalınmıştır. Son olarak, kredi sübvansiyonları tamamen kaldırılmıştır.

45. İleriye baktığımızda, 2001 yılında buğday destek alım fiyatları hedeflenen enflasyon seviyesini aşmayacak bir oranda artırılacak ve dünya fiyatları ile arasındaki fark en fazla %20 olacaktır. 2001 bütçesinde ödenek ayrılmış bulunan doğrudan gelir desteği, ulusal düzeye yaygınlaştırılacaktır. Ödemeler yılda iki taksitle yapılacaktır. 2001 Temmuz ayına kadar çiftçi kayıtlarının büyük ölçüde tamamlanması beklenmekte olup, kayıtlı çiftçiler için ilk taksit ödemesi 2001'in ikinci yarısında yapılacaktır. Bu reformun Dünya Bankası tarafından Tarım Reformu Yatırım Projesi (ARIP) ile desteklenmesini bekliyoruz.

46. Dolaylı destek politikalarının kaldırılması devletin tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlanmasındaki payının daha azaltılmasına neden olacaktır. Bu da, bu alanda çalışan KİT'lerin hızla özelleştirilmesini sağlayacaktır. Bu kapsamda, TŞFAŞ'nin (Şeker pancarı alım ve işlenmesi ile ilgili KİT) en az altı şeker fabrikasının özelleştirilmelerinin 2001 sonuna kadar tamamlanması amacıyla 20 Aralık 2000'e kadar Özelleştirme İdaresinin portföyüne transfer edilecektir (ön koşul). Geriye kalan şeker fabrikaları, 2002 sonuna kadar özelleştirilmeleri tamamlanmak amacıyla 2001 yılı içinde Özelleştirme İdaresi portföyüne transfer edilecektir. Şeker piyasasının reformunu sağlayacak olan Şeker Kanunu 15 Şubat 2001'e kadar Parlamento'ya sunulacak ve 15 Mart 2001'e kadar onaylanacaktır. TEKEL'in yeniden yapılandırılması ve tütün sektörünün reformu konusunda;

- TEKEL'i yeniden yapılandıran bir kararname ve TEKEL'in tüm tütün işleme birimlerini Özelleştirme İdaresi portföyüne devrine izin veren Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı Ocak 2001 sonuna kadar çıkarılacaktır.
- 2000 yılı başlarında Parlamento'ya sunulan Alkollü İçkiler Kanunu Ocak 2001 sonuna kadar çıkarılacaktır.
- Tütün için destekleme alım politikalarını ortadan kaldıran, tütün alımlarında ihale mekanizmasını oluşturacak Tütün Kanunu 2001 Ocak ayı sonuna kadar çıkarılacaktır.

Bankacılık

47. Hükümet bankacılık sektörünü, sektördeki disiplini kuvvetlendirmek ve bankalara olan güveni devam ettirmek amaçlı iki yönlü bir strateji ile güçlendirmek kararlılığındadır. Bu stratejinin kilometre taşları bağımsız Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun kurulması ve Sn. Başbakan'ın, (ikinci bir açıklamaya kadar) Hükümetin mevduat kabul eden yerel bankalardaki mevduat sahiplerini ve bu bankaların diğer kreditörlerini tamamen garanti altına aldığını açıklamasıdır. İzleyen paragrafda: (i) BDDK'nın başladığından bu yana yaptığı faaliyetler, (ii) mevduat sahipleri ve kreditörlere ilişkin garantinin uygulanmasında atılan

adımlar, (iii) TMSF tarafından halihazırda devralınmış bankaların çözüme kavuşturulması ve varlıklarının değerlerinin bir kısmının tahsiline ilişkin strateji, (iv) bankacılık sisteminin geri kalanının sıhhatinin korunması için strateji (v) kamu bankalarına yönelik tedbirlere ilişkin bilgi (vi) bankacılık gözetimine ilişkin diğer hususlar, üzerinde odaklanmaktadır.

48. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Haziran 1999'da kabul edilen Bankalar Kanunu ile kendisine verilen tüm sorumlulukları hukuken üstlenmiş ve bir yapısal performans kriterini yerine getirerek 2000 yılının Ağustos ayı sonu itibariyle tamamen faaliyete geçmiştir. Hazine ve Merkez Bankası'ndaki bankacılık gözetim bölümleri kapatılmış, bu birimlerin personeli şimdi BDDK içinde BDDK tarafından yönetilen bir tüzel kişilik haline getirilen Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu personeli ile birlikte BDDK'ya transfer edilmiştir. Gereken ek personelin büyük bir kısmı halihazırda işe alınmıştır. TMSF tarafından devralınan bankaların alacaklarının tahsiliyle görevli bir Varlık Yönetim Birimi (VYB) de kurulmuş olup kendisine devredilen varlıkların etkin yönetimini sağlamak için personel alınmaktadır.

49. BDDK tüm bankaların durumlarını bilançolarının ve gelir tablolarının uzaktan incelenmesi ve bankalarda yerinde denetimler yapılması yoluyla dikkatli bir biçimde izlemektedir. Kredi sınıflandırması ve karşılık ayrılması kuralları önemli oranda güçlendirilmiştir. BDDK, bankacılık sektörünün düzenli bir biçimde güçlendirilmesini sağlamak ve banka başarısızlıklarının devlete ve TMSF'na olan maliyetini asgariye indirmek amacıyla, ve kanunun gerektirdiği gibi, ödeme kabiliyetini (solvabilitesini) yitiren herhangi bir bankaya anında müdahale etmeye kararlıdır. Bunlara uygun olarak, Türkiye'de bir ofisi bulunan yabancı bir banka şubesinin ruhsatı Eylül ayında iptal edilmiş olup, şube şu an tasfiye edilmektedir. Solvabilitesini yitirmiş iki banka daha 27 Ekim tarihi itibariyle ve bir banka da 6 Aralık tarihinde TMSF tarafından devralınarak, halen TMSF kontrolu altındaki 8 bankaya katılmıştır. Bu üç banka faaliyetlerine devam etmektedirler ve TMSF tarafından risk ağırlıklı varlıkların en az % 8'ine kadar tam anlamıyla yeniden sermayelendirilecektir. Ayrıca, 6 Aralık tarihinde solvabilitesini yitirmiş bir yatırım bankasının lisansı iptal edilmiş olup, söz konusu banka tasfiye edilecektir.

50. Hükümet, 6 Aralık 2000 tarihinde, tüm mevduatların ve diğer kreditörlerin geçici olarak tam güvenceye alındığını ilan etmiştir (banka sahiplerinin mevduatları, suç teşkil eden fiillerle ilgili mevduatlar, bağlı krediler ve ortakların özsermayeleri hariç). Sözkonusu garanti, Bankacılık Kanunu'na göre TMSF tarafından yönetilecek olup, mevduat toplayan tüm yerel bankaları kapsamaktadır (yerel bankaların BDDK'ya konsolide hesaplarını sunmak zorunda olduğu yabancı ülkelerdeki şubeleri dahil). Garanti, solvabilitesini yitirmiş (insolvent) veya diğer türlü taahhütlerini yerine getiremeyen bankalara BDDK'nın müdahalesi ile işlerlik kazanacaktır. Buna benzer şekilde, geçtiğimiz yıllar içinde sekiz bankaya müdahale edilmiş ve böylece hem mevduat sahiplerinin, hem de diğer kreditörlerin varlıklarına sürekli şekilde ulaşabilmeleri sağlanmıştır. Garanti için varolan hukuki çerçeveyi anlatmak üzere teknik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar sonucu mevdut sahiplerini ve diğer kreditörleritam güvence altına alan garantinin kapsamı ve içeriği hakkında kamuya bilgi veren bir açıklama yapılacak (yasal yönlerine ve işleyişine ilişkin hususlar da dahil olmak üzere) ve yine bu çalışmalar sonucu garantinin işleyişinin finansmanını idare edecek yöntemlere ilişkin Hazine ile TMSF arasında bir protokol yapılacaktır. Bu açıklama 15 Ocak 2001'e kadar yapılacaktır (5inci gözden geçirmenin tamamlanması için koşul).

51. TMSF'nin mali ihtiyaçları, Hazine'nin TMSF'na açacağı krediler ile karşılanmaya devam edilecektir. TMSF'na açılan kredilerin faiz oranları, faiz ödeme ve anapara geri ödeme planı, Fon'un, yeterli likit rezerv biriktirme ihtiyacı dahil, finansal ihtiyaçları ile uyumlu olacaktır. TMSF'nin mevduat sahiplerine ve kreditörlere herhangi bir rahatsızlık vermeden müdahale edilen bankaların asgari maliyetle çözüme kavuşturulmasını (tasfiye etmek veya yeniden sermayelendirip satmak) sağlamak için, Hazine'den ihtiyaç oldukça borçlanma yetkisi vardır.

52. BDDK kontrolu altındaki 10 bankanın çözüme kavuşturulması konusuna ilişkin olarak 16 Kasım'da stratejisini ilan etmiştir. BDDK stratejisini belirlerken Temmuz ayında Merkez Bankası'na bu konuda tavsiyede bulunmak üzere tutulan müşavirlerin önerileri de Kurumun bilgisine sunulmuştur. Ekim ayından önce TMSF'nda bulunan sekiz banka için sözkonusu strateji şu adımlardan oluşmaktadır:

- TMSF, sahibi olduğu bankaları tam anlamıyla yeniden sermayelendirmek için gerekli, döviz ve TL cinsinden devlet kağıtlarını Hazine'den borç olarak almıştır. Bu amaçla, iki yıl ödemesiz ve geri kalanı sonraki 10 yılda geri ödenecek 6.1 milyar ABD Dolarlık bir kredi 16 Kasım'da sonuçlandırılmıştır.
- Bankalar 7 Aralık'ta devlet tahvillerinin transferi suretiyle risk-ağırlıklı varlıklarının en az %8'i kadar yeniden sermayelendirilmiştir. Zararları bu şekilde yaratılan sermaye karşılığında silinecektir.
- Banka sahipliği için daha katı uygunluk kriterleri içeren yeni düzenleme BDDK tarafından çıkarılmıştır. Yeni düzenleme, 5 Kasım tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmış olup, TMSF'nin elinde bulunan bankaların potansiyel alıcılarının seçilmesini sağlayacaktır.

53. Bu adımları müteakiben, TMSF daha önceden duyurmuş olduğu, kontrolünde bulunan tüm bankaların satışına ilişkin takvimi izleyecektir.

- Potansiyel yatırımcıların, bankalar satışa sunulduğunda teklif vermeye ehil olabilmek için BDDK'den tüm koşulların yerine getirildiğine dair teyit almaları gerekmektedir. Yatırımcıların bankalarla ilgilendiklerini gösteren mektuplar TMSF tarafından 15 Aralık'a kadar alınmalıdır. BDDK da potansiyel yatırımcılara onayını 22 Aralık 2000 tarihine kadar bildirecektir.
- BDDK tarafınca onaylanan her bir potansiyel alıcıya sözkonusu bankalar hakkında temel bilgiler verilecek olup, bunlardan 15 Ocak 2001 tarihine kadar hangi banka ya da banka kombinasyonunu satın almak üzere ilgilenebileceklerini bildirmeleri istenecektir.
- TMSF ön yeterliliği geçmiş potansiyel yatırımcılardan gelecek bilgiler ışığında, sıkı kriterlere bağlı kalarak hangi bankaları satışa sunacağını veya diğer durumda çözüme kavuşturacağını 20 Ocak tarihine kadar belirleyecektir (beşinci gözden geçirme için ön koşul). Her durumda, mevduat sahipleri ve kreditörler tam anlamıyla güvence altına alınacaktır. Satışa sunulacak bankalara ilişkin bilgi, 24 Nisan 2001'e kadar tekliflerin verilmesi talebiyle birlikte 20 Şubat 2001'e kadar sağlanacaktır (6. gözden geçirme için ön koşul). Bu dönem boyunca alıcılara bankalar hakkında ayrıntılı bilgiye erişim hakkı verilecektir ("due diligence").
- Her paket(ler) için alıcı(lar) 7 Mayıs 2001'den geç olmamak kaydıyla seçilecektir.

54. TMSF tarafından Ekim 2000'de devralınan iki bankanın finansal yeniden yapılandırılması gerçekleştirilecek ve Ocak 2001 sonuna kadar çözümlerine ilişkin detaylı planlar kamuya açıklanacaktır. TMSF'nun sahibi olduğu diğer sekiz bankadakine benzer bir yol izlenecek ancak her aşamada iki aya kadar bir gecikme olabilecektir. 2000 Aralık ayında devralınan bankanın çözümüne ilişkin zaman çizelgesi Ocak 2001 gözden geçirmesi sırasında ele alınacaktır.

55. Yukarıda ifade edilen stratejinin bir parçası olarak, çözüme kavuşturulacak bankaların takipteki alacakları Varlık Yönetim Birimi'ne devredilecektir. Açıklık politikasına uygun olarak ve tahsil miktarlarını azamiye çıkarmak için TMSF, VYB'nin faaliyetine ilişkin olarak kabul edilen prosedürleri kamuya açıklayacaktır. Açıklama, (i) varlık transferi prosedürleri, (ii) kredilerin geri dönüşünü azamiye çıkaran prosedürler, (iii) VYB'nin performansının izlenmesi ve

değerlendirilmesi yöntem ve dayanakları dahil VYB'nin faaliyet prensipleri hakkında bilgi ihtiva edecektir. Bu açıklama VYB'ne kötü varlıkların devrinden önce yapılacaktır.

56. Bankacılık Kanunu'nun öngördüğü üzere, gelecekte müdahale edilebilecek herhangi bir bankanın çözüme kavuşturulması da yukarıdaki paragraflarda tanımlanan prosedüre benzer prosedürleri takip ederek yapılacaktır.

57. Kamu bankalarına ilişkin olarak, Halk Bank'ın ve Ziraat Bankası görev zararları stoğu, bu bankalara ilişkin yeniden yapılandırma planlarında kaydedilen ilerlemeye uygun olarak piyasa faizi taşıyan devlet kağıtlarına dönüştürülecektir. Görev zarar stoğu üzerine 2001'de tahakkuk edecek faiz, Ziraat Bankası için aylık ağırlıklı ortalama Hazine bonosu ve iskontolu tahvil faizi çarpı 1.33 ve Halk Bankası için ise çarpı 1.60 olacaktır. Kamu bankalarının özelleştirilme stratejisi 2000 yılı Kasım ayı içinde kabul edilen kanun temel alınarak ilerletilecektir.

58. Bankacılık camiası ile iç risk yönetim sistemleri ve sermaye yeterlilik koşullarının piyasa riskini yansıtacak şekilde ayarlamasına ilişkin yeni düzenlemeler taslağı üzerinde olan istişare devam etmekte olup, bu istişare sözkonusu düzenlemelerin en başta planlandığı gibi Ağustos ayı sonunda kabul edilmelerini geciktirmiştir. Düzenlemeler, Ocak 2001 sonuna kadar kabul edilecek (benchmark) ve 1 Ocak 2002'den itibaren geçerli olacaktır.

59. Haziran 1999'da onaylanan Bankalar Kanunu'nun gerektirdiği gibi BDDK, 2001 Ocak ayı sonuna kadar hissedarlara dolaylı kredi verilmesini yeniden tanımlayan bir düzenleme çıkaracaktır (bağlı kredilendirme).

60. Kredi karşılıklarının vergiden düşürülebilmesi konusunda, banka denetim düzenlemeleri gereği bankaların ayırmak zorunda oldukları karşılıkların tümüyle vergiden düşürülmesine izin veren bir vergi düzenlemesi kabul edilecektir. Aynı zamanda, genel karşılıkların vergiden düşürülmesi uygulamadan kaldırılacaktır. Bu düzenleme 2001 Mart ayı sonuna kadar kabul edilecek ve 1 Nisan 2001'den itibaren uygulanmak üzere geçerli olacaktır (yapısal benchmark).

İstatistiksel Hususlar

61. Ekonomik politika için istatistik veri tabanını iyileştirme son yıllarda süre gelen bir çabadır. Bu amaçla, Merkez Bankası banka kredi oranları hususunda yakın zamanda yeni raporlama zorunlulukları getirmiştir. Önümüzdeki dönemde, son yıllarda bu alanda karşılaşılan güçlükler dikkate alındığında (özellikle dış hizmet hesaplarında), ödemeler dengesi istatistiklerinin derlenmesindeki kurumsal kapasitenin kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, Merkez Bankası Kanunu'nda yapılacak değişiklik Merkez Bankası'na açıkça ödemeler dengesi istatistiklerini derleme görevini verecek ve banka dışı kurumlardan da bu amaçla gerekli bilgiyi (bankalar dahil) talep etme yetkisi olacaktır. Merkez Bankası, dış hizmetler gelirlerinin ölçülmesini iyileştirme yönündeki çabalarını devam ettirmek niyetindedir.

* * *

62. Bu mektupta söz edilen politika ve önlemlerin programın amaçlarının gerçekleştirilmesinde yeterli olacağına inanılmaktadır, fakat gerekli olduğu takdirde programı istenen seyrinde devam ettirmek üzere Fon'la düzenli istişareler sürdürülerek ilave önlemler alınmasına da hazır bulunulmaktadır. Düzenleme kapsamında yapılacak kullanımlar, 2001 yılının ilk çeyreğinde aylık gözden geçirmelerle ondan sonra da programın sonuna kadar üçer aylık gözden geçirmelere tabi olacaktır.

En iyi dileklerimizle,

Recep ÖNAL
Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı

Gazi ERÇEL
Merkez Bankası Başkanı

Ek-A

Ek-B..J

TÜRK-İŞ Bilgi Merkezi
330 EKO 2001